

EKİTAP

ARAP DİLİNDE TEMYİZ

Halil İbrahim KARAÖZ

ilâhiyât

ilāhiyāt

ilâhiyât 1377

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Arap Dilinde Temyiz

Halil İbrahim KARAÖZ

E-ISBN 978-625-5523-06-8

1. Baskı: Aralık 2024

Sertifika No: 44396

Mizanpaj ve Uygulama: TAVOOS

Kapak: TAVOOS

Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilâhiyât

Fora İş Merkezi, 1354. Cadde No: 138/5, 06378

Ostim/Ankara

Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com

editor@ilahiyatyayin.com

satis@ilahiyatyayin.com

www.instagram.com/ilahiyatyayin

ARAP DİLİNDE TEMYİZ

Halil İbrahim KARAÖZ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	7
ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ	11
Genel Olarak Dil ve Gramer	11
Arap Dili Grameri ve Oluşum Süreci.....	18
Arap Dili Gramerinin Yapısı	28
Arap Dili Gramer Kitaplarının Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler .	34
ARAP DİLİNDE TEMYİZ	41
1.1. Temyizin Tanımı.....	41
1.2. Temyizde Bulunması Gereken Şartlar	46
1.3. Temyizin Unsurları ve İ'râbı	51
1.3.1.Temyizin Unsurları	51
1.3.2.Temyizin İ'râbı	52
1.4. Temyizin Çeşitleri	55
1.4.1. Müfred Temyiz	56
1.4.1.1. Miktar Bildiren İsimler ve Temyizi	57
1.4.1.2. Miktar Benzer Ölçüler ve Temyizi.....	60
1.4.1.3. Miktar ve Sayı Belirtmediği Halde Miktar ve Sayının Yerini Tutan Müphem Edatlar	62
1.4.1.4. Bir Nesnenin Hammaddesini İfade Eden Temyizler.....	64

1.4.1.5. Sayıların Temyizi	65
1.4.1.5.1. Sarih Sayılar	66
1.4.1.5.1.1. Müfred Sayılar ve Temyizi	67
1.4.1.5.1.2. Mürekkebe Sayılar ve Temyizi	70
1.4.1.5.1.3. 'Ukûd Sayılar ve Temyizi	72
1.4.1.5.1.4. Ma'tûf Sayılar ve Temyizi.....	74
1.4.1.5.2. Belgisiz Sayılar ve Temyizi.....	75
1.4.1.5.2.1. Belgisizlik Edatı Kem ve Temyizi.....	76
1.4.1.5.2.1.1. Kem-i İstifhâmiyye ve Temyizi	76
1.4.1.5.2.1.2. Kem-i Haberiyye ve Temyizi.....	83
1.4.1.5.2.1.3. İstifhâm Edatı İle Haberiye Edatı Olan Kem'in Benzerlikleri ve Farklılıkları	87
1.4.1.5.2.2. Belgisiz Çokluk Edatı Keeyyin ve Temyizi	89
1.4.1.5.2.2.1. Keeyyin ile Kem Edatı Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	92
1.4.1.5.2.3. Belgisizlik Edatı Kezâ ve Temyizi	93
1.4.1.5.2.3.1. Keeyyin ile Kezâ Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	96
1.4.1.5.2.4. Keyte ve Zeyte Belgisizlik Edatları	97
1.4.2. Cümle Temyizi.....	98
1.4.2.1. Muhavvel Temyiz	102
1.4.2.1.1. Mubteda'dan Muhavvel Temyiz	102
1.4.2.1.2. Fâil'den Muhavvel Temyiz.....	105
1.4.2.1.3. Mefûl'den Muhavvel Temyiz.....	106
1.4.2.2. Gayrı Muhavvel Temyiz	107
1.4.2.2.1. Taaccüp Filleri ve Temyizi.....	108
1.4.2.2.2. Medh-Zem Fiilleri ve Temyizi	110
SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	117

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	: Aleyhi's-Selâm
b.	: Bin, ibn
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Fak.	: Fakülte
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
.../...	: (Hicrî/Miladî)
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
m.	: Miladî
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: Sayfa araları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thc.	: Tahrir eden
thk.	: Tahkik eden
ts	: Tarihsiz
Üni.	: Üniversite
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınevi, Yayınları

ÖNSÖZ

Tarihe damgasını vuran her medeniyet ilmî, fikrî ve kültürel birikimleri ile kendisinden söz ettirmiştir. Önemli her medeniyet ve kültürün kendi ilmi birikimlerini oluştururken mensubu oldukları dil, her zaman ayrı bir yere haiz olmuştur. Öncelikle dilin yapısını, mantığını ve felsefesini anlamanın diğer ilimlerin özellikle sosyal bilimlerin alt yapısını teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Bir dilin mantığı, kendisini gramer kaideleri üzerinde ortaya çıkarır. Dilin yapısı, kelime üretme kuralları ve cümle dizimi kuralları kendisine ait mantığı görmeye yarayan faktörler olarak ifade edilebilir. Arap dilinde cümle dizimine ait unsurlardan biri de temyizdir.

Kadim Arap dili gramerine ait eserler ile çağdaş nahiv eserleri taranmak suretiyle ortaya konulan bu çalışma, temyiz unsurunu ayrıntılı bir şekilde ele alarak Arap dilindeki yerini ortaya koymayı hedeflemiştir. Tezimizin ana ve alt başlıklarına dair bölümlendirme, klasik ve çağdaş eserlerde ele alınan usul ve çerçeve dairesinde olmuştur. İstifade edilen bazı kaynakların basım yeri ve yayınevi olmayanları, olmadığına dair herhangi bir kısaltma ifadesi kullanmadan dipnot ve kaynakça kısmında aktarılmıştır.

Bu çalışma, 2018 yılında Arap Dili Gramerinde Teymiz isimli yüksek lisans tezinin yayına hazırlanmış halidir. Çalışmada örnek olarak kullanılan Kur'ân ayetlerinin mealleri için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan Kur'ân-ı Kerîm Meâli adlı eser temel alınmıştır. Farklı meallere başvurulması durumunda ilgili ayetlerin dipnot kısmında hangi eserden istifade edildiği yerinde belirtilmiştir. Ayrıca teymiz tabiri dışında diğer nahiv terimlerini herhangi bir karışıklığa mahal vermeme si adına çoğunlukla italik yazı stili kullanılmıştır.

Halil İbrahim KARAÖZ
DENİZLİ, 2024

GİRİŞ

Genel Olarak Dil ve Gramer

Dil kelimesinin çağrıştırdığı ilk anlam tat alma organı olan ve insan haricinde yaşayan diğer canlılarda da bulunan vücudun bir uzvudur. İkinci olarak ise iletişim aracı olarak kullandığımız söz veya yazı dizgesi olan dildir.

İnsan yeryüzündeki diğer canlılardan farklı olarak, kendisini bariz bir şekilde ayırt edici birtakım melekelerle sahiptir. İnsanın duygu, düşünce, akıl etme ve irade sahibi olması ve bu iradesi doğrultusunda seçimini yapabilmesi insanoğlunu yaşayan diğer canlılardan üstün kılan unsurlar olmuşlardır. Yine bu üstün meziyetlerle birlikte insan, diğer bir insana bağlı olarak hayatını idame ettirebilmekte ve birbirine ihtiyaç duymaktadır. Bu ise insanoğlunun toplumsal bir varlık olduğu ve onun hem cinsleriyle sürekli bir etkileşim ve iletişim halinde yaşamını sürdürmesi anlamına geldiğini göstermektedir. Diğer insanlarla birlikte bir toplum oluşturmamız bir diğer insana, sahip olduğumuz duygu, düşünce ve istekleri iletmek ihtiyacını doğurmakta hatta zorunlu kılmaktadır. Sosyal bir yapı içerisinde etkileşim kaçınılmaz olmakta ve bu etkileşimi sağlayan yegâne iletişim aracı olarak da karşımıza dil çıkmaktadır.

İnsanın konuşma yeteneği sayesinde iletişim aracı olarak

kullandığı dilin olmadığını ve bu dilin yazıya aktarılmadığını kısa bir süreliğine tasavvur etmeye çalışsak, dilin insan hayatı için ne kadar önem arz ettiğini daha iyi anlayabiliriz. Öncelikle insanlık tarihinin olamayacağı, en başında tarih diye bir olgunun olmayacağı, sadece günümüze kadar gelen bazı kalıntılardan ibaret olacağı kesindir. Ne toplumsal hayatın beraberinde getirdiği insanların hak ve düzenini tanzim eden hukuk sistemi bilinecektir ne de insanın ürettiklerinin en değerlisi diyebileceğimiz söze dayalı sanat ve dalları bulunacaktır. Netice itibarıyla bir insanın anıları yalnız kendisinde, belli belirsiz görüntüler olarak saklı kalacak ve onunla birlikte yok olup gidecektir.¹

Geçmişten günümüze dil ile ilgili birçok araştırmalar yapılmıştır. Özellikle de felsefenin, dolayısıyla filozofların üzerinde yoğun bir şekilde durduğu bir konu olagelmiştir. Antik Yunan'da M.Ö. VI. asırdan başlayarak dil, dilbilgisi ve dilbilimle ilgili birtakım çalışmalar, incelemeler ve araştırmalarla aydınlatılmaya çalışılmış, sonrasında da devam ederek gelişmeye başlamıştır. Platon (M.Ö. 427-347) dil felsefesinin önemli konularından birini; dilin doğal mı, yoksa insanlar tarafından konulma mı olduğu sorununu ele almış ve bu alanda iki eser yazarak kelimelerin kökenleri konusunu da ayrıntılarıyla *Kratylos* adlı eserinde incelemiştir.² Platon bu eserinde dili: “Kendi özel düşüncelerini sesin yardımıyla, özne ve yüklemle aracılığıyla anlaşılabilir duruma getirmek” şeklinde tanımlamıştır.³

Orta çağ döneminde Arap dünyasında yapılan çalışmalara baktığımızda ilk dönem Arap dilcilerden İbn Cinnî (ö.392/1002) dili: “Her milletin gayesini anlattığı seslerdir” olarak tarif eder.⁴ İbn

¹ Doğan Aksan, *Anlambilim*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2016, s.17

² Ayrıntılı olarak bk. Platon, *Kratylos*; Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.17

³ Platonun bu tanımını Doğan Aksan almanca telif edilen bir eserden çevirmektedir. Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.55; Ayrıca bk. Platon, *Kratylos*, çev. Furkan Akderin, Say Yay., İstanbul 2015

⁴ Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, el-

Cinnî'den sonra Arap dili üzerinde önemli çalışmaları olan bir diğer dilci İbn Sinân el-Hafâcî (ö.466/1073) ise dili: “*Toplumun üzerinde anlaşıldığı kelimedir*” şeklinde tanımlamaktadır.⁵

Günümüz çalışmalarına bakıldığında ise dil üzerine araştırmalar daha da yoğunlaşarak sistematik bir hal almıştır. Bununla birlikte insanların meramını anlatmak için kullandıkları bir işaretler sistemi olarak daha genel tanımlamalar yapılmıştır.⁶ Daha şümüllü ve özlü bir tarif yapacak olursak Doğan Aksan'ın dil tarifini burada nakletmek yerinde olacaktır. Doğan Aksan'a göre dil: “*Düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir*”⁷ şeklindedir. Başka bir ifadesinde de çok güçlü, büyümlü bir düzen olduğunu söyleyerek dilin önemini vurgulamaktadır.⁸

Bu büyümlü düzeni, diğer bir ifadeyle insan dilini inceleyen bilim dalına ise dilbilim denilmektedir.⁹ Dilin her yönüyle incelendiği bu bilim dalı tarihi gelişim ve oluşum süreçlerini tamamladıktan sonra gramer, anlambilim, sesbilim, sözcükbilim gibi farklı dallara ayrılmış ve her biri ayrı birer bilim dalı halinde incelenmeye başlanmıştır.¹⁰

Dilin en önemli kısımlarından biri olan gramer sözlük anlamı itibarıyla, Yunanca'da *yazı* anlamına gelen *gramma* (gapein) kökünden türetilmiştir. Bu kökten de Yunanca *gramma-*

Mektebetu'l-İlmiyye, 1952, c.I, s.33

⁵ İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırru'l-Fesâha*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1982, s.48

⁶ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay., 9.Baskı, Ankara, 2011, s.9

⁷ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.55

⁸ Aksan, *Anlambilim*, s.17

⁹ Zeynel Kiran, “Dilbilim ve Temel İlkeleri”, *Hacettepe Üni. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2 (1984), s. 87

¹⁰ Hüseyin Küçükcalay, *Kur'an Dili Arapça*, Deniz Kuşları Matbaası, Konya 1969, s.17-20; Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, s.18; Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.24-33

tie, Latince *grammatica*, Fransızca *grammaire*, İngilizce *grammar*, Almanca *grammatik* kelimeleri türetilmiştir.¹¹

Gramere dair ilk eserlerin antik çağa kadar dayandığı bilinmektedir. Bunlardan biri olan İskenderiye okuluna mensup filozof Dionysios Thraks (M.Ö. 170-90) *Gramer Sanatı* (*Tekhné Grammatiké*) adlı eserinde, gramerin terim anlamını: “Şairler ve yazarlar tarafından söylenmiş sözlere ilişkin tecrübi bir bilgidir” şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca Dionysios grameri; aksana uygun düzgün okuma, mevcut edebi tarzlara göre açıklamalar getirme, muğlak deyim ve konuları açıklığa kavuşturma, kelimelerin gerçek anlamlarını ortaya çıkarma, dildeki benzerlikleri derleyip düzenleme, bu sanatla icra edilen marifetlerin en güzeli olarak ifade ettiği şiir eleştirisi yapma şeklinde altı kısma ayırmıştır.¹²

Arap dilinde gramer çalışmaları ise genel olarak ‘*نحو/Nahiv*’ tabiri adı altında temerküz etmiş ve bu isim altında gramer çalışmaları yayılmıştır. Bu bağlamda dil ve belagat alanında önemli eserler telif eden Arap dilci es-Sekkâkî (ö.626/1229) *nahvi*; cümle içerisinde yanlışları ayırt etmek için, konuşulan dilden çıkarılan ölçülerle, üzerine bina edilen kuralların kelimeler arasında mutlak surette cümlenin mahiyetinin bilinmesine işaret eden bir ilim olarak tanımlar.¹³ Hicri IX. yüzyılda yaşamış olan, dil üzerine de çalışmaları bulunan ve *Tarîfât* adında bir terimler sözlüğü hazırlayan ünlü kelim bilgini el-Cürcânî (ö.816/1413) ise: “Cümle içerisindeki terkiplerin durumunun, mu’rablık ve mebnîlik yönünden veya bunların haricinde-

¹¹ Agop Dilaçar, “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*, 1971 Tarihli Sayısı, 2.Baskı (1989), ss. 83

¹² Dionysios Thraks, *Gramer Sanatı*, Çev. Eyüp Çoraklı, Alfa Yay., İstanbul 2017, s.21

¹³ Ebû Yakup Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye*, Beyrut 1987, s.75

ki bir yönden kurallarla bilinmesine yarayan bir ilimdir” şeklinde tanımlar.¹⁴

Günümüzde ise sistematik hale gelen gramerin en kapsamlı tanımını Agop Dilaçar şu şekilde yapmıştır:

“Dilin kullanımında yerleşmiş kurallara göre, dili meydana getiren sesleri (phonémos), şekilleri (morphémes), sözcükleri, yapı ve dizi işlem ve yollarını, yöntemlerini, sözcük sınıflarını, çekimlerini, cümledeki görev ve bağıntılarını düzenli olarak inceleyen bilimdir. Buna göre gramer aynı zamanda teorik ve pratik bakımdan, konuşma ve yazmayı incelemekten çıkan kurallara uygun kılma sanatını öğreten bir bilim dalı da sayılabilir”¹⁵

Dilaçar, tanımın kapsamını daha da açarak gramerin; ses bilgisi, şekil ve görev bilgisi, dizi ve sözcük grupları bilgisi, sözcük yapısı bilgisi ve sözdizimi bilgisinden başka anlam bilgisini, sözcük bilgisini, deyim bilgisini, kaynak ve kök bilgisini, dil tarihini, yazımı, tecvidi ve üslup bilgisini de içine aldığını ifade etmiştir. Türkçede bu anlamları ifade etmek üzere *gramer* kelimesinin yanı sıra Türkçe karşılığı olan *dilbilgisi* sözcüğü de kullanılmaktadır.¹⁶

Dil ve dilbilim tarihine göz attığımızda, bilinen ilk çalışmaların Eski Yunan ve Eski Hind’lilere kadar uzandığını görmekteyiz. Dil üzerinde yoğunlaşılmasında başlıca iki önemli sebebin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bunların ilki dindir. Dine ait kutsal metinler ve dualara gösterilen ilginin dil ve gramer çalışmalarını tetiklediği tarihi kaynaklardan anlaşılmaktadır. Kutsal metin ve duaların kuşaktan kuşağa yanlışlardan arındırılmış bir şekilde saflığını koruyarak aktarma çabası, yazma ve

¹⁴ Seyyid Şerif el-Cürcânî, *et-Tarîfât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, Dârul-Fazilet, Kahire, ts., s.202

¹⁵ Dilaçar, “Gramer”, s. 83

¹⁶ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, s.18

okumaya dair birtakım kurallar koymayı gerektirmiş ve bu da dilbilgisine dair ilk kuralları oluşturmuştur.¹⁷

İkinci olarak dinin gramer oluşumundaki etkisinin yanı sıra felsefe de gramer ve dil alanında çalışmaların temayüz etmesine sebep olan unsurlardadır. Gramer teriminin benimsenmesine dair anlayışın tarihinin Sokrates dönemine kadar uzandığı görülmektedir. M.Ö. V. yüzyıl ortalarında gün yüzüne çıkan ve kendilerine Sofist adı verilen hitabet ve söz ustaları, dili pratik açıdan incelemişlerdir. Dili olabildiğince en üst seviyede iyi kullanabilmek için -kurallarını bilme ve belirleme amacı dışında olsa da- filozofların eliyle gramer yeşermeye başlamıştır. Ancak Sofistler, dilin sadece belli kullanım yönlerini ele aldıklarından dolayı grameri ilgilendiren konuların detaylarına, özellikle de cümle yapısına dair çalışmalar yapmamışlardır. Dolayısıyla bu dönemde gramer bakımından önemli sayılabilecek sonuçlara ulaşamamıştır.¹⁸ Yunan gramerinde kuralların belirlenmesi, birtakım kuralların konulması, daha çok batı dünyasında uzun yıllardır gramerin babası olarak bilinen Aristo'nun (M.Ö.384) yaşadığı çağda olmuştur.

Orta çağ tarihine baktığımızda ise IV. yüzyılda yaşamış Donatus'un (M.S. IV) *Ars Gramatica* adlı eseri ile VI. yy. yaşamış Priscianus'a (M.S.VI.) ait *Institutiones Reum Grammaticae* adlı eserleri orta çağ boyunca uzun süre kullanılmıştır.¹⁹ Orta çağda yazılmış önemli bir diğer eser de Alexander de Villa Dei'nin (M.S.1240) 1199 tarihini taşıyan eseridir. Genel itibarıyla orta çağ boyunca Avrupa'daki dil çalışmaları alanında bir canlılık görülmemiş, gramer ile ilgili çalışmalar, kısır kalmış-

¹⁷ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.16; Nimet Yıldırım, "Gramer Tarihine Genel Bir Bakış", 17 Şubat 2008, <https://nyildirim.wordpress.com/2008/02/17/gramer-tarihine-genel-bir-bakis/>, (erişim tarihi: 20.04.2017)

¹⁸ Özcan Başkan, *Lengüistik Metodu*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1967, s.9-11; Yıldırım, "Gramer Tarihine Genel Bir Bakış"

¹⁹ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.18

tır. Bir kilise dili olan Latince'nin çok geniş alanlarda ve geniş çapta öğretilmesi sonucu bu çağdaki dilciliğin daha çok Latince okuma kitaplarına, sözlüklerine ve dilbilgisi kitaplarına ağırlık verildiği gözlemlenmektedir.²⁰

Avrupa'da orta çağ boyunca dilbilim ile ilgili çalışmalar durgun geçerken doğuda özellikle İslam coğrafyasında durum hiç böyle olmamış bilakis çok önemli çalışmalar ve eserler telif edilmiştir. Hintli dilcilerin yanında Arap dilcilerin önemli eserler ortaya koyduğu kaynaklarda açıkça görülmektedir. Günümüz Arap dilcilerinden İbrahim Mekdûr; Arapça dışında hiçbir dilin gramerinin, Arap gramerinin gördüğü kadar ilgi görmediğini ifade ederek bu dönemde yapılan çalışmaların önemini vurgulamıştır.²¹

Arap grameri üzerinde ilk çalışmalar dilbilgisi/sentaks, sarf/morfoloji, fonetik, yabancı kelimeler ve lehçe farklılıklarını kapsayan bir disiplini ifade etmiştir.²² Dilbilgisi, sesbilim, sözlük bilim ve metin şerhleri konularında önemli eserler telif edilmiştir. VII. yüzyılda Sîbeveyh (ö.180/796), *el-Kitâb* adlı eseriyle Arapçanın en kapsamlı ve sağlam dilbilgisini meydana getirmiş ve ilerleyen yüzyıllarda da bu alanda çalışma yapan birçok dilciye kaynaklık teşkil etmiştir. Sîbeveyh'in bu kitabı hala önemini yitirmemiştir.²³

Geçmişten günümüze gramer üzerine yapılan tarifler ve yapılan çalışmalar dikkate alındığında gramer; cümle yapısı/sentaks, sözcük yapısı/morfoloji ve köklerini, dili meydana getiren seslerin bilgisini/fonetik inceleyen bir bilim dalı olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Gramerin kapsam ve alanı dilcile-

²⁰ Başkan, *Lengüistik Metodu*, s.17; Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.19

²¹ İbrahim Mekdûr, "Aristo Mantığı ve Arap Grameri", çev. Bünyamin Aydın-Yunus Emre Akbay, *Süleyman Demirel Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 32 (2014), s.189

²² İsmail Durmuş, "Nahiv", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXXII, s.300

²³ M.Reşit Özbekçi, "Sîbeveyhî", *DİA*, c.XXXVII, s.130-134; Ayrıca bk. Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.19

re göre farklılık arz etse de daha ayrıntılı olarak ses bilgisi, şekil ve görev bilgisi, dizi ve sözcük grupları bilgisi, sözcük yapısı bilgisi ve sözdizimi bilgisinden başka anlam bilgisini, sözcük bilgisini, deyim bilgisini, kaynak ve kök bilgisini, dil tarihini, yazımı, tecvidi ve üslup bilgisini de içine alarak daha kapsamlı bir tariften söz etmek mümkündür.²⁴

Arap Dili Grameri ve Oluşum Süreci

Herhangi bir dilin gramerinin oluşumu o dilin varlığı ile birlikte hemen çıkmış değildir. Şuana kadar görüldüğü üzere dillerin tarihi süreci içerisinde, bir takım sebepler vasıtasıyla o dilin gramerinin oluştuğunu görmekteyiz. Aynı şekilde Arap dili grameri de Arap dilinin ortaya çıkmasıyla başlamamış aksine Arapça'nın kendi gelişim süreci içerisinde bazı merhaleler halinde ortaya çıkmıştır. Tabi olarak Araplar, Arap dilinin başlangıcından itibaren tespit edilmiş herhangi bir kurala bağlanma ihtiyacı duymadan, kendi özlerinde bulunan bir dil yeteneği ile konuşuyorlardı. Gramer kaidelerinin tespitine kadar olan uzunca bir süreç bu şekilde devam etmiştir. Hasan Avn, kural tespit sürecinin öncesindeki doğal durumu şöyle tasvir eder: *“Onlar fâili merfû olarak telaffuz etmeden önce fâilin merfû olduğunu, mefûlu mansûb olarak telaffuz etmeden önce mefûlun mansûb olduğunu, muzâfun ileyhi mecrûr olarak telaffuz etmeden önce muzâfun ileyhın mecrûr olduğunu düşünmemişlerdi”*²⁵

Bu durum Arapça'da olduğu gibi doğal olarak diğer bütün diller için de söz konusudur. Ancak bu sebeptendir ki Arap dili kaideleri tespit edilirken özellikle bedevi Arapların sözleri ve Cahiliye²⁶ dönemi olarak adlandırılan İslamiyet'ten önceki dö-

²⁴ Dilaçar, “Gramer”, s. 83

²⁵ Hasan Avn, *el-Lugatu ve'n-Nahv*, Matbaatu Royal, İskenderiye, 1952, s.101

²⁶ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yay., Kayseri 2014, s.11

nemde söylenen şiirler delil olarak kullanılmış ve Arap gramer tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.²⁷

Başlangıçta Arap gramerine dair çalışmalar ‘العربية/ Arapça’ olarak adlandırılmış daha sonraları ise ‘نحو/ Nahiv’ tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç içerisinde nahiv, Kur’ân kıraatinin de etkisiyle kısa zamanda terimleşen imâle, idgam, ibdâl, îlâl, hemz gibi daha çok kıraat, ve bununla birlikte fiil, kök ve çekimlerini, isim ve sıfatlarıyla bunların müennes ve cemilelerini ihtiva eden ve sadece kelimelerin şekilleriyle meşgul olan sarf/morfoloji ilmini ve îrâb olgusuyla birlikte cümle yapısını inceleyen sentaks kısmını ifade etmiştir.²⁸

Sözlükte *yönelmek*, *izini takip etmek* anlamlarına gelen *nahiv* kelimesi isim olarak *yön*, *taraf*, *yol* manasına gelmektedir. Nahiv isminin nereden geldiğine dair ise şöyle bir rivayet aktarılmaktadır. Rivayete göre Ali b. Ebî Tâlib (ö.40/661) nahvin kurucusu olduğu söylenen Ebu’l-Esved ed-Duelî’ye (ö.69/688) kelime çeşitleri tanımlarını kapsayan bir sayfayı verdikten sonra “أُنح هذا النَّحْوُ/ Bu yolu takip et” demiştir. Hz. Ali’nin *nahiv* tabirini kullanması bu isimlendirmeyi almasına sebep olduğu ifade edilmiştir.²⁹ Başka bir rivayette ise Ebu’l-Esved, Arap gramerinin esaslarını bizzat kurmuş ve başkalarına da “انحوا نحوه/ Ona göre yürüyünüz” demiştir. Bir diğer rivayette ise yine Ebu’l-Esved: “استأذنتُ علي بن / Ali b. Ebî Tâlib’den kendisinin ortaya koyduğunun benzerini ortaya koymak için izin istedim” demiştir. Bu sözle binaen bu ilim dalı nahiv olarak adlandırılmıştır.³⁰

²⁷ Yonis İnanç, *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kıraat İlişkisi*, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 2016, s.29

²⁸ Küçükcalay, *Kur’ân Dili Arapça*, s.51; M.Cevat Ergin, “Arap Nahvinin Doğuşu”, *Dicle Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, c.VII, 2 (2005), s.111; Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, c.XXXII, s.300; Nazife Nihal İnce, *Hicri İlk Dört Asırda Arap Dili Sesbilim Çalışmaları*, (yayımlanmamış doktora tezi), Selçuk Üni. SBE, Konya 2005, s.24

²⁹ Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, c.XXXII, s.300

³⁰ Ergin, “Arap Nahvinin Doğuşu”, s.112; Rifat Akbaş, *Arap Gramer İlminin Yapısı*

Yukarıda ifade edilen görüşlere ilaveten ‘نحو’ kelimesinin bir edat olarak ele alınması ve ‘نحو’ edatının da *kastetme* ve *amaçlama* anlamı taşıması, bu tabirin kullanılma sebebi olarak ifade edilmiştir. Bu görüşü benimseyenlere göre *nahiv*, cümleyi oluşturan kuralları ortaya koymayı amaçladığı ifade edilmektedir.³¹

Başlangıçta kadim dilciler *nahiv* terimini geniş manasıyla kullanmışlar, *nahiv*/sentaks ve *sarf*/morfoloji olmak üzere iki kısmı da içine alacak şekilde kullanarak incelemişlerdir. Bu iki alanı ilk önce ‘العربية/ *Arapça*’ sonra da ‘نحو/ *Nahiv*’ olarak adlandırdıkları bu iki kısmı *kastetmişlerdir*.³² Daha sonraki süreçlerde zamanla *nahiv*; kelimelerin terkiibi, birbirleriyle ilişkileri, birleşip cümle oluşturmaları ve cümledeki terkipler arası etkileşimi ifade eden sentaksın karşılığı olarak yerini bulmuş ve müstakilleşerek ayrı ilim dalı haline gelmiştir.³³

Tarihin akışı içerisinde tetikleyici pek çok sebep *nahiv* oluşumunu etkilemiştir. Bunların en önemlisinin, İslam’ın Arap dilinde gelmiş olmasıdır. Arap dilinin İslam’ı tecrübe etmiş olması, beraberinde İslam’ın kıtaları aşan hâkimiyeti, Araplarla farklı milletleri iç içe yaşamaya sevk etmiş ve bu milletlerin etkisine açık hale getirmiştir. Kuzey Afrika’dan Endülü’s’e, Şam’dan Orta Asya’ya kadar uzanan İslam fetihleri; içerisinde Kıptî, Farisî gibi birçok milleti ve dolayısıyla bunların dillerini barındırır olmuştur. Kıptîler’den ve Farisî’lerden Müslüman olanlar ya da bu dillerin etkisinde kalanlar tarafından Arapça’ya bu dillerden kelimeler girmeye başlamıştır. Dolayısıyla dilde bozulmaların baş göstermesine ve kural ihlallerinin (*lahn*) artmasına sebep olmuştur.

Hakkında Tartışmalar, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Van Yüzüncü Yıl Üni. SBE, Van 2014, s.7

³¹ Akbaş, *Arap Gramer İlminin Yapısı Hakkında Tartışmalar*, s.8

³² Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Rahmi Er-Azmi Yüksel, Vadi Yay., Ankara 2012, 99-100; İnce, *Hicrî İlk Dört Asırda Arap Dili Sesbilim Çalışmaları*, s.25

³³ Çânim Kaddûri el-Hamd, “*Nahiv Eserlerinin Te’lifinde Takip Edilen Yöntemler*”, çev. Ali Bulut, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.VIII, 1 (2008), s.376

İslam'ın ilk yıllarında nadirattan olan lahnlr pek yaygın değildi. Ancak bütün bu fetihlerle birlikte Kur'ân'ı yanlış okuyanların ortaya çıkması, Kur'ân metninin muhafaza edilemeye endişesini beraberinde getirmiştir. Böylece sorunun din ile irtibatlı olması, çözümünü için kısa sürede adım atılması ihtiyacını hissettirmiştir.³⁴ Hz. Peygamber (a.s.) döneminde ortaya çıkan dil ile ilgili ihlallerin doğrudan Peygamber (a.s.) tarafından müdahale edildiğinin bilinmesi bu çözümü ivedilikle gündeme getirmiştir.³⁵

Bu açıdan bakıldığında, Kur'ân'ı muhafaza etme gayretleri ile Arap nahvinin vaz edilmesine ilişkin ilk etkenin dini olduğunu görmekteyiz. İkinci olarak dini olmayan toplumsal etkenleri sayabiliriz. Dini olmayan bu sebepler içerisinde; Arapların milli duygularla gurur duydukları dillerini korumaya çalışmaları, Araplaşmış olanların Arapça'yı açık bir şekilde anlama çabaları ve son olarak da Arap aklının ilerlemesi ve zihni gücünün gelişmesinin sonucu olarak nahiv kaidelerinin kayıt altına alınmasını gerektirmesi olduğu Arap dili tarihi kaynaklarında ifade edilmektedir.³⁶

Nahiv ilmi alanında yapılan ilk çalışmalar ve kuruluş sebeplerine dair görüşler konusunda, Arap dilcilerin ittifak ettikleri söylenebilir. Arap dilinin tarihi serüveni içerisinde belirli bir vakte kadar ilmîleşmeden bahsedilemezken daha sonraları söz edilebilir olmuştur. Tam bu noktada bir ilim olarak Arap gramerinin/nahvin nerede, ne zaman, ne şekilde ve kim tara-

³⁴ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s.100; Küçükkalay, *Kur'ân Dili Arapça*, s.137; Özbalıkcı, *Kur'ân ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü*, Yeni Akademi Yay., İzmir 2006, s.22-31; İnanç, *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kıraat İlişkisi*, s.34

³⁵ Ebû Abdullah Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Mustedrak ale's-Sahîbeyn*, thk. Mustafa Abdulkadir el-Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, c.II, s.477; Özbalıkcı, *Kur'ân ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü*, s.31-32

³⁶ Şevkî Dayî, *Medârisu'n-Nahviyye*, Dâru'l-Maârif, Kahire 1968, s.11; Avn, *el-Lugatu ve'n-Nahv*, s.201; Ergin, "Arap Nahvinin Doğuşu", s.118-119

findan kurulduğu meselesi gündeme gelmiştir. Nahiv ilminin oluşumu sürecinde kim veya kimler tarafından katkıda bulunulduğu Arap dili tarihi ile ilgili kaynaklarda ve nahivcilerden bahseden tabakât kitaplarında çokça tartışılan bir konu olduğu bilinmektedir.³⁷

Konuyla ilgili pek çok rivayet olmakla birlikte ilk kaynaklar çalışmaların Hz. Ali ile başladığını ve sonrasında bu çalışmaları Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin geliştirdiğini göstermektedir. İbnu'l-Enbârî'ye (ö.577/1181) göre Hz. Ali bir gün Ebu'l-Esved'e, “*İşittim ki şehrinizde lahn (Dil hataları) vardır. Arapçanın esasları hakkında bir kitap hazırlamak istiyorum*” demiş ve devamında üzerinde, “*Söz üç kısımdır. Bunlar isim, fiil ve harftir. İsim, müsemma hakkında bilgi veren kelimedir. Fiil müsemmanın hareketi hakkında, harf ise isim ve fiilin dışındaki şeyler hakkında bilgi veren kelimelerdir*” yazılı bir kâğıt vermiş ve bu yolu izlemesini “*انحُ هذا النحو*” ardından da bir şeyler hazırlamasını istemiştir.³⁸

Ebu'l-Esved daha sonra Hz. Ali'den aldığı bu bilgilerle çalışmaya başlamış ve hazırladığı bilgileri sırasıyla *atıf*, *na't*, *taaccüp*, *istifhâm* ve ‘*ن*’ grubunu da belirledikten sonra Hz. Ali'ye sunmuştur. O da ‘*ن*’ grubunda eksik gördüğü ‘*كن*’yi neden yazmadığını sormuş, onunda bu grup içerisinde olması gerektiğini ifade ederek eklemesini söylemiştir.³⁹ Bu da ilk çalışmaların Hz. Ali eliyle başladığının göstergesi olarak zikredilmiştir. Bu rivayetin bir benzerini İbnu'l-Kıfî de rivayet etmiştir.⁴⁰

³⁷ Cemâleddin Ebu'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Kıfî, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî - Muessesetu'l-Kutubi's-Segâfiyye, Kahire/Beyrut, 1406/1986, c.I, s.39-55; Ebu'l-Berekât b. Abdî'r-Rahmân b. Muhammed b. Ebi Saïd el-Enbârî, *Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*, thk. İbrahim Sâmîrâî, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün 1405/1985, s.18-23; Avn, *el-Lugatu ve'n-Nahv*, s.78-80

³⁸ el-Enbârî, *Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*, s.18

³⁹ el-Enbârî, *Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ*, s.18-19

⁴⁰ el-Kıfî, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, 39-40; Ayrıca bk. Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, c.XXXII, s.301; Ergin, “Arap Nahvinin Doğuşu”, s.122-123

Bunların dışında nahvin kurucusu olarak Ebu'l-Esved'i işaret edenler şöyle bir olaydan da bahsederler: Irak valisi Ziyad b. Ebîh bir gün Ebu'l-Esved'e gelerek yabancıların Arapça'yı bozduklarını ifade eder ve bu hususta hem insanlara faydalı olacak hem de Allah'ın kelamının doğru okunmasına yardımcı olacak bir çalışma yapmasını ister. Ancak Ebu'l-Esved onun bu isteğini kabul etmez. Bunun üzerine Ziyâd, bir adamı çağırarak Ebu'l-Esved'in geçtiği güzergâha oturmasını ve kasten Kur'an'dan bir ayeti yanlış okumasını ister. Adam "أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ / *Allah ve Rasûlü, müşriklerden berîdir*"⁴¹ ayetini gramere dayalı bir hatalı ile "Allah, müşriklerden ve Rasûlün'den berîdir" şeklinde yanlış okur. Bunu duyan Ebu'l-Esved derhal Ziyâd'ın yanına gelerek bu konuda kendisine yardımcı olacağını ifade eder ve kendisine bir yardımcı görevlendirmesini ister. Böylece çalışmaya başlayan Ebu'l-Esved, Kur'an'ı hareketlemeye başlar. Böylece ilk gramer çalışmaları başlamış olur.⁴²

Arap gramerinin kuruculuğu kimi kaynaklarda Ebu'l-Esved'in talebelerinden Nasr b. Âsım, Abdurrahman b. Hürmüz ve Yahya b. Ya'mer'e nispet edildiği de ifade edilmiştir.⁴³ Ancak bu görüş pek rağbet görmemiştir.

Genel itibariyle kaynaklara baktığımızda nahiv ilminin kurucusuna dair görüşlerin üç noktada temerküz ettiğini görmekteyiz. Netice itibariyle daha kapsayıcı bir yaklaşım sergilemek gerekirse bu üç noktada temerküz eden tartışmaları uzlaştırmamız da mümkündür. Buna göre, nahvin ilmîleşme sürecini belirli yer, zaman ve kişilerle sınırlamaktansa farklı mekan ve zamanlarda birden fazla kişinin etkisiyle geliştiğini söylemek

⁴¹ Tevbe 9/3

⁴² Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshak b. Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd, Kahire 2008, c.I, s.46-47; el-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, 40

⁴³ Yonis İnanç, *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kıraat İlişkisi*, s.31; Ergin, "Arap Nahvinin Doğuşu", s.122-128

daha doğru gözükmektedir. Bununla birlikte Hz. Ali'nin yönlendirmesi ile Ebu'l-Esved ed-Duelî'nin içerik ve sınırları açısından bilinemeyecek bir şablon çıkardığını ve onunda öğrencilerinin bunu daha da geliştirerek ileri seviyeye getirdiklerini, zamanla belirli bir düzeye gelen bu nahiv birikiminin, bir araya getirilerek tedvin denemelerine girişildiğini ve nahivde büyük bir sıçrama olarak nitelendirilebilecek Sîbeveyh'in *el-Kitâb'ı* ile ilmîleşme sürecini tamamladığını ifade etmek mümkündür.⁴⁴

Başlangıçta nahiv ilminin içerisinde değerlendirilen sarfın tarihine baktığımızda ise, kim tarafından nasıl kurulduğuna dair net bir bilgi kaynaklarda söz konusu değildir. Bunun sebebinin kadim dilcilerin sarf ve nahvi bir arada ele almaları ve birbirinden bağımsız düşünmemeleri gösterilebilir. Arap dilciler sarfı, nahivden bir parça olarak görmüşler ve yapılan araştırmalarda her iki ilim için nahiv tabirini kullanmışlar.⁴⁵

Sarfın kurucusuna dair ilk görüş belirten, kadim dönem müelliflerinden Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman el-Kâficî (ö.879/1474) olmuştur. el-Kâficî'ye göre, sarf ilminin kurucusu sahabeden Muâz b. Cebel'dir. Ancak Celaleddin es-Suyûtî (ö.911/1505), el-Kâficî'nin (ö. 879/1474) bu görüşünü reddetmiş ve ona göre sarfın ilk kurucusunun Muâz el-Herrâ (ö.187/802) olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ Ancak el-Herrâ'nın, sarf ilminin kurucusu olduğu konusunda kesin bir yargıya varılamayacağı ifade edilmektedir. Çünkü sarf ilmine dair konular başlangıçta 'العربية/Arâpça' adı altında ele alınıyordu. Bu bağlamda Arâpça'ya dair çalışmalar içerisinde el-Herrâ'nın, *tasrîf* adını verdikleri 'التمرین/Temrîn' meseleleri üzerinde çokça durduğu ifade edilmektedir.

⁴⁴ Muhammed Muhtâr Veleddin Ebbâh, *Târîhu'n-Nahvi'l-Arabî fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1429/2008, s.43; Avn, *el-Luğatu ve'n-Nahv*, s.230; İnanç, *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kıraat İlişkisi*, s.33-34

⁴⁵ Soner Gündüzöz, "Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğu Üzerine", *On Dokuz Mayıs Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 9, (1997), s.294

⁴⁶ Gündüzöz, "Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğu Üzerine", s.295

Bu sebepten, bizatili kurucusu olduğu değil de sarf ilmine dair bir çalışmayı tahsis eden ilk kişi olduğu belirtilmiştir. Ancak bu şekilde dar bir çerçevede kısıtlamak suretiyle sarf ilminin kurucusu olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷

Kesin olmamakla birlikte kaynaklardaki genel görüşe göre, Ebû Osman Bekr b. Habîb el-Mâzînî'nin (ö.249/863) *et-Tasrîf* adlı eseri günümüze kadar ulaşan ve müstakil olarak ilk defa telif edilen sarf kitabı olma özelliğine sahiptir. Bunun yanı sıra Sîbeveyh'in *el-Kitâb* adlı eserinin son bölümünü sarfa ayırdığı da ayrıca hatırdada tutulması gerekmektedir.⁴⁸

Arap diliyle ilgili çalışmaların başlamasıyla birlikte bu alanda yeni bir döneme girilmiştir. O ana kadar görülmemiş bir ilgi ve yoğunlukta çalışmalar süratle devam etmiştir. Arap dilinin yoğun ilgiye maruz kalması kısa bir süre içerisinde, farklı görüşleri temsil eden ve dil üzerine çeşitli tartışmaların yapıldığı dil ekollerinin temayüz etmesine vesile olmuştur.

Hicri ilk yüzyılın başlarında kurulan Basra ve Kûfe şehirlerinde yapılan dil ve edebiyat çalışmaları, bu şehirlerin farklı prensipleri ve meseleleri kendilerine mahsus bir tarzda ele alış biçimleri neticesinde ihtilafları ve münakaşaları olan iki filoloji mektebinin doğmasına neden olmuştur.⁴⁹ İlk dil çalışmalarını başlatma şerefi Basralılara ait olmuştur. Nahvin en azından bazı esaslarını tespit edici olarak bilinen Ebu'l-Esved ve onun öğrencileri Basra'da yetişmiş ve çalışmalarını orada sürdürmüşlerdir. Bu bakımdan Basra'nın Arap gramerinin doğuş yeri olduğu kaynaklarda bilinmektedir.⁵⁰ Basra ekolünün mensupla-

⁴⁷ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *Durûsu't-Tasrîf*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1416/1995, s.8-9; Ayrıca bk. Gündüzöz, "Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine", s.295

⁴⁸ Ebû Beşir Ömer b. Osmân b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1408/1988, 3.Baskı, c.IV, s.326-494

⁴⁹ Kılıç, "Basriyyûn", *DİA*, c.V, s.117-118

⁵⁰ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s.102; Kılıç, "Basriyyûn", *DİA*, c.V, s.117-118

rı, çalışmalarını semâ'ya (dinleme ve ağızdan derleme) ve kıyasla dayandırmışlardır. Arap çöllerindeki bedevilerden titizlikle seçtikleri dil ve edebiyat malzemelerini derleyerek az rastladıkları şâz ve nadir kullanımları değil, çok ve sık rastlananları esas alarak sağlam kaideler koymaya çalışmışlardır.⁵¹

Basra mektebinin ilk temsilcileri, Ebu'l-Esved ed-Duelî, İbn Ebî İshak el-Hadramî (ö.117/735), İsa b. Ömer es-Sekaffî (ö.149/766), el-Ahfeş el-Ekber (ö.177/793) ve Yunus b. Habîb (ö.182/798)'dir. Bunlardan sonra, gerek bu mektebin gerekse genel itibariyle sahasının iki büyük âlimi olan el-Halil b. Ahmed (ö.170/786) ile talebesi Sîbeveyh (ö.176/792) gelir. Basra mektebinin Sîbeveyh'ten sonra diğer mensupları arasında el-Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830), Ebu 'Ubeyde Ma'mer b. Musennâ (ö.209/824) Ebû Zeyd el-Ensârî (ö.215/830), el-Asma'î (ö.216/831), Ebu 'Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö.224/838), Ebû Osman el-Mâzinî (ö.249/863), el-Muberrred ve İbn Dureyd (ö.21/933) gibi büyük âlimleri sıralayabiliriz.

Basra'daki hareketliliğe karşın Kûfe'de de benzer türde çalışmalar başlamıştır. Kûfeli dilcilerin bazıları Basra'da hocalarından eğitimlerini almış ve çok geçmeden de Kûfe'ye dönmüşlerdir. Burada rekabet duygusuyla Basralı hocalarının fikirleriyle tezat olan kendi görüşlerini dile getirerek dil çalışmalarına başlamışlardır. Basralıların Emevî sempatzımanı olmasına karşılık Kûfe'nin dönemin Abbasî hanedanlığının merkezi olan Bağdat'a yakın olması ve Kûfelilerin Hâşimîlere olan sempatileri sebebiyle Abbasî hanedanlığı ve vezirlerinin daha çok Kûfelilerin tarafını tuttuklarını kaynaklarda müşahede etmekteyiz. Dolayısıyla ihtilafların ilmi olduğu kadar siyasi boyutu da olduğu ifade edilmiştir.⁵²

⁵¹ Kılıç, "Basriyyûn", *DİA*, c.V, s.117; Ergin, "Arap Nahvinin Doğuşu", s.135-136

⁵² Kılıç, "Kûfiyyûn", *DİA*, c.XXVI, s.345

Kûfe mektebinin temsilcileri arasında kurucusu ve ilk temsilcisi olarak kaydedilen Ebû Ca'fer er-Ruâsî'yi (ö.187/803) sonrasında iki büyük dil bilgini olarak Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805) ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'yı (ö.207/822), el-Ferrâ'nın öğrencisi Ebû Yusuf Ya'kûb b. es-Sıkkât'i (ö.243-857) ve ayrıca önemli çalışmalarla adını duyuran Ebû Abbas Yahya Sa'leb'i (ö.291/903) zikredebiliriz.⁵³

Basra ve Kûfe nahiv ekolleri arasındaki ihtilafların hemen hemen son bulduğu hicri IV. asırda nahiv uleması her iki ekolün görüşleri arasında kendi fikirlerine uygun gelen bir görüşü tercih etmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda nahiv ilmi, Basra ve Kûfe tecrübesiyle gelişim ve olgunlaşma aşamasını tamamlamış artık görüşler arasında tercih aşamasına gelmiştir. Hicri IV. asrın başlarında siyaset merkezinin de Bağdat'ta olması hasebiyle burada bu iki mektebin görüşlerini birleştirerek sentez bir oluşum olan Bağdat Dil Mektebi meydana gelmiştir. Bağdat dil mektebi, Basra ve Kûfe mekteplerine ait görüş ve içtihatlardan seçim yapma metodunu benimseyen bir anlayışa sahip olmuştur. Bağdat ekolüne bağlı dilciler arasında iki yönelim olmuştur. Birincisi, Kûfe ekolüne meyilli olan dilcilerin oluşturduğu akım, ikincisi de Basra ekolüne ait görüşlere meyilli olan dilcilerin oluşturduğu akım. Bu ekole mensup bazı dilciler ise her iki mezhebi karıştırmacı bir metot izlediği de gözlemlenmektedir.⁵⁴

Bağdat ekolünün ilk temsilcileri arasında; Ebu'l-Kasım ez-Zeccâcî (ö.338/949), Ebu Ali el-Fârisî (ö.377/949), İbn Cinnî'yi (ö.392/1002) zikretmek mümkündür. Sonraki dönemlerde yetiştiren Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî (ö.538/1144),

⁵³ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s.106-109; Kılıç, "Kûfiyyûn", *DİA*, c.XXVI, s.345-346

⁵⁴ Ahmet Şen, *Muhammed Hayr el-Huloânî'nin Nahivdeki Yenilikçi Yaklaşımları*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Konya 2010, s.18-19

İbnu'ş-Şecerî (ö.542/1148), lügat âlimi, dilci ve tarihçi Ebü'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî (ö.577/1181) gibi dilciler, bu mektebi devam ettirmişlerdir.⁵⁵

Arap dilinde çalışmalar İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte Basra, Kûfe ve Bağdat'ın ardından daha sonra Endülüs'e kadar uzanmak suretiyle batıya geçmiştir. Hicri VII. asır ve sonrasında Mısır ve Endülüs'te önemli dilciler eserleriyle adlarını duyurmuşlardır. Her ne kadar fazla yeni görüşler olmasa da daha çok, geçmiş eserlerin tasnifleriyle ilgilenmişlerdir.

Endülüs'te, *el-Elfiyye* ve *el-Kâfiyetü'ş-Şâfiye* eserleriyle İbn Malik⁵⁶ (ö.672/1274), *Kitâbu'l-İdrâk* adlı eseriyle de Ebu Hayyân en-Nahvî (ö.745/1344) önemli temsilcileri olmuşlardır.

Mısır'da ise *el-Kâfiye* ve *eş-Şâfiye* eserlerinin sahibi İbnu'l-Hâcib (ö.646/1249) ile *Muğni'l-Lebîb* ve *Katru'n-Nedâ* gibi pek çok eserin müellifi olan İbn Hişâm (ö.761/1360) ve bu mektebin meşhur dilcileridirler.⁵⁷

Arap Dili Gramerinin Yapısı

Arap dili, kelime ve cümlelerin düzenini keşfetme, gramerin alt yapısına dair kaideler oluşturma ve bu kaideler üzerine bina edecek kuralları tanzim süreci başlangıçta Basra ve Kûfe ekolleri vasıtası ile neşet etmiş, daha sonraları Bağdat, Mısır ve Endülüs mektepleri ile de varlığını idame ettirmiştir. Arapçayı bozulmalara karşı korumak gibi amaçlarla başlayan daha sonraları onun kurallarının sistemli bir şekilde yerleştirilmesi ve

⁵⁵ Dayf, *Medârisu'n-Nahviyye*, s.245-276

⁵⁶ Endülüslü bir aileye mensup olan ve orada doğan İbn Mâlik hakkında Ignace Goldziher, Şam'da doğup orada öğretilenlik yaparak hayatını sürdürdüğü şekilde yanlış bir bilgi vermektedir. Ayrıntılı olarak bk. Turan Bahşi, "Nahiv Öğretiminde Manzum Eserler İbn Mâlik'in el-Elfiyye'si Örneği", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II*, İstanbul 2016, ss. 239

Dayf, *Medârisu'n-Nahviyye*, s.288-310

tedvin edilmesi sırasında köklü çalışmaların yapıldığı ve bu çalışmaların sonucunda yoğun tartışmaların yaşandığı, Arap gramer tarihinde bariz bir şekilde gözlemlenmektedir. Ortaya çıkan tüm bu tartışmalar, ekoller ve temsilciler; Arap dilinin bir-biriyle bağlantılı kurallar zinciri etrafında sistemli bir şekilde incelenmesi, mevcut birikimi daha da sistematik hale büründürmüştür. Bunun sonucunda da tamamıyla kaide ve kuralların hâkim olduğu miyârî denilen bir başka deyişle normatif bir yaklaşım tarzı tezahür etmiştir.⁵⁸ Miyârî/normatif yaklaşım, kısaca analitik bir usulle dili meydana getiren unsurların kaide-leri tanzim edilerek bu kurallara dayalı perspektif ile gramere yaklaşım şekli olarak açıklanabilir.⁵⁹

Ebu'l-Esved'den sonra grameri sistemli olarak ilk defa inceleyen Halil b. Ahmed ve hemen sonrasında talebesi Sîbeveyh, gramerin sistemleşme hareketine öncülük etmişlerdir. Kendilerinden sonra gelen dilcilerin sundukları katkılar ile de bu miyârî/normatif yapı tedricen oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla da Basra ekolü nahivcileri, miyârî metodun ilk tohumlarını atanlar ve bu metodun uygulayıcıları oldukları söylenebilir. Basralılar bu kaideleri oluştururlarken de Kur'ân'ın indirildiği Kureyş lehçesini merkeze oturtarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir.⁶⁰

Bu şekilde miyârî yapıyı benimseyenler kaynak edinirlerken birtakım metotları belirleyici etken olarak kullanmışlardır. Bu ilkelerin başında kıyas gelmektedir. Kıyas, şekil veya anlam bakımından dildeki benzer kelime ve yapıların örnek alınması ve yakıştırma yoluyla onlara benzetilerek yeni kelime veya anlamlar türetilmesi şeklinde temayüz etmiştir. Kadim dilciler kural tespit sürecinde sem'a dediğimiz sağlam gördükleri be-

⁵⁸ Akbaş, *Arap Gramer İlminin Yapısı Hakkında Tartışmalar*, s.15-30

⁵⁹ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, s.20

⁶⁰ Akbaş, *Arap Gramer İlminin Yapısı Hakkında Tartışmalar*, s.78-79

devilerin kullanımlarını ele alarak kıyasa tabi tutmuşlar ve bir takım gramer kuralları oluşturmuşlardır.⁶¹

Miyârî metotta kullanılan ikinci önemli unsur, kıyasın da gelişip derinleşmesini sağlayan illet faktörü olmuştur. İlet, 'مقيس/ kıyas edilenin', 'مقيس عليه/ kendisine kıyas edilenden' hükmü almaya sebep olan sıfat veya özelliklerdir.⁶² Başka bir deyişle nahivde bir kuralın konulmasının sebepleridir. Kural koymada önemli bir yere sahip olan illet, normatif metodun önemli bir kural tespit aracı olmuştur. Bu konuda her ne kadar kendisinden önce nahiv illetleri konusunda yazanlar olmuşsa da elimize ulaşan ilk gramer kitabı Sîbeveyh'in *el-Kitâbı* olduğu ifade edilmektedir. Sîbeveyh, illetleri zikretmekle birlikte kendisinden önceki dilcilerden nakiller de yapmıştır. Aynı zamanda bununla kalmayarak naklettiği illetlere çeşitli ilavelerde bulunmak suretiyle kapsamlarını da genişletmiştir.⁶³

Miyârî metodu benimseyenlerin kullandıkları bir diğer unsur ise âmil teorisidir. Âmil, Arap gramerinde kelimelerin son hareketlerini yani ref, cer, nasb veya cezm halini gerekli kılan veya oluşturan her etkene denir.⁶⁴ Basra ekolü âmil nazariyesini en fazla kullanan ve görüşlerini buna dayandıran ekol olmuştur. Kûfeliler ise sem'aya daha çok önem verdikleri için âmil nazariyesini ikinci plana attıkları ifade edilmiştir.⁶⁵

Miyârî metodu benimseyenlerin kullandıkları önemli argümanlardan biri de i'râb olmuştur. Bilindiği üzere filolojik ilk çalışmaların sebepleri arasında i'râbda meydana gelen hataların yaygınlaşmasının olduğunu ifade etmiştik. Bunun neticesin-

⁶¹ Murat Yıldız, "Modern Dilbilim Ekseninde Klasik Arap Flolojisinde Dilin İşleyişi Sorunu", *On Dokuz Mayıs Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, s.113-114

⁶² Akbaş, *Arap Gramer İlminin Yapısı Hakkında Tartışmalar*, s.34

⁶³ Ergin, "Arap Dilinde Nahiv İletleri Üzerine", *Marife Dergisi*, 1 (2009), 1, s.160-162

⁶⁴ Kadir Kınar, "Arap Gramerinde Âmil Teorisi", *Bilimnâme*, XI/2 (2006), s. 159-160

⁶⁵ Akbaş, *Arap Gramer İlminin Yapısı Hakkında Tartışmalar*, s.36

de nahiv kaidelerinin konulması tabii olarak ortaya çıkmıştı. İ'râbın kuralcı metodu izleyenlere nasıl bir kaynak olduğunu Corci Zeydan'ın şu ifadesi daha anlaşılır kılmaktadır:

“İ'râb, rahat bir ortamda dilin tabii akışına terkedilirse sanki uzun müddet yaşamıyor. Ancak bâdiye vb. gibi sert ve kavi yerlerde yaşayabiliyor. Ayrıca dilin sahipleri kendi dillerini kaidelere bağlamak isterlerse, –Arapların ve Almanların yaptıkları gibi- o dil i'râblı kalabiliyor ama Arapça, halkın dilinde kendi seyrine bırakıldığı için i'râb da kaybolmuştur”⁶⁶

Basra ekolü kendilerine düstur edindikleri kıyas, illet, âmil nazariyesi ve i'râb olgularını kendi kural ve kaidelerine dayanak oluşturmuşlardır. Bütün bunlarla birlikte katı ve kat'î kurallar çerçevesinde dile yaklaşanları eleştirip ve miyârî yaklaşımın aksine vasfî/deskriptif yani betimleyici bakış açısını benimseyenler de zaman içerisinde belirginleşmeye başlamıştır. Vasfî metot, bireylerin dil üzerinde belirli bir bilgisinin olduğunu kabul etmekle birlikte dilin, bir amaç değil araç olduğunu savunarak mevcut kullanımlara eğilmek suretiyle gözlemlenen her durumu betimlemeye çalışmaktadır. Aslında nahvi kolaylaştırma hareketi olarak da adlandırılabilir olan vasfîcilik anlayışı Arap gramerinin bir kısmını mesnetsiz nazariyelerden ve gereksiz uzun yorumlardan arındırmak amacıyla da ön plana çıktığı ifade edilir.⁶⁷

Vasfî yaklaşımın benimsenmesinin ve ilk ortaya çıkışının miladi XIX. ve XX. yüzyılda olduğu söylenmektedir. Ancak Arap gramerinde vasfî yaklaşımın temeli, bu tarihin çok daha gerisine gidilerek Hz. Peygamber'e kadar isnat edilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in “*Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir*”⁶⁸

⁶⁶ Corci Zeydan, *Târîh-u Edebi'l-Lugati'l-Arabiyye*, thk. Şevki Dayf, Dâru'l-Hilal, ts, c.I, s.43

⁶⁷ Akbaş, *Arap Gramer İlminin Yapısı Hakkında Tartışmalar*, s.51-53

⁶⁸ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Muhtasar Sahîhu'l-İmâmi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Nâsiru'd-Dîn el-Albânî, Mektebetu'l-Maârif, Riyad 2002, c.I, Kitâbu'l-

sözü ve yine Hz. Peygamber'e isnat edilen “ ليس من ألبِ الصيام في ” ال/ elif-*lâm*' yerine, Himyer kabilesi lehçesine uygun olarak “ ليس من امبِ ” ام/ elif-*mîm*' kullanması söz konusu yaklaşıma mesnet olarak araştırmalarda ifade edilmektedir.⁶⁹ Hz. Peygamber, bu yaklaşımıyla Arapça'yı sadece Kureyş lehçesine indirgemeyip onun sınırlarında tutmayarak daha geniş bir çerçevede kullandığını ve böylelikle dilin sabit kurallara hapsolmesini engellediği söylenmiştir.

Hz. Peygamber'den sonraki dönemde de bu yaklaşımın var olduğu görülmektedir. Dil mekteplerinden Kûfe Dil Mektebinin de vasfî metodu benimsediği ifade edilmiştir. Basra Dil Mektebinden faydalanarak yetişen ve hicri ikinci asrın sonlarına doğru ayrı bir grup oluşturan Kûfe ekolü, rekabet duygusunun etkisiyle gayretli çalışmalara girdiğini ifade etmiştik.⁷⁰ Zamanla her iki ekol arasında ihtilaf ve görüş farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda her iki ekol çalışmalarını, sem'a ve kıyasa dayandırmakla beraber Basra Dil Ekolü, fesahatlarına güvendikleri çölde yaşayan bedevi Araplardan yapılan rivayetlere özen gösterirken Kûfe ekolü, bu özen ve titizliği göstermeyerek gözleme mesnet olan kullanım dairesini daha geniş tutmuşlardır. Kurallara mesnet olacak kullanım sahasının sınırlarındaki sema'ya dayalı esneklik kıyasın uygulanmasına da yansımıştır. Bazen duyuma dayanmayan bir kullanımı esas kabul edip üzerine kıyas yapıldığı dahi görülmüştür.⁷¹ Bu ise Kûfe Dil Mektebini vasfî yani betimleyici metodu benimseyenler olarak nitelendirilmelerine sebep olmuştur.

Goldziher, Kûfelilerin kural tespit sürecindeki filolojik gö-

Fedâilî'l-Kur'ân, s.66

⁶⁹ Akbaş, *Arap Gramer İlminin Yapısı Hakkında Tartışmalar*, s.53

⁷⁰ Abduh er-Râcihi, *en-Nahvu'l-Arabî, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye*, Beyrut 1979, s.58

⁷¹ Kılıç, “Kûfiyyûn”, *DîA*, c.XXVI, s.345

rüşlere dair bu tutumlarının Basralı rakiplerinden daha yüksek olduğunu ifade ederek, dili işlerken ele aldıkları referansları şu şekilde özetler:

“Basralılar katı, genel kurallar ortaya koymuş ve bireysel üslup özelliklerini önerebilecek örnekler olarak değil de göz ardı edilebilecek istisnalar olarak değerlendirmişlerdir. Kûfe ekolü ise bazı şairlerde görülen bu bireysel özelliklerin de benimse-
nilebilecek kıyaslar olduğunu kabul etmişlerdir”⁷²

Buradan da anlaşıldığı üzere Kûfeliler, dil kaidelerini oluşturma noktasında daha esnek davranmışlardır.

Dolayısıyla vasfî yaklaşımın sadece son dönemlerde üzerinde durulmuş bir konu olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımın teşekkül dönemi sonrası bazı mütakaddimûn/ilk dönem âlimlerince de ileri sürüldüğü görülmektedir. Öte yandan günümüzde Temmâm Hasan, Şevkî Dayf ve Mehdî el-Mahzûmî gibi dilbilimcilerin de vasfî yaklaşımı destekledikleri bilinmektedir.⁷³

Sonuç olarak Arap dili gramerine dair iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar dile ait kuralları metinler üzerinde bir ölçüt olarak gören ve bu kuralların dilin kullanımı esnasında mutlaka uyulması gereken vazgeçilmez kanunlar olarak ele alan miyarî/normatif anlayış ile Arapça'nın bütün kullanım şekillerini kaynak olarak ele alıp inceleyen ve bu inceleme esnasında dilin kullanımından doğan benzer yönlerden hareketle kurallar belirlemeye çalışan vasfî/deskriptif anlayıştır.⁷⁴ Bu iki yaklaşım oluşum sürecinde hemen hemen aynı derecede ilgi görürken, vasfî yaklaşım geç dönemlerde daha az ilgi görmüştür. Araştırmamıza konu olan temyiz unsuru, yukarıda bahsedilen

⁷² Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s.106-107

⁷³ Akbaş, *Arap Gramer İlminin Yapısı Hakkında Tartışmalar*, s.65-76

⁷⁴ Daha ayrıntılı olarak bk. Akbaş, *Arap Gramer İlminin Yapısı Hakkında Tartışmalar*, s.78-80

yaklaşım tarzlarına göre Arap dil ekollerince bazı durumlarda i'râb açısından farklı yorumlanmıştır. Bu doğrultuda dilciler tarafından temyize dair yapılan farklı i'râb yorumlarını ilgili yerlerde aktarmaya çalışacağız.

Arap Dili Gramer Kitaplarının Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler

Modern Arap dili çalışmalarında ele alınan en yaygın başlıklar; 'İlmu'l-Esvât/Ses bilgisi, 'İlmu's-Sarf/Sarf Bilgisi, 'İlmu'n-Nahiv/Nahiv Bilgisi ve 'İlmu'l-Ma'nâ/Anlam Bilgisi şeklinde dörde ayrılmaktadır. Dil çalışmalarının dört temel alt dalını temsil eden bu başlıklar batıda gelişen yapısalcı dil akımının etkisinde ortaya çıkmıştır. Ancak kadim dilciler telif ettikleri eserlerde bu dört alt alana dair bilgileri karışık bir halde ele almışlardır. Daha sonraki Arap dilinin gelişim ve olgunlaşma süreci içerisinde bu ilim dallarının müstakilleştiği ve her bir alana dair ayrı ayrı eserler telif edilmeye başlandığı kaynaklarda görülmektedir.

Başlangıcından günümüze kadar telif edilen Arapça dilbilgisi kitapları dilcilerin farklı usul ve yöntemleri esas alarak içeriklerini tertip ve tasnif etmeleri sonucu çeşitlenmiştir. Geliştirilen tertip ve tasnifin, eseri kaleme alan dilcinin zihnindeki Arap gramerini ele alış biçimini ifade ettiğini söyleyebiliriz. Öte yandan okuyucunun ya da Arapçayı öğrenmek isteyen bir kişinin tertip edilen bu yöntemlerden hangisinden kullanışlı biçimde daha kolay istifade etmesi açısından bir anlam ifade etmektedir. Bu bakımdan Arapça Dilbilgisi kitapları genel itibarıyla dört farklı tertip ve tasnif üslubuna sahiptir.

Birinci yöntem, kelimenin cümledeki görevi dikkate alınarak tertip edilen eserlerdir. Arapça'da bir cümle içerisindeki kelime, icra ettiği görevi itibarıyla mubteda, haber, temyiz, fâil, mefûl gibi nahiv unsurlarını teşkil eder. Kelimelerin bu yönü dikka-

te alınarak telif edilmiş eserler kelimenin icra ettiği görevi itibariyle tertip ve tasnife tabi tutulmuşlardır. Bu yöntemle yazılmış ilk eser Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ı olmuştur. Sîbeveyh, babları ele alırken sadece tek bir yöntem kullanmasa da genel itibariyle tertipte izlediği yöntem, kelimelerin cümle içerisindeki konumlarını dikkate alarak hazırlamak olmuştur.⁷⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*'da konuların tasnifi itibariyle, sırasıyla önce nahiv sonra sarf ve ses konularını ele almıştır.⁷⁶ el-Mubberred'in *el-Muktadab* adlı eserinde ele aldığı yöntem pek açık olmasa da *el-Kitâb*'ta ele alınan yöntemi takip ettiğini ifade edebiliriz.⁷⁷

el-Kitâb ve *el-Muktadab*'da müşahede edilen sıralamadaki kapalılık İbnu's-Serrâc'ın (ö.316/929) *el-Uşûl fi'n-Nahv* adlı eserinde biraz daha netleşmiştir. İbnu's-Serrâc'ın bu tasnif netliği, bir diğer eseri olan *el-Mûcezz fi'n-Nahv* adlı eserinde de görülmektedir. İbnu's-Serrâc *el-Kitâb*'ı en güzel şekilde tertip etmiştir. Bu yöndeki katkısı el-Enbârî tarafından da ifade edilmiştir.⁷⁸ İbnu's-Serrâc, önce nahiv konularını, ardından da sarf konularını ele almıştır. Nahiv konularını da kendi içerisinde fiillerden önce isimleri, mebnûlerden önce mu'rabları ve bunları da sırasıyla merfû, mansûb ve mecrûr olarak işlemiştir. İbnu's-Serrâc'ın bu iki eserinde tertip ettiği başlıkları zikredecek olursak sırasıyla şöyledir:⁷⁹ 1. Cümle ve unsurları, 2. İ'râb-Binâ, 3. Merfû isimler, 4. Mansub isimler, 5. Mecerûr isimler, 6. İ'rabda isimlere tabi olanlar, 7. Munsarif-Gayrı munsarif isimler, 8. Mebnû isimler, 9. Fiillerde i'râb ve binâ, 10. Hikayedir.

⁷⁵ Fâdıl Sâlih es-Sâmîrî, *ed-Dirâsetu'n-Nahviyye ve'l-Lugaviyye inde'z-Zemâşerî, Dâru's-Sedîn, Bağdat 1390/1971, s.32*

⁷⁶ Tafsilatlı olarak bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I-IV

⁷⁷ Ebu Abbas Muhammed b. Yezid el-Mubberred, *el-Muktadab*, thk. Muhammed Abdülhâlik Adîme, Kahire 1415/1994, c.I-III

⁷⁸ el-Enbârî, *Nuzhetu'l-Elîbbâ fi Tabakâti'l-Udebâ*, s.186

⁷⁹ Ebû Bekr b. Muhammed b. Sehl b. es-Serrâc, *el-Uşûs fi'n-Nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetlî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1417/1996, c.I-IV

Zeccâcî'nin *el-Cümel*'i, Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-Îdâhu'l-'Adudî* adlı eseri, İbn Cinnî'nin *el-Luma*'ı kısmi farklılıklar olsa da bu yöntemle yazılmış eserler olarak örnek gösterilmektedir. Nahiv telifindeki bu yöntem İbn Mâlik'in *el-Elfiyye* ve *Teshîlu'l-Fevâid* adlı eserleriyle iyice yerleşmiştir.⁸⁰

İkinci yöntem kelime türleri dikkate alınarak telif edilen eserlerdir. Bilindiği üzere cümleler kelimelerden meydana gelmektedir. Kelimeler ise Arapçada harf, isim ve fiil olmak üzere üç kısımda incelenmiştir.⁸¹ Kelime türleri esas alınarak hazırlanan bu gruptaki eserler sırasıyla isimler, fiiller ve harflerle ilgili konulara göre tanzim edilmiş ve son bölümde ise müşterek olan konular yer almıştır. İsimler başlığı altında, *îrâb* açısından isimlerin *merfû*, *mansûb* ve *mecrûr* konuları işlenmiştir. Fiiller kısmında *mâzi*, *muzârî* ve emir gibi fiil ve çeşitleri aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise harf kapsamına giren edatlar, harf-i cerler vs. aktarılmıştır. Bu türde hazırlanmış eserlerin ilklerinden olan Ebû Ali el-Fârisî'nin *el-Îdâhu'l-'Adudî* adlı eseridir. ez-Zemahşerî'nin *el-Mufasssal* adlı eserinin ise bu türde yazılmış en meşhur eser olma özelliğine sahip olduğu ifade edilmiştir.⁸²

ez-Zemahşerî, dört bölümde ele aldığı söz konusu eserinde sarf konularını da nahiv konuları arasında işlemiştir.⁸³ Birinci bölümde *merfûlar*, *mansûblar* ve *mecrûrlar* şeklinde üç bölüme ayırarak isimleri ele almıştır. İkinci bölümde; *mâzî*, *muzârî*, emir, *müteaddî*, *lâzım*, *nâkıs* ve *mukârabe* fiilleri ile birlikte *ni'me* ve *bi'se*, *taaccüp* fiillerini ve fiil vezinleriyle ilgili konuları incelemiştir. Üçüncü bölümde; harf-i cerler, fiile benzeyen harfler, atıf, *nefy*, *tenbîh* vs. harfleri ele almıştır. Son

⁸⁰ el-Hamd, "Nahiv Eserlerinin Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler", s.379

⁸¹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.12

⁸² el-Hamd, "Nahiv Eserlerinin Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler", s.379

⁸³ Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, nşr. Muhammed Bedreddin Ebû Firâs, Dâru'l-Cil, Beyrut, ts

bölüm olan dördüncü bölümde ise imâle, vakf hemzenin tahfif gibi müşterek konuları incelemiştir.⁸⁴

Üçüncü yöntem, mebnîlik ve i'râb hareketleri esas alınarak tertip edilen eserlerdir. Arap dili gramerinde kelimelerin son hareketlerini yani ref, cer, nasb veya cezm halini gerekli kılan ya da oluşturan her etkene âmîl denir.⁸⁵ Bu âmîle göre kelime sonlarında meydana gelen bu değişikliklere ise i'râb denilmekte ve hareketler de i'râbî gösteren işaretler olmaktadır.⁸⁶ Bu değişikliği taşıyan kelimelere de mu'reb denilmektedir. Mebnîlik ise; i'râbın zıddı olup âmîlin, kelimenin sonuna etki etmeden tek bir hareke ya da sükûn üzere sabit kalması haline denir.⁸⁷ Bununla birlikte cümle içerisinde aynı görevi icra ederler. Telif edilen dilbilgisi eserlerinden mu'reb ve mebnîlik durumu esas alan bir tasnif benimsenmiştir.

Yukarıda ifade edilen yöntem İbnu's-Serrâc'ın telif ettiği eserlerde göze çarpmaktadır. İbnu's-Serrâc'ın eserlerini, kelimenin cümledeki görevi dikkate alınarak hazırlanan eserler arasında zikretmiş olsak da İbnu's-Serrâc, mu'reb ve mebnîliği dikkate alan bir düzenleme benimsemiştir. Mu'reb ve mebnîlik İbnu's-Serrâc'ın genel teması değildir. Merfûât, mansûbât ve mecrûrât şeklinde telife başlamış ancak her bir ana başlığın içerisinde konuları işlerken mu'reb ve mebnî ayırımına dikkat etmiştir. Aynı şekilde kelime türleri dikkate alınarak hazırlanan eserler arasında zikrettiğimiz ez-Zemahşerî'nin *el-Mufassal'*ında, genel teması isim, fiil, harf ve müşterek konular olsa da isimler bahsinde mu'reb ve mebnî ayırımına tabi tutarak yazmıştır. Ancak bu iki eserin dışında daha açık bir şekilde direk olarak mu'reb

⁸⁴ es-Sâmirâî, *ed-Dirâsetu'n-Nahviyye ve'l-Lugaviyye inde'z-Zemahşerî*, s.108

⁸⁵ Kınar, "Arap Gramerinde Âmîl Teorisi", *Bilimnâme*, XI/2 (2006), s. 159-160

⁸⁶ Celalettin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *Hemu'l-Hevâmi' fi Şerh-i Cemi'l-Cevâmi'*, thk. Ahmed Şemseddin, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1998/1418, c.I, s.53; er-Râcîhî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*; Mektebetu'l-Maârif, Riyad 1999, s.13

⁸⁷ es-Suyûtî, *Hemu'l-Hevâmi' fi Şerh-i Cemi'l-Cevâmi'*, c.I, s.56

ve mebnûlik tanzimine tabi tutan İbnu'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*' si olduğu bilinmektedir.⁸⁸

İfade edilen tarzda ele alınan eserlerin genel hatlarıyla konu başlıkları şu şekilde sıralanmaktadır: 1. Kelam, i'râb, binâ ve âmille ilgili mukaddime, 2. Mu'reb isimler, 3. Mebnî isimler, 4. Mu'reb ve Mebnî isimlere mutallik konular, 5. Fiil ve özellikleri, 6. Harfler ve çeşitleri.

Dördüncü yöntem ise, cümlenin esas unsuru (umde) veya zâid olmasına göre telif edilen eserlerdir. Nahiv ilminin kapsamının teşekkül dönemindeki geniş alanından daha spesifik bir alana doğru değiştiğini müşahede etmekteyiz. Nahvin alanın sınırları içerisindeki unsurları hakkında son dönemin ünlü dilcilerinden Abdur-Râcihî: "الجملة ميدان علم النحو/ *Cümle, Nahiv ilminin alanıdır*" diyerek nahvin alanını tarif eder.⁸⁹ Cümle ise ister isim ister fiil cümlesi olsun özünde ilk olarak, isnaat yapıldığı kısmıyla *müsned* ve kendisine isnat edilen tarafıyla da *müsnedun ilehy* olarak iki ana kısımdan oluşur.⁹⁰ Bu iki temel unsurun dışındakiler ise nahivciler tarafından 'فضلة أو زائد/ *fazlalık*' olarak ifade edilmiştir. Nahivciler *fazlalık* terimi ile istendiğinde cümleden çıkartılabilen ya da anlam açısından herhangi bir katkı sağlamayan unsurları kastetmemişlerdir. Bir anlamda söz konusu unsurların cümlenin aslî ögesi olmayıp kendileri olmadan da cümlenin kurulabileceğini dolayısıyla belki anlamsal olarak bir daralma olsa da bir cümle olma özelliğinden bir şey kaybettirmeyen öğeler olduğu ifade edilmektedir. Ğânim Kaddûrî, doğal olarak cümlenin esas ögesi yani umdesi olmadan cümle kurulamayacağını ifade eder.⁹¹

Bu esas üzerine tanzim edilmiş eserlerin en meşhur olanı es-

⁸⁸ İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, Mektebetu'l-Buşrâ, Karaçi 2011

⁸⁹ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.13

⁹⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.23

⁹¹ el-Hamd, "Nahiv Eserlerinin Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler", s.382

Suyûtî'nin *Heme'u'l-Hevâmi'* adlı eseridir. es-Suyûtî, *Heme'u'l-Hevâmi'* adlı eserinde mukaddimelerden sonra, birinci bölümde merfûlar ve merfûlara benzeyen mansûb nevâsihler şeklinde umdeleri ele almakta ikinci bölümde ise zâid unsurlar olan mansûblardan bahsetmektedir. Eser diğer nahiv konularına da değinerek toplamda yedi bölümden oluşmaktadır.⁹²

Farklı usul ve yöntemlere göre telif edilen Arapça nahiv eserleri içerisinde, araştırmamızın konusu olan *temyiz* unsurunun yeri, dilcilerin eserlerini telif ederken ele aldığı yöntemlere göre farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda bir eser, kelimenin cümle içerisindeki konumu dikkate alınarak yazılmış ise bir mansûb isim olarak *temyiz*, mansûb isimler, bir diğer ifade ile *mansûbât* başlığı altında ele alınmakta ve incelenmektedir. İsim, fiil ve harf şeklinde kelime türleri esas alınarak telif edilen eserler içerisinde *temyiz*, bir isim olması hasebiyle isimler kategorisinin içerisinde mansûb isimler kısmında kendisine yer edinmektedir. Mu'reb ve mebnîlik olgusu üzerine telif edilen eserler içerisinde *temyiz*, mu'reb yani irab edilebilen isimler çerçevesinde, mansûb isimler dairesinde değerlendirilmekte ve incelenmektedir. Eğer cümlenin umdesi yani temel unsuru ve zâid unsuru baz alınarak hazırlanan bir eserde ise *temyiz*, cümlelerin esas unsuru olmamasından dolayı zâid isimler başlığı altında yer alması beklenir.

⁹² es-Suyûtî, *Hemu'l-Hevâmi' fi Şerh-i Cemi'l-Cevâmi'*, c.I-IV

ARAP DİLİNDE TEMYİZ

1.1. Temyizin Tanımı

Temyiz 'مَيِّزٌ' fiilinden türeyen tef'îl babında 'مَازٌ' fiilinin masdarıdır.⁹³ Sözlükte kök harfleri 'م ي ز' olan 'مَازٌ' fiili, *ayırmaq* anlamına gelmektedir. Kadim sözlükler 'مَازٌ' fiilinin anlamını 'عزل / ilişkisini kesmek, uzaklaştırmak' fiili ile 'افرز / ayırmak, ayırt etmek' kelimeleriyle açıklamışlardır.⁹⁴ Bu minvalde tef'îl babında 'مَيِّزٌ يَمَيِّزُ تَمْيِيزٌ' fiili bir şeyi başka bir şeyden *ayırmaq, uzaklaştırmak* ya da *arasını açmak* manasında olduğu sözlüklerde ifade edilmektedir.⁹⁵ Cevherî, temyiz kökü olan 'مَازٌ' fiilinden türeyen ve sülasi mezîd babları olan 'انماز, امتاز, تمييز', 'استماز' fiillerinin de merkezinde *ayırmaq* anlamının olduğunu *es-Sihâh* adlı sözlüğünde dile getirmiştir.⁹⁶ Bu doğrultuda 'مَازٌ' fiilinin diğer mezîd babları da göz önüne alındığında; 'استماز /

⁹³ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, Dâr'ul-İlmi'l-Muallimîn, Beyrut 1979, c.III, s.897

⁹⁴ el-Cevherî; *es-Sihâh*, III, 897; İbnu'l-Manzur, *Lisânu'l-Arap*, Dâru'l-Maârif, Kahire, ts, c.XLVIII, s.4307; Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, et-Turâsu'l-Arabî, Kuveyt, ts, c.XV, s.340

⁹⁵ İbnu'l-Manzur, *Lisânu'l-Arap*, c.XLVIII, s. 4307, *Mu'cemu'l-Vecîz*, Kahire 1994, s.596

⁹⁶ el-Cevherî, *es-Sihâh*, c.III, s.897

uzaklaşmak’,⁹⁷ ‘ماز/ bir yerden bir yere intikal etmek/ ayrılmak’,⁹⁸ ‘تمايز/ gruplaşmak ve çekişmek’,⁹⁹ ‘امتاز/ bazısını bazısına tercih etmek, ayırmak’¹⁰⁰ gibi manaları ifade etmektedir.

Arap Dilinde bir gramer konusu olarak temyiz ise; kendinden önce geçen cümle içerisindeki müphem bir unsurdan ne kastedildiğini açıklayan, işin ne bakımdan olduğunu beyan eden ve o isimdeki veya cümledeki kapalılığı açan/açıklayan, genellikle mansûb ve câmid olan nekra bir isimdir.¹⁰¹ Arapça’da bir kelime veya cümle ifade edilişi itibarıyla ek bir açıklamaya ihtiyaç duyabilir. Açıklanmaya ihtiyaç duyan müphem isim veya cümleye yapılan ek izahat, o müphem kelime veya cümlelerin açıklayıcısı manasında *temyizi*, başka bir deyişle *mümeyyizi* olur.¹⁰²

Örneğin, ‘رَأَيْتُ خَمْسَةَ عَشَرَ طَالِبًا/ Ben on beş öğrenci gördüm’¹⁰³ cümlesinin aslî unsurları ‘رَأَيْتُ’dir. Buna birde mefûlu eklersek, fiilin geçişli olması sebebiyle cümle ‘On beş gördüm’ olmaktadır. Cümle bu haliyle kapalıdır. Kimin veya neyin görüldüğü müphem olarak kalmaktadır. Bu durumda cümledeki ‘on beş’ kelimesi üzerindeki kapalılık, ‘طَالِبًا/ erkek öğrenci’ kelimesi getirilmek suretiyle giderilmektedir. “Erkek öğrenci” kelimesi de ‘تَمْيِيز/تمييز/ممَيِّز’ *temyiz/ mümeyyiz*’ olmaktadır.¹⁰⁴

Kur’ân’dan örnekle ifade edecek olursak ‘وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا/ ve Allah şahit olarak yeter’¹⁰⁵ cümlesinin asli unsurları ‘كَفَى بِاللَّهِ’dir

⁹⁷ İbnu’l-Manzur, *Lisânu’l-Arap*, c.XLVIII, s.4307

⁹⁸ Ebu Mansûr b. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tezhibu’l-Luga*, Dâru’l-Misriyye, Kahire, ts, c.XIII, s.272

⁹⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, c.XV, s.341

¹⁰⁰ ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, c.XV, s.341

¹⁰¹ er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-Nahvî*, s.257

¹⁰² Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmiu’d-Durûsi’l-Arabî*, Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut 1993, c. III, s.113; Muhammed Esad en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-Arabiyye*, Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut 1997, s.711

¹⁰³ er-Râcihî, *et-Tatbîku’n-Nahvî*, s.258

¹⁰⁴ en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-Arabiyye*, s.711

¹⁰⁵ Fetih 48/28

ve ‘شَهِيدًا/ şâhit’ kelimesi olmadan cümlelerin anlamı ‘Allah yetter’ şeklindedir. Söz konusu yeterliliğin ne cihetten olduğu ise ‘شَهِيدًا’ kelimesinin yardımıyla öğrenilmekte ve cümle üzerindeki müphemlik açıklığa kavuşmaktadır. Cümleyi yeniden ifade edecek olursak, *Allah şâhitlik bakımından yeterlidir* şeklinde bir mana hâsıl olmaktadır.

Türkçe dilbilgisini, Arapça dilbilgisi kuralları ile karşılaştırmalı olarak ele alan Kaya Bilgegil *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde, durum ifade eden zarf tümleçlerini ele alırken Arapça’daki *hâl* ve *temyiz*in, Türkçe’de durum zarflarına karşılık geldiğini aktarır. *Temyiz* teriminin Türkçe çevirisi olarak da *ayırtma* tabirini kullanır.¹⁰⁶ Ancak bir dilbilgisi unsuru olarak *temyiz*in Türkçe’de bir karşılığı bulunmamaktadır. Türkçe’de özne veya nesneden dönüştürülmüş dilbilgisi unsuru bulunmakla beraber özne ve nesne, cümle içerisinde olduğu gibi asıl şekilleriyle geldiği ifade edilmektedir. Bunu Ebû Hayyan el-Endelüsî’nin Araplara Türkçe öğretmek için yazdığı Kıpçakça dilbilgisini ele alan kitabında daha net görmekteyiz.¹⁰⁷

Arap dilciler *temyizi* ifade etmek üzere farklı tabirler kullanmışlardır. Bu duruma binaen Arapça nahiv kaynaklarında *temyiz*, farklı isimlendirmeler altında karşımıza çıkmaktadır. Cümle içerisinde kapalılığı açıklığa kavuşturma görevi ifa eden *temyiz* unsuru için *açıklayan* manasında ‘التبيين/ *tebyîn*’ ve ‘التفسير/ *tefsîr*’ tabileri de nahivciler tarafından kullanmıştır. Oluşan farklı isimlendirmelerin dil mekteplerinin farklı olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Basra Dil Okulu’na mensup olan dilciler daha çok *tebyîn* ve *temyiz* tabirlerini kullanmışlardır. Basra Okulu’nun en önemli temsilcilerinden olan

¹⁰⁶ Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yay, İstanbul 1984, s.44-46

¹⁰⁷ Esîruddîn Ebû Hayyan Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf el-Endelüsî, *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*, nşr. Ahmet Caferoğlu, Evkaf Matbaası, İstanbul 1930-31, s.143, 174

Sîbeveyh ise *el-Kitâb* adlı eserinde konuyu bir başlık altında ifade etmemekle birlikte genel bir mansûbluk dairesi içerisinde farklı farklı yerlerde ele almış ve temyiz kelimesini kullanmamıştır.¹⁰⁸ Çünkü Sîbeveyh temyiz konusunu sıfat-ı müşebbehe başlığı altında incelemekte ve *mansûbluk* tabiri ile ifade etmektedir.¹⁰⁹ Ama aynı ekolün temsilcilerinden el-Mubberred, *el-Muktadab* isimli nahiv kitabında bu konuyu 'باب التبيين و التمييز / *Tebyin ve Temyiz Bâbi'* ismi altında işlemiştir.¹¹⁰ Yine aynı ekolün önemli isimlerinden ez-Zeccâc da *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuh* adlı eserinde *temyiz* tabirini kullanmıştır.¹¹¹

Kûfe ekolüne baktığımızda ise karşımıza çıkan ilk isimlerden el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân* adlı eserinde *tefsîr* tabirini kullandığı görülmektedir.¹¹² el-Ferrâ, bu terimi sadece temyiz için değil, temyiz dışında diğer Arapça nahiv terimleri içinde kullandığı görülmektedir. Örneğin, *hâl*¹¹³ ve *mufûlun leh*¹¹⁴ unsurları için de *tefsîr* kelimesini kullanmaktadır. Mensubu olduğu Kûfe Dil Mektebinin terimsel altyapısını oluşturan dilci olarak el-Ferrâ'nın temyizi ifade etmek üzere kullandığı kelimeler kendisinden sonra gelen Arap dilciler tarafından kullanılmış ve bu suretle Kûfe ekolünün terimlerinin oluştuğu ifade edilmiştir.¹¹⁵ el-Ferrâ'dan sonra Kûfe Dil Mektebinin önemli isimlerinden

¹⁰⁸ Sîbeveyh, temyiz konusunu tek bir başlık içerisinde ele alarak incelememektedir. İlgili yerlerde temyizi anlatır. Genel olarak ele aldığı yerlerden biri olarak bk. Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.201

¹⁰⁹ Ali Bulut, *Sîbeveyh'in el-Kitâb'ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları, İşleme Yöntemi ve Koyduğu Kurallar*, (yayımlanmamış doktora tezi), Samsun 2003, s.156

¹¹⁰ el-Mubberred, *el-Muktadab*, c.III, s.32

¹¹¹ Ebî İshâk İbrâhîm b. Es-Sirrî ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuh*, İlmü'l-Kutup, Beyrut 1988/1408, c.I, s.442

¹¹² Ebu Zekerîyya Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, Âlemü'l-Kutup, Beyrut 1983, c.I, s.225

¹¹³ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, c.I, s.251

¹¹⁴ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, c.I, s.17

¹¹⁵ Ali Bulut, "el-Ferrâ'nın, Meâni'l-Kur'ân'ında Kullandığı Kûfe Dil Okuluna Ait Terimler", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14-15 (2003), s.323-340

Ebu'l-Abbâs Sa'leb de *Mecâlis-u Sa'leb* adlı eserinde *tefsîrin* yanı sıra *müfessir* tabirini de kullanmıştır.¹¹⁶

Bağdat ekolüne mensup, dilci kimliği ile de öne çıkan ünlü müfessir ez-Zemahşerî'nin konuyu *temyiz* başlığı adı altında ele aldığı görülmektedir.¹¹⁷ Bununla birlikte konuya başlarken temyize, *tebyîn* ve *tefsîr* denildiğini de ifade etmiştir.¹¹⁸ Aynı ekole mensup ez-Zemahşerî'den sonra, Goldziher'in "*Asrın en büyük dil bilgini*"¹¹⁹ olarak ifade ettiği İbn Mâlik, meşhur *el-Elfiyye*¹²⁰ ile *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmîlu'l-Makâsîd*¹²¹ adlı eserlerinde *temyiz* tabirini kullanmıştır. Yine aynı dil mektebinin temsilcilerinden el-Enbârî de kitabında *temyiz* terimini kullanmıştır.¹²² Bağdat Ekolü daha çok, Basra ve Kûfe Dil Ekollerinin görüşlerini uzlaştıran bir yaklaşım sergilediği için konuya *temyiz* tabiri ile başlamanın yanı sıra bilahare diğer isimlendirmeleri, yani *tebyîn* ve *tefsîr* tabirlerini hatırlattıkları görülmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere başlangıçta Basralılar *temyiz* ve *tebyîn* tabirini kullanmalarına karşın Kûfeliler *tefsîr* tabiri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Daha sonraları Bağdat Ekolüyle birlikte *temyiz* tabiri oturmaya başlamakta ve sonraki dillere tarafından tercih edilmeye başlandığı görülmektedir.

Arap dünyasında son dönemlerde yazılan modern nahiv kitaplarına baktığımızda ise *temyiz* tabirinin kullanıldığını ve tek bir isimlendirme ile nahiv kitaplarında yer aldığını görmekte-

¹¹⁶ Ebû Abbâs Ahmed b. Yahyâ Sa'leb, *Mecâlis-u Sa'leb*, thk. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Maârifî bi-Mısır, Kahire, ts, c.II, s.425

¹¹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s.65

¹¹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s.65

¹¹⁹ Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, s.114

¹²⁰ Muhammed b. Abdullah b. Mâlik el-Endülüsî, *Metnu Elfiyyeti İbni Mâlik*, tlk. Abdullatif b. Muhammed el-Hatîb, Mektebetu Dâri'l-Arûbe, Kuveyt 2006, s.24

¹²¹ İbn Mâlik, *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmîlu'l-Makâsîd*, thk. Muhammed Kâmil Barakât, Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî, Kahire 1967, s.114

¹²² el-Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, thk. Muhammed Behçet el-Baytâr, Şam, ts, s.196

yiz. *Tebyîn* ve *tefsîr* isimlendirmeleri ise ayrıca konu içerisinde bilgi olarak verilmiştir.¹²³

1.2. Temyizde Bulunması Gereken Şartlar

Temyiz, yapısı ve cümle içerisindeki konumu gereği nahivciler tarafından belirli özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Kelimenin veya cümlenin açıklayıcısı konumunda olan temyizin, mansûbât grubundaki diğer öğelerden birtakım özellikler itibarıyla ayrıldığı ifade edilmiştir. Nahivcilerin kurallaştırdığı özelliklerin bir kısmı üzerinde ittifak edilmiş, diğer bir kısmı üzerinde ise farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada nahivcilerin tespit ettiği uzlaşılabilir ve uzlaşılabilir bütün özellikleri sunmaya çalışacağız. Buna göre temyizi diğer mansûbâttan ayıran özellikler şunlardır:

1) Temyiz sarıh bir isimdir. Nahivciler temyizin cümle terkihi halinde gelemeyeceğini ifade etmişlerdir.¹²⁴ Bu özellik temyizde bulunması gereken en önemli şartlardan birisidir. Çünkü temyiz, anlamı ve vazifesi gereği açıklık getiren, ayırt eden, açıklayan (*mümeyyiz/mübeyyin/müfessir*) anlamında olduğu için gayet net ve açık olmalıdır.

2) Bir cümlede atıf olmaksızın birden fazla temyiz kullanılmamaktadır.¹²⁵ *عَقْلًا وَجِسْمًا* / *Genç beden ve akıl yönünden büyüdü*¹²⁶ cümlesinde ifade edildiği üzere ikinci kelime atıf harfi 'و' ile ma'tûf olarak gelir. Bu durumda *عَقْلًا* kelimesi temyiz olarak değil ma'tûf olarak i'râb edilir.

Ancak Abbâs Hasan ve Muhammed Esad en-Nâdirî miktar

¹²³ Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Maârif bi-Mısır, Kahire 1974, c.II, s.413; Reşid eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabîyye fi's-Sarf ve'n-Nahiv*, Dâru'l-İlim, Tahran, ts, c.III, s.180; en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabîyye*, s.711

¹²⁴ M. Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İFAV Yay., İstanbul 2013, s. 227; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.124

¹²⁵ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.124

¹²⁶ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.424

bildiren müfred temyiz, iki farklı nesnenin karışımından oluşuyorsa temyiz atf vâvı olmadan birden fazla gelebileceğini söylemektedirler. ‘عندي رطل سَمْنًا عَسَلًا’/ *Bir ritl¹²⁷ yağ-balım var*¹²⁸ cümlesinde karışık bir oluşumdan bahsedildiği için birden fazla temyiz atıfsız gelmiştir. Buna mukabil el-Antâkî ise aynı örneği vererek hiçbir surette temyiz birden fazla gelemeyeceğini ifade etmiştir.¹²⁹ Buna göre ‘سَمْنًا عَسَلًا’ kelimeleri tek kelime hükmündedir.

3) Temyiz aslı itibariyle câmid bir isimdir.¹³⁰ Ancak bazı dilciler müştak bir isim olarak gelebileceğini ifade etmişlerdir. Bu durumda temyiz, aslı itibariyle mahzûf bir mevsûfun nâibi halinde cümle içerisinde gelmektedir.¹³¹ ‘نَزَلَ مِنَ الطَّائِرَةِ أَحَدَ عَشَرَ مُسَافِرًا’/ *On bir yolcu uçaktan indi*¹³² cümlesinde ‘مُسَافِرًا’ kelimesi ‘سافر’ fiilinin ismi fâili olan müştak bir isimdir. Ancak cümle aslı itibariyle şu şekilde takdir edilmektedir: ‘نَزَلَ مِنَ الطَّائِرَةِ أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا مُسَافِرًا’ şeklinde câmid bir mevsûf olan ‘رَجُلًا’ kelimesi takdir edilmiştir. ‘مُسَافِرًا’ kelimesi ise, temyiz olan ‘رَجُلًا’ kelimesinin sıfatı konumundadır. Sonuç itibariyle yine asıl temyiz câmid bir kelime olduğu görülmektedir.

4) Temyiz aslı itibariyle nekra bir isimdir.¹³³ Sîbeveyh, temyiz başına lâm-ı tarif gelse de bu durumun, onu nekralıktan çıkarmayacağını ifade eder.¹³⁴ Aynı şekilde İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik* adlı eserinde temyiz şâz olarak marife gelebileceğini Raşîd b. Şihâb’ın şu beytini şahit göstererek ifade etmiştir:

¹²⁷ Ritl: Ağırılık birimi [Mis., = 449.28 gr.; Sur., = 3.202 gr.; Beyrut ve Halep’te = 2.566 kg.] bk. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 2015, s.365

¹²⁸ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.718; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.422

¹²⁹ Muhammed el-Antâkî, *el-Muhît fi Usûli'l-Arabî ve Nahviha ve Sarfîha*, Dâru's-Şarki'l-Arabî, Beyrut ts, c.II, s. 210

¹³⁰ Cemaleddin Abdullah b. Hişâm el-Ensârî, *Katru'n-Nedâ ve Bella's-Saddâ*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1999, s.27

¹³¹ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s 713

¹³² en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s 713

¹³³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.203; İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, s.24

¹³⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s. 203

“رَأَيْتُكَ لَمَّا أَنْ عَرَفْتُ وَجُوهَنَا صَدَدْتَ، وَطَبَّتَ النَّفْسُ يَا قَيْسُ عَنْ عَمْرٍو” / *Ey Kays bizi Amr ile gördüğünde kaçıp gittin seni gördüm ve bu da nefsinin hoşuna gitti*”

Beyitte görüldüğü üzere ‘النَّفْسُ’ kelimesi marife olarak kullanılmıştır. İbn Hişâm temyizin, her ne kadar marife olarak gelemeyeceğini ifade etse de ‘النَّفْسُ’ şeklinde marifeli bir kullanımın şâz olduğunu ifade eder.¹³⁵ Ayrıca çağdaş nahivcilerden el-Ğalâyînî de temyizin aslen marife olamayacağını ancak bu beyitte de görüldüğü üzere nekra manası taşıdığı müddetçe marife olabileceğini ifade eder.¹³⁶ Sonuç olarak bu durumda da lafzen marife olsa da manen nekra olduğu görülmektedir.

5) Temyiz takdim edilmemiştir. Başka bir deyişle âmili olan unsurun önüne geçmesinin caiz olmadığı kadim kaynaklarda ifade edilmiştir. Sibeveyh, temyizi sıfat-ı müşebbehe ile kıyaslayarak takdiminin yapılamayacağını ifade etmiştir.¹³⁷ Takdim kelimesi sözlükte; bir şeyi, başka bir şeyin önüne almak manasındadır.¹³⁸ Bir nahiv terimi olarak ise, herhangi bir sebepten dolayı cümle içerisindeki bir nahiv ögesinin başka bir ögenin önüne geçmesi halidir. Daha sonra zikredilmesi gerekirken kelimenin önce zikredilmesi de denilebilir.¹³⁹ Bu durum ise kelimenin konum açısından aslında kendisine ait olmayan bir yere konulması anlamını ifade etmektedir.¹⁴⁰

¹³⁵ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik ile'l-Eifyyeti İbn-i Mâlik*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, ts, c.I, s.182

¹³⁶ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arab*, c.III, s.113

¹³⁷ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.205

¹³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, c.XXXIX, s.3552, ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, c.33, s. 235-236

¹³⁹ Ebû Bekr Abdulkâhîr b. Abdurrahman b. Muhammed b. el-Curcânî, *Delâilul-İcâz*, tlk. Mahmud Muhammed Şâkir, Mektebetu'l-Hânî, Kahire, ts, s.106; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s.219

¹⁴⁰ Takdimin zıddı olan te'hîr de, önce gelmesi gereken kelimenin daha sonra ifade edilmesi durumudur. bk. Taceddin Uzun, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlü-*

Temyizin takdimi konusunda el-Muberred ve Ebû Osman el-Mâzinî, Sîbeveyh'in bu görüşünü kabul etmediklerini beyan etmişlerdir. el-Muberred'e göre âmîl eğer mutasarrıf bir fiil ise, yani çekimlenebilen bir fiil ise, temyiz âmîlinin önüne geçebilmektedir. el-Muberred bu görüşüne şahit olarak şu beyti zikreder:¹⁴¹

“أَنْهَجُرُ لَيْلَى لِلْفِرَاقِ حَبِيبِهَا وَ مَا كَانَ نَفْسًا بِالْفِرَاقِ تَطِيبُ” / *Leylâ sevgilisine ayrılıktan dolayı hicret mi ediyor? Ayrılık ki nefsin hoşuna gitmez*”

Beyitte ‘تَطِيبُ’ temyizi mutasarrıf olan ‘نَفْسًا’ fiilinin önüne geçtiği görülmektedir. el-Enbârî *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* adlı eserinin 35. meselesinde temyizin takdimi konusunu ele alır.¹⁴² Bu mesele içerisinde el-Muberred, el-Mâzinî ve Kûfeli nahivcilerin, temyizin fiilden önce gelebileceği görüşünü savunduklarını ifade eder. Bu görüşü benimseyenler, temyizi *mefûle* veya *hâle* benzetirler. *Mefûl*, nasıl fiilin önüne geçerek takdimi yapılabiliyorsa temyizin de fiilin önüne geçebileceğini söylerler ve yukarıdaki beyiti delil olarak sunarlar. Diğer taraftan Basra ekolüne mensup dilciler ise delil olarak gösterilen beyitin ‘وما كَانَ نَفْسِي بِالْفِرَاقِ تَطِيبُ’ şeklinde temyizsiz bir rivayetinin de olduğunu ifade ederek bu görüşe karşı çıktıkları kaynaklarda ifade ederler. Ayrıca temyizin esasında *mefûle* değil *fâile* benzediğini, *fâilin* de nasıl fiilin önüne geçmesi mümkün değilse temyizin de fiilin önüne geçemeyeceğini savunmuşlardır.¹⁴³

İbn Mâlik, söz konusu el-Muberred'in bu görüşündeki fiilin mutasarrıf bir fiil olduğu açıklamasını getirmiştir.¹⁴⁴ Öte

ğü, Damla Ofset, Konya 1997, s.131-132

¹⁴¹ el-Muberred, *el-Muktadab*, c. III, s.36-37

¹⁴² el-Enbârî, *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hilâf Beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, Mektebetu'l-Hâncî, Kaihre 2002, s.221

¹⁴³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, c.II, s.384

¹⁴⁴ İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, s.24

yandan çağdaş dilcilerden el-Ğalâyînî, âmîlinin müfred temyiz çeşidinden olması veya câmid bir fiil olması durumunda temyizin takdimini caiz görmemektedir. Ancak el-Mubberred'in bu görüşünün nadir olduğunu ifade etmekle birlikte şu beyiti şahit gösterir:

“أَنْفَسًا تَطِيبُ بِنَيْلِ الْمُنَى؟ وَدَاعِي الْمُنُونِ يُنَادِي جِهَارًا!”
Arzunun elde edilmesi nefsin hoşuna gider mi? Ölümü aşikâr bir şekilde çağırırken”

Beyitte temyiz olan 'نفساً' kelimesinin, çekimli bir halde olan 'تطيب' fiilinin önüne geçtiği görülmektedir. Ayrıca el-Ğalâyînî, 'طاب نفساً عليّ' şeklinde temyizin, âmîli olan fiil ile bu fiilin fâili arasına gelmek suretiyle tavassutunun caiz olduğunu da ifade etmektedir.¹⁴⁵

6) Temyizin içerisinde mana itibarıyla açıklayıcı bir 'من' harf-i cerri taşıdığını nahivciler ifade etmektedir. Sîbeveyh, “امتألت ماء” örneğinde temyizin esasen 'من الماء' şeklinde bir 'من' harf-i cerri barındırdığını ancak bunun tahfif için düşürüldüğünü söyler.¹⁴⁶ İbn Mâlik, temyizin 'من' manası barındırdığını şu beyitle ifade eder:

“أشتم بمعنى من ميبين نكرة”
Açıklayıcı min manasında nekra bir isimdir”

İbn Mâlik bu tarifile esasında temyizin içerisinde beyan edici bir 'من' harf-i cerri olduğunu açıkça ifade eder.¹⁴⁷ Bir başka eserinde bunu bir şeyin cinsini, türünü açıklamak anlamında 'من الجنسية' / *cins ifade eden min'* olarak ifade etmektedir.¹⁴⁸ Aynı şekilde İbn Yaîş de temyizin içerisinde cinsi beyan eden bir 'من' harf-i cerri takdir edildiğini eserinde dile getirmiştir.¹⁴⁹ Son dönem dil-

¹⁴⁵ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.124

¹⁴⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.205

¹⁴⁷ İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, s.24

¹⁴⁸ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.114

¹⁴⁹ Ebu'l-Bekâ b. Yaîş el-Mevsilî, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, thk. Emîl Bedî Yakûb, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, c.II, s.37

cilerinden Abbas Hasan da, İbn Mâlik'in ve İbn Yaîş'in bu görüşlerini kabul etmekle birlikte temyiz anlamında kapalılık olan mümeyyeze açıklık getirdiği için *min-i beyâniyye* anlamı taşıdığını söylemektedir.¹⁵⁰

7) Temyizin cümle içerisinde zâid bir unsur olarak yer aldığı klasik nahiv eserlerinde ifade edilmektedir. Arapça'da bir cümlelerin, *müsned* ve *müsnedun ileyh* olmak üzere iki temel unsurdan oluştuğu ve bu iki unsurun dışındakilerin ise nahivciler tarafından 'أو زائد / *zâid* veya *fazlalık*' olarak ifade edildiği bilinmektedir. İbn Yaîş bu özelliği "*Kelamın (cümlelerin) tamamlanmasından sonra gelir*" şeklinde ifade etmektedir.¹⁵¹ Bu zâid unsurdan, cümlelerin aslî ögesi olmayıp da kendisi olmadan cümlelerin kurulabileceğini dolayısıyla belki anlamsal olarak bir daralma olsa da, bir cümle olma özelliğinden bir şey kaybettirmeyen ögeler kastedilmektedir. Bu anlamda temyiz de cümlelerin zâid bir unsurdur.¹⁵²

1.3. Temyizin Unsurları ve İ'râbı

Temyizin kendisinden önce geçen müphem ismin manasına açıklık getiren bir cümle unsuru olması, onu aslî unsurların dışına çıkarmıştır. Her ögede olabileceği gibi, temyiz de cümle içerisindeki ilişkiler neticesinde birtakım unsurlarla bağlantılıdır. Temyizin bağlantılı olduğu cümle unsurları cümle içerisinde başka bir görev ifa etse de temyiz incelenirken, temyizle ilişkisine göre isim verilmiştir.

1.3.1. Temyizin Unsurları

Temyiz ögesinin cümle içerisindeki diğer ögelerle ilişkisinden ortaya çıkan unsurlara geçmeden önce 'مبهم / *müphemlik*' kav-

¹⁵⁰ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.417

¹⁵¹ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, c.II, s.37

¹⁵² İbn Mâlik, *Teshil*, s.114

ramı üzerinde durmak gerekir. Müphem, sözlükte ‘مغلق’ kelimesinin eş anlamlısı olarak geçmekle birlikte *kapalı, anlaşılmaz* anlamlarına gelmektedir.¹⁵³ Temyizin cümle içerisinde var olabilmesi müphem unsurun bulunmasına bağlıdır. Bu bağlamda temyiz ve müphem unsurun kendisi olmak üzere iki unsur karşımıza çıkmaktadır. Eğer cümle içerisinde müphem bir unsur yoksa o vakit temyize ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu minvalde bir cümleye temyiz açısından bakacak olursak birincisi açıklanmaya ihtiyaç duyan müphem unsur ikincisi ise, bu müphemliği gideren unsur olan temyizdir.

Manasına açıklık getirilen müphem isme nahiv kaynaklarında *mümeyyez* tabiri kullanılmıştır.¹⁵⁴ Temyizden söz edebilmek için bir mümeyyezin var olması gerekir. ‘شَرِبَ الْوَلَدُ كَأْسًا لَبْنًا/ Çocuk bir bardak süt içti’ cümlesine baktığımızda mümeyyez, ‘كُأْسًا/ bardak’ kelimesidir. Çünkü devamındaki ‘لَبْنًا/ süt’ kelimesi olmadan cümlenin anlamında müphemlik oluşmaktadır. Bu bağlamda müphem olan kelimeye açıklık getiren ‘لَبْنًا/ süt’ kelimesi temyiz olmaktadır. Eğer temyiz için bir dilci, *tebyîn* terimini kullanılmışsa mümeyyez için *mübeyyen*,¹⁵⁵ *tefsîr* terimini kullanılmışsa *müfesser*¹⁵⁶ tabirleri kullanılmaktadır.¹⁵⁷

1.3.2. Temyizin İ'râbı

Temyizde asıl olanın câmid ve nekra bir isim olduğu ifade edilir.¹⁵⁸ İ'râbına gelince aslı itibariyle mansûbâtan olduğu mütalaa edildiği görülmektedir. Ancak temyiz bazı durumlarda

¹⁵³ İbnu'l-Manzur, *Lisânu'l-Arap*, c.XXXI, s.311

¹⁵⁴ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.417

¹⁵⁵ el-Muberred, *el-Muktadab*, c.I, s.32

¹⁵⁶ Sa'leb, *Mecâlis-u Sa'leb*, c.II, s.425; el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, c.I, s.226

¹⁵⁷ el-Muberred, *el-Muktadab*, c.III, s.32-38; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.65; *en-Nâdirî, Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.711

¹⁵⁸ İbn Hişâm, *Katru'n-Nedâ ve Bella's-Saddâ*, s.27

'من' harf-i cerri ile ve yahut mümeyyezine izâfetle gelmesi durumunda mecrûr olarak i'râb edildiği Arap dilciler tarafından ifade edilmektedir.¹⁵⁹ Bu durumlarda temyiz bazen isteğe göre muzâfun ileyh olarak mümeyyezine izâfetle veya başına 'من' harf-i cerri konmasıyla mecrûr olarak yapılabilir.¹⁶⁰

Temyiz aslı itibariyle mansûbâtan olmanın yanı sıra mecrûr olması, kaynaklarda mümeyyezinin türüne göre farklılık arz etmektedir. Bazı durum ve şartlarda mansûb ve mecrûr olarak her iki şekilde gelmesi câizdir.¹⁶¹ Bu sebeptendir ki Arap dilcileri temyiz tanımı yaparken çoğunlukla mansûbdur¹⁶² şeklinde tarif etmeleri bunun bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Buradan da anlaşıldığı üzere temyiz sabit bir i'râbı olmadığını ama genellikle mansûb olduğunu görmekteyiz. Sîbeveyh, 'من الماء / امْتَلَأْت مَاءً / من الماء' örneğini vererek temyizde esasen 'من' harf-i cerri olduğunu ifade etmiş ve buradaki harf-i cerrin tahfif için düşürüldüğünü meşhur *el-Kitâb* adlı eserinde dile getirmiştir.¹⁶³ Aynı zamanda 'من' harf-i cerri söylenseydi fiilin geçişli olmasının daha uygun olması gerektiğini sözlerine eklemiştir. Diğer yandan İbn Mâlik'te *el-Elfiyye* adlı eserinde temyizi "Açıklayıcı min manasında nekra bir isimdir" olarak tanımlaması bize temyiz aslı itibariyle 'من' harf-i cerriyle geldiğini göstermektedir.¹⁶⁴

Mansûb olmasına örnek: 'عرقاً / تصبب زيدٌ عرقاً / Zeyd'den terler döküldü'¹⁶⁵ cümlesinde temyiz olan 'عرقاً' kelimesi fetha üzere mansûbdur.

¹⁵⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.117; İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, s.24; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.417

¹⁶⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.117; İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, s.24; eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.180; Ayrıca bk., İbn Mâlik, *Teshîl*, s.114

¹⁶¹ el-Ġalâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arab*, c.III, s.115

¹⁶² Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.416; er-Râcîhî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.257

¹⁶³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.205

¹⁶⁴ İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, s.24

¹⁶⁵ el-Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, s.196

Mecrûr olmasına örnek: ‘شِبْرُ أَرْضٍ / *bir karış toprak*’¹⁶⁶ örneğinden temyiz olan ‘أَرْضٍ’ kelimesinin, mümeyyezine izafetten dolayı kesra üzere mecrûr olduğu görülmektedir. Aynı zamanda temyiz, ‘رِطْلٌ مِنْ عَسَلٍ / *bir ritl bal*’¹⁶⁷ cümlesinde olduğu üzere önüne geçen bir ‘مِنْ’ harf-i cerri gelmesinden dolayı kesra üzere mecrûr olabilmektedir.

Temyizin bu bilindik i’râbının dışında son dönem müelliflerinden Reşîd eş-Şartûnî, miktar bildiren isimlerin temyizinin mansûb, ‘مِنْ’ harf-i cerri ve izafetle mecrûr olmasının yanında, kendisinden önceki kelimedden *bedel* olarak merfû gelebileceğini ifade etmiştir.¹⁶⁸ Bu durumda ise, ‘رِطْلٌ مِنْ عَسَلٍ عِنْدِي / *Bir ritl balım var*’ derken, temyiz olması gereken ‘عَسَلٌ’ kelimesi, ‘رِطْلٌ’ kelimesinden *bedel* olmakta ve damme üzere merfû şeklinde gelmektedir.¹⁶⁹ Ancak M. Meral Çörtü ise böyle bir durumun pratikte kullanılmadığını ifade ederek yaygın olmadığını vurgulamıştır.¹⁷⁰

Bir diğer unsur olan mümeyyez ise, cümleyi oluşturan (*müsned – müsnedun ileyh*) herhangi bir öge olmasından dolayı i’râbı da cümledeki konumuna göre değişiklik arz etmektedir. Cümle içerisinde herhangi bir fâil, mef’ûl, muhteda veya haber mümeyyez olabilir ve i’râbı da konumuna göre merfû, mansûb ve mecrûr olarak yapılmaktadır.

Merfû olmasına örnek: ‘أَزْدَادُ زَيْدٍ عِلْمًا / *Zeyd ilim bakımından artmıştır*’¹⁷¹ cümlesinde mümeyyez olan ‘زَيْدٌ’ kelimesi ‘أَزْدَادٌ’ fiilinin fâili olup damme üzere merfû olmuştur.

Mansûb olmasına örnek: ‘إِشْتَرَيْتُ إِرْدَبًا قَمْحًا / *Bir irdeb*’¹⁷² buğday

¹⁶⁶ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.180

¹⁶⁷ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.180

¹⁶⁸ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.180

¹⁶⁹ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.180

¹⁷⁰ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, s.227

¹⁷¹ er-Râcîhî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.258

¹⁷² İrdeb: bir hacim birimi [Mıs., 198 lt.] Bk. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*,

*satın aldım*¹⁷³ örneğinde ‘إِزْدَبَا’ mümeyyezi ‘اِشْتَرَيْتُ’ fiilinin mefûlu konumunda olup fetha üzere mansûb olduğu görülmektedir.

Mecrûr olmasına örnek: *جنيت محصول فدان قطناً / Bir feddân (4200m²) pamuk topladım*¹⁷⁴ cümlesinde mümeyyez olan ‘فدان’ kelimesinin, muzâfun ilehy olarak kesra üzere mecrûr olduğu görülmektedir.

Temyizin mansûb olması durumunda nasb âmili, eğer müfred temyiz çeşidinde bir temyiz ise, kendisinden önceki müphem isim olmaktadır. Bu minvalde ‘فَمَحَا اِشْتَرَيْتُ اِزْدَبَا’ cümlesinde âmil ‘إِزْدَبَا’ müphem kelimesi olup, ‘فَمَحَا’ temyizinin âmili konumundadır. Eğer temyiz cümle/nispet temyizi ise bu durumda nasb âmili kendisinden önceki müphem cümle veya fiil olduğu ifade edilir. Söz konusu durumda ‘نصب زيد عرقاً’ cümlesinde ‘عرقاً’ temyizinin âmili ‘نصب زيد’ cümlesi olmaktadır.¹⁷⁵ Burada cümleden maksadın dâimîler tarafından anlamında müphemlik bulunan bir fiilin olup olmaması kastedilmiştir. Zaten âmilin isim veya fiil yani cümle olması, daha sonra aktarılabileceği üzere temyiz çeşitlerinin adlandırılması noktasında farklılıklara sebep olduğu kaynaklarda görülmektedir.¹⁷⁶

1.4. Temyizin Çeşitleri

Temyizin cümle içerisindeki durumu mümeyyezine göre- dir. Temyiz, isimdeki veya cümledeki kapalılığı gidermektedir. Cümle içerisindeki kapalılığın kaynağı kimi zaman bir isim, kimi zaman ise bir cümleden oluşmaktadır. Eğer mümeyyez, müf-

s.354

¹⁷³ er-Râcîhî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.257

¹⁷⁴ Hasan, *en-nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.413

¹⁷⁵ Abdurrahman el-Câmî, *Mecmûatu'n-Nahv Avâmil, İzhâr, Kâfiye*, Yasin Yay., İstanbul, ts, s.258-260; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arab*, c.III, s.123

¹⁷⁶ Ebu Ali Hasan el-Fârisî, *el-İdâhu'l-Adudî*, thk. Kâzım Bahrulmercan, Âlemu'l-Kutup, Beyrut 1996/1416, s.173; el-Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, s.196

red bir isim ise, temyiz ismi açıklayan bir unsur; mümeyyez bir cümleden oluşuyor ise temyiz de cümleyi açıklayan bir unsur olmaktadır. Mevcut klasik kaynaklarda ve son dönemde telif edilen nahiv kitapları incelendiğinde temyizi; ismin ve cümlenin temyizi olmak üzere iki kısma ayırdıkları görülmektedir.¹⁷⁷

1.4.1. Müfred Temyiz

Cümlede zikredilmiş olan kapalı isimleri açıklamak üzere kullanılan temyize müfred temyiz denir.¹⁷⁸ Nahivciler müphem unsur olan mümeyyezin cümleden oluşmayıp bilakis tek bir isimden oluşması hasebiyle bu isimlendirmeyi yapmışlardır. ez-Zemahşerî, *el-Mufassal* adlı eserinde bu temyiz çeşidine, isimdeki kapalılığa açıklık getirdiğini vurgulamak amacıyla, konuyu ‘تميز المفرد / Müfred Temyiz’ adı altında ele almıştır.¹⁷⁹ el-Enbârî ise âmilinin fiil olmamasından dolayı ‘تميز غير فعل / Gayrı Fiil Temyiz’ olarak isimlendirmiştir.¹⁸⁰ Son dönem nahiv kitaplarında ise genellikle ‘تميز الذات / Zât Temyiz’ olarak geçtiğini görmekteyiz.¹⁸¹ Ayrıca bu tabirlere ilaveten Abduh er-Racihî, *et-Tatbîku’n-Nahvî* adlı eserinde bu temyiz çeşidi için ‘تميز الملفوظ / Melfûz Temyiz’ olarak bilindiğini ifade etmiş ve ardından diğer isimleri zikretmiştir.¹⁸² Aynı şekilde Seyyid Ahmet el-Haşîmî de *el-Kavâidu’l-Esâsiyye li’Lugati’l-Arabiyye* adlı eserinde *Melfûz Mümeyyezin Temyizi* olarak da isimlendirildiğini söylemiştir.¹⁸³

Kadim ve modern Arapça nahiv eserleri ele alındığında

¹⁷⁷ el-Fârisî, *el-İdâh*, s.173; el-Enbârî, *Esrâru’l-Arabiyye*, s.196; Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, c.II, s.417

¹⁷⁸ eş-Şartûnî, *Mebâdiu’l-Arabiyye*, c.III, s.181;

¹⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s.65

¹⁸⁰ el-Enbârî, *Esrâru’l-Arabiyye*, s.196, Ayrıca bk. el-Fârisî, *el-İdâh*, s.173

¹⁸¹ el-Çalâyîni, *Câmiu’l-Durûsi’l-Arab*, c.III, s.113; Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, c.II, s.417; er-Racihî, *et-Tatbîku’n-Nahvî*, s.257

¹⁸² er-Racihî, *et-Tatbîku’n-Nahvî*, s.257

¹⁸³ Seyyid Ahmet el-Haşîmî, *el-Kavâidu’l-Esâsiyye li’Lugati’l-Arabiyye*, Dâru’l-Marife, Beyrut 2005, s.222

melfûz tabirinin nadir kullanıldığı görülmektedir. Bu nadir kullanımın Türkçe yazılmış nahiv kitaplarında ve eğitim-öğretim literatürümüzde daha yaygın bir şekilde geçtiğini müşahade etmekteyiz. Örneğin Mehmet Maksudoğlu'nun hazırlamış olduğu *Arapça Dilbilgisi* ve M. Meral Çörtü'nün *Arapça Dilbilgisi Nahiv* adlı eserlerinde ve diğer Türkçe yazılmış nahiv kitapların pek çoğunda bu kullanımı tercih ettikleri görülmektedir.¹⁸⁴

Müfred temyizinin kısımlarına dair, klasik nahiv kitapları örnekler üzerinden açıklamalarda bulunduğu için müfred temyiz hakkında kesin bir çıkarım yapmak mümkün olamamaktadır.¹⁸⁵ Ancak, daha sonraki orta ve son döneme doğru telif edilen nahiv eserleri ve bu eserlere yazılan şerhleri incelediğimizde bu ayırım daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁶ Bu çerçevede daha belirgin ve şümüllü bir tarif yapacak olursak müfred temyiz; mümeyyezi ağırlık, hacim, alan, uzunluk gibi miktar bildiren isimlere, herhangi bir ölçü birimi olmayıp miktar ifade eden isimlere, sayılara ve yahut da sayı ve miktar bildirmeyen müphem isimlere açıklık getiren temyiz çeşididir.¹⁸⁷ Araştırmamızda son dönem içerisinde telif edilen eserleri de göz önüne alarak müfred temyiz çeşidini, beş kısımda incelemeyi uygun gördük.

1.4.1.1. Miktar Bildiren İsimler ve Temyiz

Mümeyyezi miktar olan bu temyiz grubunun içerisine ağırlık, hacim, uzunluk ve alan bildiren isimler girmektedir.¹⁸⁸ Mus-

¹⁸⁴ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s.223; Mehmet Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, Epsilon Neşriyat, İstanbul 2013, s.331

¹⁸⁵ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.203; el-Ferrâ, *Meânî'l-Kur'ân*, c.I, s.251; el-Muberrred, *el-Muktadab*, c.I, s.32

¹⁸⁶ Hâlid el-Ezherî el-Curcâvâ, *el-Avâmilü'l-Mietü'n-Nahviyye fî Usul-i İlmi'l-Arabiyye*, thk. el-Bedrâvâ Zehrân, Dâru'l-Maârif, Kahire ts, s.231; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesalik*, c.II, s.365-366

¹⁸⁷ el-Antâkî, *el-Muhit*, c.II, s.197,198

¹⁸⁸ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesalik*, c.II, s.365-366; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, c.I, s.307

tafa el-Ğalâyîni, miktardan kastedilenin bir aletle ölçülebilen birimler olduğunu,¹⁸⁹ Muhammed el-Antâkî ise miktardan kastedilenin standart ölçü birimleri olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁰ Hulusa, miktar bildiren isimlerin bir aletle ölçülebilen sabit ölçü birimleri olduğu anlaşılmaktadır. İster klasik olsun ister çağdaş eserler olsun miktar birimlerini genellikle üç kısımda incelemişlerdir. Bu üç kısmın içerisinde ağırlık birimi olan 'الْوَزْنُ/ Vezn', hacim birimi olan 'الْكَيْلُ/ Keyl', alan birimi olan 'المِسَاحَةُ / Misâha'nın olduğunu görmekteyiz.¹⁹¹ el-Ğalâyîni, dördüncü bir birim olarak uzunluk ölçüsü olan 'المِثْيَاسُ/ Mikyâs'ı da bunlara ilave ederek misâhanın içerisinde çıkarılmış ve uzunluk birimi olarak ayrı bir kategoride değerlendirmiştir.¹⁹²

Sîbeveyh; vezn, keyl, misâha ve mikyâs bildiren isimlerin temyizinin genellikle mansûb olmakla birlikte, zâid bir 'مِنْ' harf-i cerri ile veya mümeyyezinin muzâfun ileyi olarak mecrûr da gelebileceğini ifade eder.¹⁹³

Ağırlık bildiren isimlere 'الْوَزْنُ/ vezn' denir. Vezn bildiren isimler; kilo, gram, rıtl, kantar gibi sabit ölçü birimleridir.¹⁹⁴ Sabit ölçü birimi ifade eden 'عندي رطلٌ زَيْتاً/ Bir rıtl yağım var'¹⁹⁵ cümlesinde 'رطلٌ' kelimesi vezn (ağırlık) bildiren mümeyyez, 'زَيْتاً' ise 'رطلٌ' ölçü biriminin ne olduğunu açıklayan temyizidir.

Harf-i cerr 'مِنْ' ile mecrûr olmasına örnek: 'اشتريت أوقية من ذهب/ Bir okka altın satın aldım'¹⁹⁶

¹⁸⁹ el-Ğalâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.114

¹⁹⁰ el-Antâkî; *el-Muhîr*, c.II, s.197

¹⁹¹ İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.307; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesalik*, c.II, s.365; en-Nadirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.711

¹⁹² el-Ğalâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.114

¹⁹³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.117; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesalik*, c.II, s.367

¹⁹⁴ Maksudoğlu, *Arapça Dilbigisi*, s.331; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s.223

¹⁹⁵ İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.307

Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.413

Muzâfun ileyh olarak mecrûr olmasına örnek: 'اَشْتَرْتُ أَوْقِيَةَ' / *Bir okka altın satın aldım*¹⁹⁷

Hacim bildiren isimlere 'الْكَيْلُ/ *keyl'* denir.¹⁹⁸ Keyl bildiren isimler; litre, galon, küp, gibi hacim bildiren sabit ölçülerdir. Bunların ağırlık birimleriyle karıştırılmaması gerekir. 'عِنْدِي إِزْدَبٌ' / *Bir irdeb arparam var*' cümlesinde hacim bildiren 'إِزْدَبٌ' kelimesinin temyizi 'شَعِيرًا' kelimesi olup mansûb üzere fetha olarak gelmiştir.¹⁹⁹

Alan bildiren isimlere ise 'المِسَاحَةُ/ *misâha'* denildiğini Arapça nahiv eserlerinde görmekteyiz.²⁰⁰ Misâha bildiren birimler içerisinde metrekare, feddân gibi alan bildiren ölçüler söylememiz mümkündür.²⁰¹ 'جَنَحْتُ مَحْصُولَ فَدَانَ قَطْنًا' / *Bir feddân (4.200 m²) pamuk mahsulü topladım*' cümlesinde misâha bildiren 'فَدَانٍ' kelimesi mümeyyez, 'قَطْنًا' ise temyizidir.²⁰²

Uzunluk bildiren isimlere de 'المِقْيَاسُ/ *mikyâs'* denir. Mikyâs bildiren isimler; metre, santimetre, zira' (arşın) gibi uzunluk ölçü birimleridir.²⁰³ 'عِنْدِي ذِرَاعٌ جَوْخًا' / *Bir zira' kumaşım var*' bu durumda cümle içerisinde uzunluk ifade eden 'ذِرَاعٌ' mümeyyez, 'جَوْخًا' ise onun temyizi olmaktadır.²⁰⁴

Ayrıca son dönem müelliflerinden Reşid eş-Şartûnî de miktar bildiren isimlerin temyizinin mansûb, 'مَنْ' harf-i cerri ve iza-fetle mecrûr olmasının yanında, kendisinden önceki kelimedenden bedel olarak merfû gelebileceğini de ifade etmiştir.²⁰⁵ Bu du-

Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.413

¹⁹⁸ Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s.332

¹⁹⁹ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.413

²⁰⁰ İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.307

²⁰¹ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.413-415;

²⁰² Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.413

²⁰³ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.114

²⁰⁴ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.114

²⁰⁵ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.180

rumda temyiz, 'عندي رطلٌ عسلٍ / Bir rıtl balım var' şeklinde temyiz olması gereken 'عَسَلٌ' kelimesi, 'رِطْلٌ' kelimesinden bedel olmakta ve damme üzere merfû olarak gelmektedir.²⁰⁶ Ancak M. Merat Çörtü ise böyle bir durumun pratikte kullanılmadığını ifade ederek yaygın olmadığını vurgulamıştır.²⁰⁷

1.4.1.2. Miktara Benzer Ölçüler ve Temyizi

Miktar bildiren isimler sabit ölçü birimlerinden oluşmaktaydı. Başka bir deyişle herhangi bir aletle ölçme imkânına sahip olduğumuz ve herkes tarafından da bilinen birimlere verilen isimler olduğu zikredilmişti. Miktara benzeyen isimler ise belirli ve sabit olmayan ölçülere delâlet eder.²⁰⁸ Yani ölçümlerinde kullanılan özel bir aleti olmayan ancak bir ölçü ifade eden miktarlardır.²⁰⁹ Örneğin, 'عندي مدُّ البَصَرِ أرضاً / Göz alabildiğince toprağım var'²¹⁰ cümlesinde 'مدُّ البَصَرِ / göz alabildiğince' derken, alan bildiren bir ölçü söz konusudur. Ancak metre, km vs. gibi salt bir ölçü biriminden söz etmek mümkün değildir. Ayrıca 'مدُّ البَصَرِ' ifadesi için sabit bir ölçme aleti de söz konusu değildir. Ama netice itibariyle bir alan bildirmektedir. Bu ise onu, misâhaya benzer ölçüler grubuna soktuğu dilciler tarafından belirtilmiştir. Bu grupta ifade edilen mümeyyezlerde, asıl olan vezn, keyl, misâha ve mikyâs bildiren miktarlara ait herhangi bir sabit ölçü birimine tabi tutulamamasıdır.²¹¹

Misâhaya benzer terkip olarak, 'ما في السَّمَاءِ قَدْرُ رَاحَةٍ سَحَاباً / Gökyüzünde bir avuç bulut yok'²¹² cümlesinde 'سَحَاباً' kelimesi temyizdir.

²⁰⁶ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.180

²⁰⁷ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiye*, s.227

²⁰⁸ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesalik*, c.II, s.366

²⁰⁹ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.114

²¹⁰ el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.197

²¹¹ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.711

²¹² el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.197

Cümlede mümeyyez olarak ifade edilen müphem ‘قَدْرُ رَاخَةٍ/ *bir avuç*’ terkibi sabit ölçü birimlerinden olmadığı görülmektedir.

Vezne benzeyen müphem isimlerin temyizi konusunda, dilciler tarafından genellikle şu ayet örnek olarak gösterilmiştir: ‘وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ حَيْرًا يَرَهُ’/ *Kim zerre miktarı hayır işlerse onu görür, kimde zerre miktarı kötülük işlerse onu görür*²¹³ ayetinde ifade edilen ‘حَيْرًا’ ve ‘شَرًّا’ kelimeleri temyizdir. Ayet, hayır ve şerrin zerre ağırlığına işlenmesi durumunda o nispette karşılığının da görüleceğinden bahsetmektedir. Söz konusu vezne benzer tabir ise ‘مِثْقَالَ ذَرَّةٍ’ terkibi ile ifade edilecek ağırlık ifade eden bir ölçü kullanılmıştır.²¹⁴

Keyle benzeyen miktara örnek olarak el-Antâkî şu cümle-yi vermektedir: ‘عِنْدِي جَرَّةٌ مَاءٍ / *Bir testi suyum var*’.²¹⁵ Bu örnekte ‘جَرَّةٌ’ mümeyyez, ‘مَاءٍ’ ise onun temyizidir. Temyiz, ‘جَرَّةٌ/ *testi*’ kelimesine açıklık getirmekle birlikte mümeyyez de hacim bildirdiği için keyle benzemektedir.

Mikyâsa benzeyen ölçü birimi olarak ‘عِنْدِي مَدُّ يَدِكَ حَبْلًا’/ *Elin uzunluğunda ipim var*²¹⁶ cümlesini örnek olarak vermek mümkündür. Cümlede ifade edilen ‘حَبْلًا’ kelimesi, ‘مَدُّ يَدِكَ’ mümeyyezini tefsir ettiğinden temyiz olmaktadır. Ayrıca uzunluk ifade etmesi açısından da mikyâsa benzeyenler grubuna dâhil olmaktadır.

Zikredilen hususların her biri uzunluk, alan, ağırlık ve hacim belirtmesine rağmen sabit birer ölçü birimleri olmaması ve kendilerine has herhangi birer ölçme aletleri olmaması nedeniyle miktara benzeyenler kısmına girdiği nahivciler tarafından ifade edilmiştir. Bu kategoride zikredilen temyizler mansûb ol-

²¹³ Zilzâl 99/7-8

²¹⁴ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.114

²¹⁵ el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.197

²¹⁶ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.114

manın yanında ‘من’ harf-i cerri ile mecrûr olabileceği dilciler tarafından ifade edilmiştir. Bu durumda ‘ما في السماء قَدْرُ رَاحَةٍ سَحَابًا’ cümlesinde temyiz, ‘ما في السماء قَدْرُ رَاحَةٍ مِنْ سَحَابٍ’ şeklinde ‘من’ ile mecrûr geldiği görülmektedir.²¹⁷

1.4.1.3. Miktar ve Sayı Belirtmediği Halde Miktar ve Sayının Yerini Tutan Müphem Edatlar

Tek başına anlamında kapalılık bulunan ancak yukarıda zikredilen miktar gruplarından olmayan ve sayı bildirmeyen ‘مثل’ ve ‘غير’ edatları bu başlık altına girmektedir.²¹⁸ İstisna edatı olarak kullanılan ‘غير’, *hariç, dışında* anlamlarına gelmektedir. Kendisinden sonra gelen kelime ile izafet terkihi oluşturmaktadır.²¹⁹ Teşbih edatı ‘ك/ gibi’ anlamında olan ‘مثل’ edatı da kendisinden sonra gelen kelime ile izafet oluşturmaktadır.

Klasik eserlere baktığımızda Basra ekolünün en önemli temsilcisi Sîbeveyh, miktar bildiren isimleri zikrederken ‘مثل’ kelimesi ile ilgili örnekleri de vererek kelimenin müphem olduğunu ve miktar bildiren isimler konumunda olduğunu söylemiştir.²²⁰ İbnu’s-Serrâc ise, *el-Uşûl fi’n-Nahiv* adlı eserinde ‘مثل’ kelimesinin miktar bildirdiğini ifade etmiş ve şu örnekle delillendirmiştir: “لِي مِثْلُهُ رَجُلًا / Onunki kadar benim de adamım var”

İbnu’s-Serrâc, bu edatı ölçü olarak kabul etmiş ve miktar bildiren isimler grubuna dâhil etmiştir.²²¹ Örneği de şu şekilde açıklamıştır; ‘رَجُلًا’ kelimesinden; cesaret, zenginlik-cömertlik kaste-

²¹⁷ el-Ğalâyîni, *Câmiu’l-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.115

²¹⁸ el-Ğalâyîni, *Câmiu’l-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.114; M. Said Çoğenli, *Kur’ân ve Hadîs Örneklî Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Bakanlar Medya, İstanbul 2009, s.288

²¹⁹ Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Kitabevi, Konya, ts., s.294

²²⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.172

²²¹ İbnu’s-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.307

dildiğini ve bu cümleden maksat da anlamın zenginleştirilerek söylenmek istendiğini ifade etmiştir.²²²

Son dönem nahiv kitaplarına baktığımızda ise el-Ğalâyîni ve el-Antâkî kapalılık oluşturan isimlere bu grubu da ekleyerek “*Miktar Bildiren İsimlerin Görevini İcra Eden Kelimeler*” müstakil başlığı altında değerlendirmişlerdir.²²³ M. Sadi Çögenli ise “*مثل ve غير Edatlarının Temyizi*” şeklinde ayrı bir başlık altında değerlendirmiştir.²²⁴ Sonuç olarak bizde araştırmamızda konunun daha iyi anlaşılması adına, ayrı bir başlık altında anlatmayı uygun gördük.

Cümle içerisinde ifade edecek olursak, ‘لنا مثل ما لكم خيلاً وَعِنْدَنَا’ / *Sizde olan kadar bizim de atımız var. Bundan başka koyunumuz da var*²²⁵ cümlesinde ‘غَيْرُ ذَلِكَ’ terkihi ile ‘مثل ما لكم’ terkihi mümeyyez, ‘غَنَمًا’ ile ‘خيلاً’ kelimeleri ise temyizdir. Görüldüğü üzere miktar çeşitlerinden keyl, misâha, vezn ve mikyâs bildiren ya da benzeyen bir isim kullanılmamıştır.

Bu grup içerisinde dilciler tarafından örnek olarak şu ayet gösterilmektedir: “وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا” / *Bir o kadarını da yardıma getirmiş olsaydık...*²²⁶ ayetinde temyiz olan ‘مَدَدًا’ / *yardım* kelimesini çıkardığımızda ayetin manası *mislini getirseydik* şeklinde olup cümlelerin anlamı eksik kalmaktadır. Bu ise cümlelerin anlamında kapalılık meydana getirmektedir. Getirilen şeyin ne olduğu veya ne cihetten olduğu anlaşılammamaktadır. İşte bu gibi miktar ve sayı belirtmeyen ama anlamı açıklanmaya ihtiyaç duyulan isimlere de temyiz gelmektedir.

Cümle içerisinde ‘غير’ ve ‘مثل’ edatları temyiz dışında başka bir isme muzaf olduklarından dolayı bu terkiplerin temyizle-

²²² İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl*, c.I, s.307

²²³ el-Ğalâyîni, *Câmiu’l-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.114; el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.197

²²⁴ Çögenli, *Kur’ân ve Hadîs Örneklî Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s.288

el-Ğalâyîni, *Câmiu’l-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.114

²²⁶ Kehf 18/109

ri dilciler tarafından ya mansûb ya da başına ‘من’ harf-i cerri getirilerek mecrûr olacağı belirtilmiştir.²²⁷ el-Ğalâyîni, bu edatların temyizlerine izafetle gelemediğini çünkü zaten temyizcinin haricinde bir isme muzâf olduklarını bu sebepten temyizlerinin de ikinci bir izafet kuramayacaklarını eserinde dile getirmiştir.²²⁸ Bu bağlamda yukarıda zikredilen örnek, ‘عِنْدَنَا غَيْرُ ذَلِكَ مِنْ غَنَمٍ’ şeklinde ‘من’ harf-i cerri ile de mecrûr olabilmektedir.

1.4.1.4. Bir Nesnenin Hammaddesini İfade Eden Temyizler

Arap dilciler temyizcinin bu çeşidini ifade etmek için Arapça da ‘فِرْعَ /fer’ tabirini kullanmışlardır. Sözlükte ‘فِرْعَ’ kelimesi *türev, türemiş şey, alt bölüm* manalarına gelmektedir.²²⁹ Bu manada temyizcinin fer’ ifade etmesi mümeyyezinin ne tür bir maddeden oluştuğunu açıklamaktadır. Temyiz olan isim kendisinden önce gelen mümeyyezinin cinsini belirtmekte ve söz konusu olan ismin neden yapıldığını veya ne tür bir cevherden olduğunu belirtmektedir.²³⁰

Bu temyiz türüne ‘خَاتَمٌ حَدِيدٌ / demirden yüzük’, ‘بَابٌ حَشْبَاءُ / tah-tadan kapı’, ve ‘حَرِيرٌ قَمِيصٌ / ipekten gömlek’ gibi örnekler vermek mümkündür.²³¹ Bu tamlamalarda sırasıyla mümeyyez olan ‘خَاتَمٌ’, ‘بَابٌ’ ve ‘قَمِيصٌ’ kelimelerinin temyizleri, terkiplerde belirtilen ‘حَدِيدٌ’, ‘حَشْبَاءُ’ ve ‘حَرِيرٌ’ kelimeleri olduğu görülmekte ve mümeyyezlerinin ne tür bir maddeden yapıldıklarına açıklık getirmektedir.²³²

Sîbeveyh, bu grupta bir ismin fer’ini bildiren yani söz konusu müphem ismin neden yapıldığı hususunda açıklık ifade

²²⁷ el-Ğalâyîni, *Câmiu’l-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.114-115

²²⁸ el-Ğalâyîni, *Câmiu’l-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.115

²²⁹ el-Cevherî, *es-Sihâh*, c.III, s.1257

²³⁰ el-Mubberred, *el-Muktadab*, c.III, s.272; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, c.II, s.366; Ayrıca bk. en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-Arabiyye*, s.711; el-Ğalâyîni, *Câmiu’l-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.115

²³¹ el-Antâkî, *el-Minhâc*, s.230

²³² el-Antâkî, *el-Minhâc*, s.230

eden ismin temyiz değil *hâl* olduğunu ifade eder. *هَذِهِ جُبَّتُكَ خَزْأً* / *Bu senin ipekten cübbendir*’ örneğini vererek burada ifade edilen *‘خَزْأً’* mansûb kelimesinin fer’ bildirmesine rağmen *hâl* olduğunu ve temyiz olamayacağını ifade eder. Sîbeveyh bu hususu, cümle içerisinde müphem olan *‘جُبَّة’* kelimesinin temyiz gerektiren miktar, miktara benzeyen isimler ya da sayı bildiren müphem isimlerden olmamasıyla açıklamaktadır.²³³ Dolayısıyla Sîbeveyh’in, bu temyiz çeşidini kabul etmediği görülmektedir.

Sîbeveyh’in bu görüşüne muhalif el-Muberred ise, Sîbeveyh’in bu görüşünün hatalı olduğunu ifade ederek, olması gereken *hâl* değil temyiz olduğu görüşündedir. el-Muberred *‘هَذِهِ جِبَّتُكَ خَزْأً’* cümlesinde mansûb olan ismin *hâl* olabilmesi için fiilden müştak bir kelime olması gerektiğini ifade eder. Oysaki el-Muberred bu grupta temyiz olarak ele alınan kelimelerin, kendisinden önceki ismin özüne dair açıklayıcı ve câmid olarak gelmelerini, onların temyiz olarak değerlendirilmesine yol açtığını ifade eder.²³⁴

Klasik eserler ve çağdaş nahiv eserleri göz önüne alındığında nahivciler arasında genel kanının, el-Muberred’in görüşünün daha tercih edilen olduğu görülmektedir. Bu başlık altında değerlendirilen kategori, el-Muberred’in de ifade ettiği üzere bir ismin fer’ini bildiren temyiz çeşidi olarak hem kadim hem de çağdaş nahiv eserlerinde açıkça belirtildiği görülmektedir.

1.4.1.5. Sayıların Temyizi

Arap gramerinde müphemlik arz eden bir diğer isim grubu ise sayılardır. Sayıları tek başlarına kullandığımızda anlamsal olarak ne kastedildiğini anlayamayız. Çünkü tek başına örneğin yirmi sayısını ele aldığımızda salt olarak iki rakamın bir araya gelerek bir sayıyı ifade etmesinin yanında yirmi tane olan

²³³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.118

²³⁴ el-Muberred, *el-Muktadab*, c.III, s.272

şeyin ne olduğu bilinmemektedir. Bu bağlamda ele alındığında sayı, tek başına kapalılık ifade etmekte ve onu açıklayıcı bir temyize ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

Arapça'da 'العدد/ sayı' denildiğinde nahiv kaynaklarında karışımıza iki çeşit sayı türü çıkmaktadır. Birincisi, kemiyeti malum olan isimler bir başka deyişle açık şekilde bir rakama veya rakamların bir araya gelerek oluşturduğu sayılara delâlet ifade edenlerdir ki bunlara 'العدد الصريح' yani sarîh/açık sayılar denilmektedir.²³⁵ Abbâs Hasan, sarîh sayılar için 'عدد حسابي' yani bizim de Türkçemizde kullandığımız *sayma sayıları* şeklinde ifade etmiştir.²³⁶ İkincisi ise sarîh sayıların zıttı olan ve içerisinde bizatihi rakamlardan oluşmayarak kinaye barındıran sayılardır ki bunlara, 'العدد المبهم/ müphem/ kapalı sayılar' olarak ifade edilmektedir. Reşîd eş-Şartûnî, bu tip sayılara içerisinde taşıdığı kinayeden dolayı 'كنايات العدد/ sayıdan kinâyeler' denildiğini de ifade etmiştir.²³⁷ Türkçemizdeki karşılığı ise *belgisiz sayılar* olarak ifade edilmektedir.²³⁸

Arapça'da belgisiz sayılar denildiğinde 'كَمْ، كَأَيْنَ، كَذَا' gibi soru ve çokluk edatlarını ifade eden edatlardan oluştuğu ifade edilmektedir.²³⁹ Bu bölümde müfred temyizinin kısımlarına giren sarîh sayıların temyizini vererek açıklamayı, müphem sayıların temyizini ise ayrı bir başlıkta ele almayı konunun anlaşılması açısından uygun gördük.

1.4.1.5.1. Sarîh Sayılar

Sarîh sayıların oluşturdukları terkip itibarıyla, iki kısma ayrıldığı hemen hemen bütün eserlerde ifade edilmektedir. Birin-

²³⁵ el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.197

²³⁶ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.415

²³⁷ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.180

²³⁸ Vecdi Akyüz, *Arapça'da Sayılar*, Kitabevi Yay., İstanbul 1998, s.155

²³⁹ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.180

cisi sayının kendisi olmakta yani 'العدد/ *aded/ sayı*', ikincisi de sayılan şeydir ki buna da Arapça'da 'معدود/ *madûd*' denilmektedir.²⁴⁰ Bu iki unsur, yani aded ve madûdu, Arap gramerinde hem i'râb açısından hem de birlikte oluşturdukları terkip açısından farklılıklar arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Arap gramerinde sayılar ve madûdları arasında özel bir ilişki söz konusudur. Klasik kaynaklar sayıları müfred, mürekkeb, 'ukûd olmak üzere genelde üç ana kısımda ele alırken çağdaş nahiv kitapları ise sarih sayıları, yapısı itibariyle kendi içerisinde müfred, mürekkeb ve 'ukûd sayılara ek olarak ma'tûf sayıları da ekleyerek dört ana kısımda ele aldıkları görülmektedir.²⁴¹ Biz de konuyu daha ayrıntılı arz etmek açısından dört kısımda aktarmayı uygun gördük.

1.4.1.5.1.1. Müfred Sayılar ve Temyizi

Arapça'da 1'den 10'a kadar olan sayılarla birlikte yüz, bin ve katları olan milyon, milyar vs. sayılar ile küsurat bildiren 'بُضْع' ve 'تَيْف' ifadelere müfred sayılar denir.²⁴² Müfred sayılar madûdlarıyla birlikte çoğunlukla izafet kurarlar. Müfred sayıların madûdları ile kurdukları bu yapı sebebiyle Arapça kaynaklarda 'العدد المضاف/ *muzâf sayılar*' da denilmiştir.²⁴³

Arap gramerinde 1 ve 2 sayıları, 3'den 10'a kadar olan sayılardan farklı i'râb edilir. Arapça'da normalde bir ismin yalın haliyle ifade edilmesi onun tekillikğine, sonuna merfû bir konumda 'ان', mansûb veya mecrûr bir konumda ise 'ين' getirilmesi o ismin ikillikğine delalet etmektedir. Bunun içinde 1 ve 2 sayılarının temyizleri yoktur. İbn Mâlik, 1 ve 2 sayıları-

²⁴⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.206

²⁴¹ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.518; er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.396-404

²⁴² Akyüz, *Arapça'da Sayılar*, s.14

²⁴³ Akyüz, *Arapça'da Sayılar*, s.14

nın tefsir edilemeyeceğini yani temyiz alamayacaklarını ifade eder. Şu şekilde bir örneğin 'ثِنْتَا حُنْطَلٍ' zaruret olabileceğini ifade eder.²⁴⁴ Ancak yine de kullanılmak istenirse, 'امرأتان' / اثنتان 'iki kadın' şeklinde olacağı; bu durumda ise 'امرأتان' kelimesi mevsûf, 'اثنتان' sayısının ise sıfat olarak gelmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁴⁵

Sayma sayıları içerisinde 3'den 10'a kadarki rakamlara baktığımızda Sîbeveyh, bu aralıktaki sayıların madûdları aynı zamanda bu sayıların temyizleri olduğunu ve izafetle çoğul geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca temyizlerinin lâm-ı tarif alabileceğini bu durumda ise sayının da marifelik kazanacağını sözlerine eklemiştir.²⁴⁶ Aynı şekilde İbnu's-Serrâc da temyizlerinin elif-lâm ile marife olabileceklerini söylemiş ve 'ثلاثة الأبواب' ile 'عشرة الأفلس' örneklerini vermiştir.²⁴⁷

Diğer yandan 3'ten ile 10'a kadar olan sayıların temyizinin 'من' harf-i cerri ile mecrûr olabileceği de dilciler tarafından ifade edilmiştir. Ancak İbn Mâlik, temyizcinin başına 'من' harf-i cerri'nin gelebilmesi için temyizcinin cins bildiren veya anlamında çoğulluk olan bir isim olması gerektiğini söylemiştir.²⁴⁸ Buna mukabil el-Muberred ise herhangi bir şart olmaksızın temyizcinin 'من' harf-i cerri ile çoğul olarak yapılabileceğini 'ثلاثة من الجعافر' örneğiyle ifade etmiştir.²⁴⁹ Ancak günümüz nahivcileri arasında el-Muberred'in bu görüşü benimsenmemektedir. Genel kabul temyizcinin sadece cins ve çoğul anlamı taşıması halinde 'من' harf-i cerriyle mecrûr olabileceğidir.²⁵⁰ Son olarak İbn

²⁴⁴ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.114

²⁴⁵ Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, s.227

²⁴⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.206

²⁴⁷ İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.311

²⁴⁸ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.116

²⁴⁹ el-Muberred, *el-Muktadab*, c.II, s.158

²⁵⁰ el-Antâkî, *el-Muhît*, s.II, s.202; Ayrıca bk. el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*,

Mâlik 'خمسة أثواباً' şeklinde temyizın mansûb söylenebilmesinin de mümkün olabileceğini ifade ederek var olan teamülün dışında bir yaklaşım sergilemiştir. Son tahlilde 3'den 10'a kadar ki sayılar ve temyizleri müzekkerlik-müenneslik bakımından zıt gelmekle beraber temyizleri çoğul ve muzâfun ileyh olarak veya anlamında cins ve çoğulluk varsa 'من' harf cerri ile mucrûr olarak gelmesi şeklindedir.

Netice itibariyle örnekler üzerinde özetlersek 'ثلاثة أبواب / üç kapı'²⁵¹ tamlaması temyizın çoğul-mecrûr olmasına, 'خذ أربعة من' / Dört kuş al'²⁵² cümlesi cins anlam taşımasına, 'ثلاثة من قوم' / üç kavim'²⁵³ tamlaması anlamında çoğulluk ifade etmesine örnek verilebilir.

Ayrıca 'أو كان في المدينة تسعة زهط' / Şehirde dokuz kişilik bir çete vardır'²⁵⁴ ayeti ile Hz. Peygamber'in: "ليس فيما دون خمس ذود صدقة" / En az üç yaşında beş deveden aşagısında da zekât yoktur"²⁵⁵ hadisi temyizın cins ve çoğul anlam taşıyıp izafetle gelmesine örnek olarak gösterilmektedir.

Müfred sayılardan olan bir diğer sayı dilimi ise yüz, bin ve katlarıdır. Kadim dilciler yüz, bin ve katlarının temyizinin vucûben izâfet halinde müfred-mecrûr olarak geldiğini beyan etmişlerdir.²⁵⁶ Sibeveyh yüz, bin ve katlarının tekil, ikil veya cemi'lerinin ne şekilde olursa olsun hepsinin aynı şekilde temyizinin müfred-mecrûr geleceğini vurgulamıştır.²⁵⁷ Ancak bazen şiir dilinde az da olsa mansûb geldiğini ifade etmiş ve şu beyiti delil göstermiştir:

c.III, s.117

²⁵¹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.206

²⁵² Bakara 2/260

²⁵³ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.117

²⁵⁴ Neml 27/48

²⁵⁵ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Muhtasar Sahihu'l-İmâmi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Nâsiru'd-Dîn el-Albânî, Mektebetu'l-Maârif, Riyad 2002, c.I, Zekat, 44

²⁵⁶ İbnu's-Serrâc, *el-Usul*, c.I, s.312

²⁵⁷ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.207

“اذا عاش الفتى مائتين عاماً فقد أودى المسرة و الفناء / Genç, iki yüz yıl yaşarsa gençlik de gider mutluluk da”²⁵⁸

Bu durumu Sîbeveyh, ‘مائتين’ şeklinde nekra gelmesi halinde yüz ve katlarının, temyizi ile izafet kurmayıp müstakil bir halde gelmeleri sebebiyle temyizinin mansûb olmasıyla ifade eder.

Sîbeveyh’in bu görüşü, el-Ğalâyânî ve el-Antâkî gibi günümüz Arap dilcileri tarafından tercih edilen bir kullanımın olmadığı, şâz olarak nahiv kitaplarında yer edindiği ifade edilmiştir.²⁵⁹

Sîbeveyh, yüz sayısının temyizinin lââm-ı tarifli yani marife olarak gelebileceğini bu şekilde yüz sayısının da marifelik kazanacağını ifade etmiş ve şu örneklerle açıklık getirmiştir: “مائة درهم / yüz dirhem” ile “مائتا دينار / iki yüz dinar”²⁶⁰

Üç yüz ile dokuz yüze kadar olan sayıların temyizi olan yüzdelik kısımları normalde ‘تسعمئات’ şeklinde çoğul olarak gelmeleri gerekir. Ancak Sîbeveyh, bu sayıların temyizinin yirmi ve on bir sayılarının temyizine benzetildiğini ifade ederek ‘تسعمائة’ şeklinde tekil geldiğini ifade eder. Tekil bir lafızla çoğul kastedildiğini ve böyle bir kullanımın Araplarda normal olduğunu ve ayrıca gramer açısından da çirkin kaçmayacağı görüşünü beyan etmiştir.²⁶¹

1.4.1.5.1.2. Mürekkebe Sayılar ve Temyizi

Sözlükte *birleşik, birleşmiş* anlamlarına gelen mürekkebe kelimesi sayılar için kullanıldığında 11’den 19’a kadar olan sayılara karşılık gelmektedir.²⁶² Atıf harfi olan ‘و/ vâv’ ile kullanılmadan bağlaçsız bir şekilde terkip edildikleri için mürekkebe yani birleşik sayılar adını almışlardır.²⁶³ Mürekkebe sayıların tem-

²⁵⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.207

²⁵⁹ el-Ğalâyânî, *Câmiu’l-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.118; el-Antâkî, *el-Muhît*, s.II, s.203

Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.207

²⁶¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.209

²⁶² eş-Şartûnî, *Mebâdiu’l-Arabiyye*, c.III, s.94

²⁶³ Akyüz, *Arapça’da Sayılar*, s.14

yizi müfred,²⁶⁴ nekra²⁶⁵ ve mansûb²⁶⁶ olarak gelir. Mürekkebe sayıların ilk kısmı ile temyizleri, müfred sayılar da olduğu gibi müzekker-müenneslik yönünden zıt olarak gelirler.²⁶⁷ Ancak 11 ve 12 sayıları için ise tam bir uyum içerisinde gelirler.²⁶⁸

Mürekkebe sayıların ilk kısmı ile temyizleri müzekker-müenneslik yönünden zıt oldukları için müzekkere örnek olarak 'أخمسَ عَشْرَ دِينَارًا / on beş dinar'²⁶⁹ terkihi, müennesse örnek olarak 'ثَلَاثَ عَشْرَةَ امْرَأَةً / on üç kadın'²⁷⁰ terkihi örnek olarak gösterilebilir.

Mürekkebe sayılardan 11 ve 12 sayılarının müzekkerlerine örnek olarak 'أَحَدَ عَشْرَ دِرْهَمًا / on bir dirhem'²⁷¹ ile 'اِثْنَا عَشْرَ دِرْهَمًا / on iki dirhem'²⁷² terkipleri gösterilebilir. Müenneslerine örnek olarak ise 'أَحَدِي عَشْرَةَ جَارِيَةً / on bir cariye'²⁷³ ile 'اِثْنَانِ عَشْرَةَ امْرَأَةً / on iki kadını'²⁷⁴ terkipleri örnek verilebilir. Bu terkiplerde de görüldüğü üzere 11 ve 12 mürekkebe sayılarının temyizleri müzekkerlik-müenneslik yönünden uyum arz etmektedir. Temyiz, mümeyyezi ile ne kemiyet ne cinsiyet ne de 'îrâb yönünden uyum içerisinde olmaz. Ancak cinsiyet açısından tek uyum sağladığı yer olarak 11 ve 12 sayılarının temyizini ifade etmemiz mümkündür. Ayrıca temyiz ile mümeyyezi müzekkerlik-müenneslik yönünden zıtlık içerisinde de olmaz. Cinsiyet açısından zıtlık içerisinde geldiği yerler olarak da müfred ve mürekkebe sayıları ifade etmek mümkündür.

Bazı dilcilere göre 11 ve 12 sayılarının temyizinin, çoğul ola-

²⁶⁴ İbnu's-Serrâc, *el-Usul*, c.I, s.312

²⁶⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, I, 206

²⁶⁶ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.116

²⁶⁷ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.95

²⁶⁸ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.95

²⁶⁹ İbnu's-Serrâc, *el-Usul*, c.I, s.312

²⁷⁰ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.95

²⁷¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.206

²⁷² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.206

²⁷³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.206

²⁷⁴ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.95

rak gelebileceği ifade edilir. Bu durum için ise: “و قطعناهم اثنتي عشرة” / *Biz onları on iki kabile hâlinde ayırdık*”²⁷⁵ ayeti delil gösterilir. Ancak el-Ğalâyînî, ayette on iki mürekkeb sayısının temyizi olarak ifade edilen ‘أسباط’ kelimesinin temyiz değil bedel olduğunu ve temyiz için mukadder olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda el-Ğalâyînî’ye göre ayette ifade edilen sayının temyizi, ‘فِرْقَةٌ’ şeklinde takdir edilen ‘قطعناهم اثنتي عشرة فرقة’ el-Ğalâyînî, bu görüşe itirazını iki hususta dile getirir. Birincisi temyiz olarak ifade edilen ‘أسباط’ kelimesinin mürekkeb sayılarda cemi’ değil müfred olması gerektiğini, eğer bunu kabul edecek olursak mürekkeb sayıların temyizlerinin tamamı için de caiz olacağını ifade eder. İkinci olarak ise, farzı muhal ayette ifade edildiği gibi kabul edilse bile bu durumda da ‘قطعناهم’ ‘أسباط’ şeklinde yani iki sayısının, madûdu olan ‘أسباط’ kelimesinin müfredi olan ‘سَبْطٌ’ kelimesi ile müzekkerlik yönünden uyumlu olması gerektiğini ifade etmektedir.²⁷⁶ Netice itibariyle mürekkeb sayıların temyizlerinin müfred-mansûb olarak geldiği dilcilerin tarafından belirtilmiştir.

1.4.1.5.1.3. ‘Ukûd Sayılar ve Temyizi

Arapça’da 20, 30... gibi on sayısının katlarını gösteren sayılara onluk sayılar anlamında ‘ukûd sayılar denilmektedir.²⁷⁷ İbn Mâlik gibi bazı dilciler ‘ukûd sayılarını, 11 ile 99’a kadar olan sayılar içerisinde genel olarak değerlendirmiş ve bu sayıların temyizinin ise mansûb olacağını ifade etmiştir.²⁷⁸ Ancak Sîbeveyh ve İbnu’s-Serrâc ise, ‘ukûd sayılar şeklinde bu sayıların ayrıca zikretmişlerdir. Sîbeveyh her ne kadar ‘ukûd sayıların

²⁷⁵ Araf 7/160

²⁷⁶ el-Ğalâyînî, *Câmiu’l-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.118

²⁷⁷ Akyüz, *Arapça’da Sayılar*, s.14

²⁷⁸ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.116

temyizinin açıkça mansûb olacağını zikretmese de verdiği örnekten ‘ukûd sayılarının temyizinin nekra ve mansûb olduğunu anlamaktayız.²⁷⁹ İbnu’s-Serrâc bununla birlikte temyizlerinin sadece müfred ve nekra olarak geleceğini ayrıca vurgulamıştır.²⁸⁰

‘Ukûd sayılarının temyizlerinin, nekra-mansûb olmasının yanında İbn Mâlik gibi bazı dilciler izafetle mecrûr olarak gelebileceğini ifade etmiştir. İbn Mâlik bunu ifade ederken: “عشرو درهم و أربعو ثوبه / *on dirhem ve kırk elbise*” şeklinde örnek üzerinde göstererek bu şekilde söylenmesine pek taraftar olmasa da “belki denilebilir” sözleriyle ihtimal dâhilinde olabileceğini ifade etmiştir.²⁸¹ İbn Mâlik bu ifadesini aktarırken herhangi bir delili öne sürdüğünü görememekteyiz. Kendisi haricindeki bütün dilcilerin hilafında olan bu görüşün, şâz bir kullanım ifade ettiği söylenebilir. Aksi takdirde İbn Mâlik’in dediği şekilde olması durumunda ileride de aktaracağımız üzere, dilciler tarafından istifhamiye edatı ‘کم’in temyizinin, ‘ukûd sayılara kıyasla belirlenmesi hususunda tezatlıklar teşkil edecektir. Çünkü eğer bu durumu kabul edecek olursak istifham edatı ‘کم’in temyizinin de izafetle mecrûr olması anlamına gelmektedir. Kaldı ki İbn Mâlik de ilgili konu hakkında eserlerin ‘عشرو درهم’ şeklindeki bir kullanımı istifham edatı ‘کم’ ile kıyasa tabi tutarak, istifham edatı ‘کم’in temyizinin izafetle mecrûr olmasına dair bir atıfta bulunduğu da görülememektedir.

İbn Mâlik’in bu görüşüne mukabil el-Mubberred ise ‘ukûd sayılarının ‘عشرو رجل / *on adam*’ şeklinde izafetle getirilmesinin caiz olmadığı ve ‘من’ harf-i cerri ile de mecrûr olamayacağını *el-Muktadab* isimli eserinde ifade etmiştir.²⁸² Aynı şekilde

²⁷⁹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.206

²⁸⁰ İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl*, c.I, s.312

²⁸¹ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.116

²⁸² el-Mubberred, *el-Muktadab*, c.I, s.33,35

Sîbeveyh de “*Nûn harfi daima gelir*” diyerek izafet yapılmayacağı aktarmıştır.²⁸³ Kısacası ‘Ukûd sayılarının temyizi mürekkebin sayılar gibi müfred-mansûb olarak gelmektedir. ‘Ukûd sayılarının müzekker ve müennes şeklinde herhangi bir formu olmamakla birlikte, temyizlerinin de müzekker veya müennes olmaları gibi bir durum söz konusu değildir.

‘Ukûd sayılarının temyizi, ‘*عَشْرُونَ / yirmi erkek öğrenci*’²⁸⁴ şeklinde ister müzekker olsun, isterse ‘*عَشْرُونَ امرأة / yirmi kadın*’²⁸⁵ şeklinde müennes olsun sayı ile herhangi bir uyum veya zıtlık iktiza etmediği kaynaklarında görülmektedir.

1.4.1.5.1.4. Ma’tûf Sayılar ve Temyizi

Ma’tûf sayılar aslında şuana kadar anlatmaya çalıştığımız sayılardan farklı bir grup değildir. ‘Ukûd olarak ifade ettiğimiz 10’unun katları ile 1’den 9’a kadarki sayılar olan müfred sayıların, atıf vâvı ile bir araya gelerek oluşturdukları sayı terkipleridir. Daha açık bir ifadeyle; sayıların ‘*و / atıf vâv*’ı ile birbirine bağlanmak suretiyle, 21’den 99’a kadar olan sayılara ma’tûf sayılar denilmiştir.²⁸⁶

Ma’tûf sayıların temyizleri klasik eserlerde ayrı bir konu olarak değerlendirilmemekle birlikte 11 ila 99’a kadar olan sayılar içerisinde ele alınmakta olduğunu görmekteyiz. Bu şekilde bir kategorinin, sayıların yapısına göre değil de temyizine göre tasnif edildiğini bize göstermektedir. Bu açıdan baktığımızda Ma’tûf sayıların temyizi ‘ukûd sayılarda olduğu gibi müfred-mansûb gelmektedir.²⁸⁷

²⁸³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.206

Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s.206

284

²⁸⁵ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.III, s.95

²⁸⁶ Akyüz, *Arapça'da Sayılar*, s.14,97

²⁸⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.I, s 206-207; İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.312; İbn Mâlik, *Teshîl*, s.116

Ma'tûf sayıların ilk kısmı olan müfred sayılar bölümü ile temyizi olan kısmı müzekkerlik ve müenneslik yönünden zıt olarak gelirler. 'تسعة و تسعون طالبا' / *doksan dokuz erkek öğrenci*' ifadesinde temyiz ve müzekker olan 'طالبا' kelimesi, müennes olan 'تسعة' rakamıyla cinsiyet açısından zıt geldikleri görülmektedir. Yine bu kez temyizi müennes olan 'عشرون امرأة' / *yirmi beş bayan*' sayı terkiibinde müzekker-müenneslik zıtlığı görülmektedir.²⁸⁸

Ma'tûf sayıların temyizi örneklerden de anlaşıldığı üzere aslında, ikinci kısımdaki 'ukûd sayıların temyizidir. 'تسعة و تسعون طالبا' derken 'تسعون' 'ukûd sayısının temyizi olduğu görülecektir. Klasik kaynaklar bu duruma binaen olacak ki ma'tûf sayıları ayrı bir başlık altında ele almayıp 'ukûd sayılar içerisinde ele aldıkları söylenebilir. Ancak 'ukûd sayılarından ayıran tek bir özelliği temyizi ile birler basamağı olan ilk kısmın cinsiyet açısından zıt olarak gelmeleridir.

1.4.1.5.2. Belgisiz Sayılar ve Temyizi

Arapça'da sayıların 'العدد الصريح / *açık sayılar*' ve 'العدد المبهم / *müphem sayılar*' olmak üzere iki kısma ayrıldığını sayıların temyizi bölümünde zikretmiştik. Müphem Sayılar lafızlardaki kemiyetin belirsizliğine delalet eden kinâyî lafızlardır.²⁸⁹ Kinâyî; belağî bir sebeple bir şeyi kendi dışında başka bir kavramla dolaylı veya üstü kapalı olarak anlatmaktır.²⁹⁰ İbn Hişâm, bu tip lafızlara içerisinde taşıdığı kinayeden dolayı 'كِنَايَاتِ الْعَدَدِ' yani *sayıdan kinâyeler* olarak ifade etmiştir.²⁹¹ Türkçemizdeki karşılığı ise daha çok *belgisiz sayılar* olarak ifade edilmekte-

²⁸⁸ el-Antâkî, *el-Muhîd*, c.II, s.203

²⁸⁹ el-Ğalâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.114

²⁹⁰ D. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yay., Ankara 2013, s.1037

²⁹¹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesalik*, c.IV, s.264; eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, s.III, s.181; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, c.IV, s.568

dir.²⁹² Arapça'da belgisiz sayılar ise 'كأين، كأي، كم' gibi soru ve çokluk ifade eden edatlardan oluşmaktadır.²⁹³

1.4.1.5.2.1. Belgisizlik Edatı Kem ve Temyizi

Belgisiz sayılardan olan 'كَمْ' edatı, istifhâm ve haber olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan birincisine 'الاستفهامية' /kem-i istifhâmiyye' ikincisine ise 'كم الخبرية' /kem-i haberiyye' denilmektedir.²⁹⁴

1.4.1.5.2.1.1. Kem-i İstifhâmiyye ve Temyizi

Soru edatı olan 'كَمْ', *Kaç ...?*, *Ne kadar?* anlamında olup²⁹⁵ herhangi bir konuda sayı ile ilişkilendirilmiş isim ve kavramlar hakkında soru sormamızı mümkün kılan bir soru edatıdır.²⁹⁶ 'كَمْ لَبِثْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ؟' / *Yeryüzünde seneler sayısınca ne kadar kaldınız?*²⁹⁶

İstifhâm edatı 'كَمْ' soru edatı olması hasebiyle cümlenin başında gelmesi gerektiği dilciler tarafından belirtilmiştir.²⁹⁷ Örneğin, 'كَمْ رَجُلًا رَأَيْتَ؟' denilemez. Bunun yerine 'كَمْ رَجُلًا رَأَيْتَ؟' / *Kaç kişiyi gördün?* denilmesi gerekir. Bunun bir tek istisnası vardır o da mecrûr olması durumunda başına harf-i cer veya muzâf gelebilmesidir.²⁹⁸ Örneğin 'كَمْ دَرَهْمًا اشْتَرَيْتَ؟' / *Kaç dinara satın aldın?* şeklinde harf-i cerli gelmekle birlikte kendisinden önceki

²⁹² Akyüz, *Arapça'da Sayılar*, s.155

²⁹³ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, s.III, s.180

²⁹⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.156; el-Muberred, *el-Muktadab*, c.III, s.55; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, c.I, s.315; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib an Kutubi'l-E'arib*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1991, c.I, 207

²⁹⁵ Ergin, *Arap Dilinde İstifham Edatları*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dicle Üni. SBE, Diyarbakır 1998, s.71

²⁹⁶ Mü'min 23/112

²⁹⁷ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c. II, s.158; ; İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, c.I, s.316; Muhammed el-Hudarî, *Hâşiyyeti'l-Hudarî 'alâ ibn Akil 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Daru'l-Fikr, ts, c.II, s.141; el-Câmî, *Kâfiye*, s.316; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, c.IV, s.569

²⁹⁸ el-Câmî, *Kâfiye*, 316; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, c.IV, s.570

bir kelime ile izafet kurarak gelmesidir: ‘عبد كم رجل اشتریت؟/ Kaç adamın kölesini satın aldın?’

İstifhâm edatı ‘كم’ tek başına kullanıldığında bir anlam ifade etmez. Çünkü ‘كم’, müphem bir edattır ve temyizi olmadan anlamı vücut bulamamaktadır.²⁹⁹ Bu bağlamda ‘كم’ istifhâm edatı ile temyizine dair hem kemiyet hem de temyizin cinsi sorulmuş olur. Tersten düşünecek olursak ‘كم’ edatı olmadan bir şeyin ne cinsini ne de kemiyetini bilmemiz mümkün olamamaktadır.³⁰⁰ Örneğin; ‘كم كتابا اشتریت؟/ Kaç kitap satın aldım?’ cümlesinde anlaşılmayan bir durum söz konusu değildir. Şayet, ‘كم/ اشتریت؟/ Kaç satın aldın?’ şeklinde bir soru, temyizi olmadan sorulmuş olsa soru cümlesinden maksat mefhum olunamamaktadır.

İstifhâm edatı ‘كم’in temyizi sayılabilen ise *Kaç tane?* Sayılamayan ise *Ne kadar?* manasına geldiği Türkçe yazılmış nahiv kaynaklarında ifade edilir.³⁰¹

Soru edatı ‘كم’, sükûn üzere mebnî olup cümle içerisindeki konumuna göre mahallen merfû, mansûb ve yahut mecrûr olarak i’râb edilir.³⁰² Soru edatı olan ‘كم’ mutlak surette, başında bulunduğu cümlelerin ögesi olmak mecburiyetinde olduğu hem kadim hem de çağdaş nahiv eserlerinde belirtilmiştir.³⁰³ Ancak bizi ilgilendiren kısmı ise temyizidir. Temyizi de genellikle müfred-masûb ‘كم رجلًا عندك؟/ Yanında kaç adam var?’ şeklinde olduğu Arap dilciler tarafından belirtilmiştir.³⁰⁴

²⁹⁹ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.124; es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, thk. Merkezu'd-Dirâseti'l-Kur’âniyye, Mecmau'l-Melik Fahd, Medine, h.1426, c.III, s.1151

³⁰⁰ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, c.IV, s. 568-570

³⁰¹ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.347

³⁰² en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.713; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.348

³⁰³ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabi*, c.III, s.118; en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.713; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.348; Şener Şahin-Hasan Günday, *Arapça Dil Bilgisi*, Alfa yay., İstanbul 2009, s.609

³⁰⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.156; el-Muberrred, *el-Muktadab*, c.III, s.55; -Nâdirî, *Nahvu'l-*

Kadim dilciler ‘*كـ*’ soru edatını, madûduna muzâf olmayan ‘*أحد عشر / on bir*’ gibi mürekkebe sayıları ile ‘*عشرون / yirmi*’ gibi ‘*ukûd*’ sayılarına eş değer olarak görmüşlerdir. Temyizini de mürekkebe ve ‘*ukûd*’ sayılara kıyas ederek müfred-mansûb geleceğini belirtmişlerdir.³⁰⁵

İbn Mâlik, istifhâm edatı ‘*كـ*’ in ‘*عشرين*’ sayısına benzemesini *el-Elfiyye* adlı eserinde şu beyitlerle açıklamaktadır:

“*إستيفهَام /مَيِّزُ فِي الإِسْتِفْهَامِ (كـ) بِمِثْلِ مَا مَيِّزَتْ (عَشْرِينَ) كَـكـمِ شَخْصاً سَمَاءً* olan *كـ* için *عشرين* de olduğu gibi temyiz getir. *كـ* örneğindeki gibi” diyerek ‘*عشرون*’ ‘*ukûd*’ sayısının temyizi nasıl müfred-mansûb geliyorsa istifhâm edatı ‘*كـ*’ in temyizinin de buna kıyasla olacağını bu beyitinde ifade etmiştir.³⁰⁶

Bu durumda ‘*عشرون*’ sayısında olduğu gibi istifhâm edatı ‘*كـ*’, temyizinin âmili olmaktadır.³⁰⁷ ‘*كـ* طالباً يتعلمون في جامعتنا؟’ cümlesinde temyiz olan ‘*طالباً*’ kelimesinin nasb âmilinin istifhâm edatı ‘*كـ*’ olduğu belirtilmiştir.

Dilciler tarafından bir müphem sayı olarak ‘*عشرون*’, ‘*كـ*’ ile aynı şekilde ele alındığından, ‘*عشرون*’ sayısının temyizi nasıl marife olarak gelmesi caiz değilse istifhâm edatı olan ‘*كـ*’ inde temyizinin marife olarak gelmesi caiz görülmemiştir.³⁰⁸ ‘*عشرون*’ *الدرهم* terkinde temyiz, lam-ı tarifli denilemeyeceği gibi, ‘*كـ*’ ‘*الدرهم لك؟*’ şeklinde istifhâm edatı olan ‘*كـ*’ in temyizi de bu şekilde kullanılamaz. Çünkü ‘*درهم*’ kelimesi her iki durumda da temyizdir ve nekra olarak gelmesi gerekmektedir. Ancak Sîbeveyh

Lugati'l-Arabiyye, s.713; el-Ġalâyîni; *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.118

³⁰⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.157; el-Muberred, *el-Muktaḍab*, c.III, s.55; İbnu's-Serrâc, *el-Uṣûl*, c.I, s.315; İbn Mâlik, *Teshîl*, s.124

³⁰⁶ İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, s.49

³⁰⁷ Ergin, *Arap Dilinde İstifham Edatları*, s.75

³⁰⁸ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.157; İbnu's-Serrâc, *el-Uṣûl*, c.I, s.315

ve el-Mubberred gibi ilk dönem müellifler, 'درهم' kelimesinin başına 'من' harf-i cerri getirildiği takdirde marife olabileceğini ifade etmişlerdir.³⁰⁹

Bu durumu 'عشرون من الدرهم / yirmi dirhem' ve 'كم لك من الدرهم / Kaç dirhemin var?' terkipleriyle açıklamışlardır. Ancak kadim dilciler bu şekilde bir kullanımı caiz görseler bile bu durumu asılları olan 'عشرون درهماً' ve 'كم درهماً لك' nekra-mansûb şekline takdir etmekteledir. Bir diğer ifade ile yukarıda marife-mecrûr olarak verilen iki terkinin 'من' harf-i cerrinin hafzedilmesiyle kısaltılmak ve hafifletmek için oluşturulmuş halleri olarak ifade etmektedirler.³¹⁰

Dilciler tarafından 'كم', 'ukûd sayısı' 'عشرون' mesabesinde değerlendirildiğinden temyizinin çoğul olarak gelmesi Basra Ekolünce caiz görülmemektedir.³¹¹ Kûfeliler ise, 'كم'in temyizinin her durumda cemi' gelmesi gerektiğini söylemişlerdir.³¹² Bazı dilciler de söz konusu tek bir kişi ise çoğul getirilemeyeceğini, şayet kastedilenin topluluk olması durumunda ise cemi' olabileceğini ifade etmişlerdir.³¹³ Bu görüşe göre; 'كم غلماناً لك؟' cümlesinden kasıt, 'كم صنفاً من أصناف الغلمان استقروا لك؟' / Hizmetçiler grubundan kaç hizmetçin var?' ise o zaman temyiz çoğul olarak gelmektedir. Ancak cümleden kasıt 'كم فرداً من الغلمان استقروا لك؟' / Hizmetçilerden kaç kişinin var?' şeklinde ise temyiz müfred olarak gelmesi gerektiği ifade edilmiştir.

İstifhâm edatı 'كم'in temyizinin aslı itibarıyla mansûb olduğu

³⁰⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.157; el-Mubberred, *el-Muktabadab*, c.III, s.55; İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.315

³¹⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.157; İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Nahvi*, I, 315; Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, c.IV, s.570

³¹¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.159; İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.318

³¹² İbn Mâlik, *Teshîl*, s.124; Muhammed b. Ali es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Mektebetu't-Tevfikiyye, ts., c.IV, s.112

³¹³ el-Hudârî, *Hâşiyeti'l-Hudârî*, c.II, s.141

kaynaklarda ifade edilmektedir. Ancak bununla birlikte ‘*کم*’ in başına bir harf-i cer gelmiş ise temyizinin de zâhirî veya mukadder ‘*من*’ harf-i cerri ile mucrûr olması da kadim dilciler tarafından belirtilmektedir.³¹⁴ Bu bağlamda; ‘*بکم درهم اشتریت الكتاب؟*’ / *Kitabı kaç dirheme satın aldın?*’ veya ‘*من درهم اشتریت الكتاب؟*’ şeklinde ifade edilebilir. Bu duruma binaen temyiz’in başına açıkça veya mukadder olarak bir ‘*من*’ harf-i cerri getirilerek mecrûr olması bazı dilciler tarafından caiz görülmüştür.

Son dönem Arap dilcilerden A. Hasan, ‘*بکم درهم اشتریت الكتاب؟*’ şeklinde ‘*کم*’ in temyizi olan ‘*درهم*’ kelimesinin mecrûr olmasını, bir ‘*من*’ takdir edilmesinin yanında ‘*کم*’ ile izafet kurmak suretiyle olabileceğini belirtir.³¹⁵ Bu durumda bazı nahivciler açık bir harf-i cerle mucrûr olmasının şart olmadıklarını ifade etmişlerdir.³¹⁶ Ancak her ne kadar bu şekilde ‘*من*’ harf-i cerri ile ister zâhirî ister mukadder olması konusu, Basralılar arasında makbul bir görüş olarak yer edinmemiştir.³¹⁷ Aynı şekilde çağdaş dilcilerden el-Ğalâyînî ve el-Antâkî gibi bazı dilciler, istifham edatı ‘*کم*’ in temyizinin her durumda nasb olmasının evla olduğunu, ‘*من*’ harf-i cerri ile zâhirî veya mukadder bir şekilde gelerek temyizini mucrûr yapmasının zayıf bir durum olduğunu ayrıca zikretmişlerdir.³¹⁸

İstifhâm edatı ‘*کم*’, temyizine muzâf olduğunda arasının açılmasının bir diğer ifade ile aralarına fasıla girmesinin uygun olmadığı ifade edilmiştir.³¹⁹ Ancak klasik nahiv eserlerinde ‘*کم*’ ile temyizi arasına, zarflı veya harf-i cerli bir terkinin girebile-

³¹⁴ el-Mubberred, *el-Muktadab*, c.III, s.56-57; el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s. 204

³¹⁵ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, c.IV, s.570-571

³¹⁶ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, c.IV, s.570-571; Ayrıca bk. Ergin, *Arap Dilinde İstifham Edatları*, s.75

³¹⁷ el-Mubberred, *el-Muktadab*, c.III, s.56; İbn Mâlik, *Teshîl*, s.124

³¹⁸ el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.204; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.118-119;

³¹⁹ Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, c.IV, s.571

çeği belirtilmiştir.³²⁰ Buna göre ‘كم عندك درهما؟’/ *Yanında kaç dirhem var?*’ veya ‘كم لك درهما؟’/ *Kaç dirhem var?*’ şeklinde olmaktadır.

Küfelilere göre böyle bir kullanım caiz olmakla birlikte Basra ekolü bu görüşü pek benimsememiştir.³²¹ Sebebi ise Basralıların, istifham edatı ‘كم’i, ‘خمسة عشر’ ve ‘عشرون’ sayıları gibi değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Basra ekolü bu durumu tamamen reddetmemekle birlikte, zayıf olarak kabul etmişlerdir. Çünkü ‘خمسة عشر’ ve ‘عشرون’ sayılarının temyizi ile aralarına fasıla girmesini pek doğru bulmamışlar ve bu duruma binaen de ‘كم’ ile temyizi arasına da bir fasıla girmesine sıcak bakmamışlardır.

Sîbeveyh, ‘ثلاثون اليوم درهماً أنك’ şeklinde ‘ukûd sayılarının temyizi ile aralarına fasıla girmiş bir kullanımın, sadece şiir zaruretinde kullanılmış ifadeler olarak belirtir.³²² el-Enbârî, bu şekilde bir kullanıma örnek olarak şu beyiti aktarmıştır:³²³

“أعلى أنني بعد ما قد مضى ثلاثون للهجرِ حَوْلًا كَمِيلاً”
tam otuz yıl geçmesine rağmen”

Bu duruma binaen Sîbeveyh, ‘كم درهماً عندك؟’ ve ‘كم درهماً لك؟’ şeklindeki bir kullanımın ‘كم’ ile temyizinin aralarına harf-i cerli veya zarflı bir fasılanın girdiği kullanımdan daha kuvvetli olduğunu ifade ederek aktarmıştır.³²⁴ Örneğin; ‘كم رجلاً ضربت؟’/ *Kaç adam dövdün?*’ cümlesi temyizi ile arasına bir fasıla girmiş olan ‘كم ضربت رجلاً?’ cümlesinden daha güçlüdür.³²⁵

Netice itibariyle istifhâm edatı ‘كم’, ‘ukûd ve mürekkeb sayılar gibi değerlendirildiğinden ‘كم’ ile temyizi arasına bir fasıla girmesine sıcak bakılmadığını söylemek mümkündür.

³²⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.158; el-Muberrred, *el-Muktabadab*, c.III, s.55; İbnu’s-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.315

³²¹ el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.261

³²² Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.158

³²³ el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.265

³²⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.158; el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.265

³²⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.159

İstifhâm edatı 'کم'in temyizinin hazfedilmesi mümkündür. Bu durumda ise cümlenin genelinde mahzûf bir temyiz ol-
duğu ifade edilmiştir.³²⁶ Buna göre 'کم مَالِكْ؟/ *Malın kaçtır?*', 'کم
عبد الله ماك؟/ *Abdullah ne kadar kal-
dı?*' cümlelerinin temyizleri hazfedildiği görülmektedir. Ve-
rilen cümlelerin temyizlerinin takdirleri sırasıyla şöyle oldu-
ğu belirtilmiştir: 'کم درهماً مَالِكْ؟/ *Kaç dirhem malın var?*', 'کم نفساً/
عبد الله ماك؟/ *Can bakımından kaç kölen var?*', 'کم يوماً veya
كَمْ شَهْرًا ماك؟/ *Kaç gün veya ay kaldı?*'³²⁷

Abbas Hasan, istifhâm edatı 'کم'in temyizine delâlet eden bir
şey varsa, temyizinin hazfedilmesini caiz görmüştür.³²⁸ Bu du-
rumda "Üniversite öğrenci sayısı nedir? Kaçı Tıp fakültesinde, kaç Fen fakültesin-
dedir?" şeklinde sarf edilen cümleleri Abbas Hasan, "کم طالباً في
كلية الطب؟/ *Tıp fakültesinde kaç öğrenci var?*" ve "کم طالباً في
كلية العلوم؟/ *Fen fakültesinde kaç öğrenci var?*" şeklinde temyizlerini takdir et-
mektedir. A. Hasan, temyizleri hazfedilmiş cümlelerin siyak ve
sibakında temyizden bahsedilmiş olmasını, temyizinin hazfedil-
mesi konusunda yeterli bir sebep olarak görmüştür.

es-Sekkâkî ise, istifhâm edatı 'کم'in cevabından, mahzûf tem-
yizinin ne olduğunun da anlaşılabilceğini ifade etmiş ve şu
ayetleri delil göstermiştir:³²⁹ "قالوا لبنا يوماً أو" "Ne kadar kaldınız?" dedi. "Bir gün ya da
bir günden az." dediler"³³⁰ ayeti ile "قال لبثتم في الأرض عدد سنين؟"

el-Mubberred, *el-Muktadab*, c.III, s.56; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.180; ³²⁶

İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, c.III, s.170; el-Hatîp el-Kazvîni, *el-İdâh fi
Ulûmi'l-Belâğa*, thk. İbrahim Şemseddîn, Dârul-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2003,
s.111

³²⁷ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.180

³²⁸ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.571

³²⁹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ullûm*, s.312

³³⁰ Kehf 18/19

قالوا لبثنا يوماً أو بعض يوم فاسأل العادين / Allah, “Yeryüzünde kaç sene kaldınız” diye sorar. Onlar, “Bir gün ya da bir günden daha az bir süre kaldık. Hesap tutanlara sor.” derler” ayetidir.

1.4.1.5.2.1.2. Kem-i Haberiyye ve Temyizi

Haberiyye edatı olan ‘زُبُّ’ / كم / Nice, pek çok’ manasında kullanılmaktadır. Aynı zamanda kendisinden sonraki kelimeye yani temyizine muzâf olmaktadır.³³¹ Kendisini takip eden somut veya soyut herhangi müphem bir kavramla ilgi olarak çokluk fikri, küçümseme, dehşete kapılma, hayranlık duyma gibi duyguları ifade eden ve temelinde çokluk anlamı taşıyan bir edattır.³³² Kendisine haberiyye denilmesinin sebebi herhangi bir muhtedanın haberi olmasından dolayı değil de yukarıda ifade edilen anlamları bize haber vermesinden bu ismi aldığı ifade edilmiştir.³³³ İçerisinde *Kem-i Haberiyye* bulunan cümleler ‘Nice ...!, Ne kadar çok ...!, Pek çok ...!’ gibi manaları ihtiva etmektedir.³³⁴

Mana itibariyle baktığımızda ‘كَمْ عالم رأيت! / Pek çok/nice âlim gördüm!’ cümlesinden maksat ‘رَأَيْتُ كَثِيرًا مِنَ الْعُلَمَاءِ / Âlimlerden pek çoğunu gördüm’ şeklinde anlamında çokluğu ifade ettiği belirtilmiştir.³³⁵

Haberiyye edatı ‘كَمْ’, istifhâmiyye ‘كَمْ’i gibi mutlak surette cümlelerin başında gelmekle birlikte³³⁶ kendisinden sonra gelen cümlelerin; muhteda, haber, mefûlun fih, mefûlun bih, mefûl-u

³³¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.156; el-Mubberred, *el-Muktadab*, c.III, s.57; İbn Serrâc, *el-Usûl*, c.I, s.317; Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî, *el-Cümel fi'n-Nahv*, thk. Ali Tefvik el-Hamed, Dâru'l-Emel, Beyrut, 1984/1404, s.136

³³² Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.573; Şahin-Günday, *Arapça Dil Bilgisi*, s.614

³³³ Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.348

³³⁴ Şahin - Günday, *Arapça Dil Bilgisi*, s.614; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.348

³³⁵ el-Ğalâiyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.119

³³⁶ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.573; en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.714; el-Ğalâiyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.120

mutlak gibi cümlenin bir ögesi olmak zorunda olduğu nahiv eserlerinde belirtilmektedir.³³⁷

Haberiyeye bildiren ‘کم’in temyizi, müfred veya cemi’ olmanın yanı sıra nekra ve mecrûrdur.³³⁸ Çünkü haberiyeye edatı ‘کم’, nahivciler tarafından ‘ثلاثة’ ve ‘مائة’ sayıları gibi değerlendirilmektedir. Bu durum ise bize haberiyeye edatı olan ‘کم’in, yüz sayısı gibi ele alındığında temyizinin, izafetle gelerek ‘مائة ثوب’ şeklinde müfred-mecrûr olarak gelebileceğini diğer yandan ise, üç ila ona kadar olan sayılar mesabesinde değerlendirildiğinde de ‘ثلاثة أبواب’ terkinde olduğu gibi izafetle cemi’-mecrûr olarak gelebileceğini göstermektedir.³³⁹ Bu sayılar nasıl muzâf olup temyizlerini izafetten dolayı mecrûr yapıyorsa, haberiyeye edatı olan ‘کم’ de temyizine muzâf olup temyizini mecrûr yapmaktadır. İbn Mâlik bu durumu şu dizelerle özetlemiştir:³⁴⁰

“ (و استعملنَّهَا مُخْبِرًا كَ (عَشْرَةَ) أَوْ (مِائَةَ) كَ (كَمِ رِجَالٍ أَوْ مَرَّةً) (كَمِ) *On ve Yüz sayısı gibi haberiyeye olarak da kullanılır. کم örneğinin olduğu gibi*”

Bu durumu ez-Zemahşerî ise şu örnek ile açıklamıştır: “ کم *Bu çok adamım/adamlarım var.*”³⁴¹

Haberiyeye edatı ‘کم’in temyizinin cemi’ gelmesi konusunda A. Hasan ve el-Ğalâyînî, müfred kullanımın daha uygun olacağını ifade etmişlerdir. A. Hasan cemi’ kullanımın yine de şâz olmayan sahilikte olduğunu bilahare dile getirmiştir.³⁴²

³³⁷ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.573; en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.714; Şahin-Günday, *Arapça Dil Bilgisi*, s.614

³³⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.161; el-Muberrred, *el-Muktabadab*, c.III, s.59; İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.318; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.120

³³⁹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.161; el-Muberrred, *el-Muktabadab*, c.III, s.59; İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl*, c.I, s.318; İbn Mâlik, *Teshîl*, s.124; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.180; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.573

³⁴⁰ İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, s.49

³⁴¹ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.180

³⁴² Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.574; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.120

Haberriyye edatı ‘*کم*’in temyizinin izâfetle mecrûr olmanın dışında, başına zâhir bir ‘*من*’ harf-i cerri getirilmek suretiyle de mecrûr olabileceği kadim dilciler tarafından belirtilmiştir.³⁴³ Bu duruma örnek olarak; “*من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة*” / *Nice az bir topluluk, birçok topluluğa galebe çalmıştır!*³⁴⁴ ayeti gösterilmiştir.

el-Ferrâ, haberriyye edatı olan ‘*کم*’in temyizinin mecrûr olmasının izafetten dolayı olmadığını temyizden önce mahzûf bir ‘*من*’ harf-i cerri ile mecrûr olduğunu savunmuştur.³⁴⁵ Bu durumda el-Ferrâ’ya göre ‘*کم رجل عندي*’ cümlesi aslı itibariyle ‘*کم من رجل عندي*’ şeklinde câr-mecrûrlü olarak gelmekte ve temyizinin başına ‘*من*’ harf-i cerri takdir edilmektedir.

Haberriyye edatı ‘*کم*’ ile temyizi arasına bir zarf veya câr-mecrûrlü bir fasıla girebilir. Bu durumda ise temyiziyle izâfet kurmaktan imtina edilerek istifhâm edatı ‘*کم*’ de olduğu gibi temyiz mansûb veya ‘*من*’ harf-i cerri ile mecrûr olması gerektiği dilciler tarafından ifade edilir.³⁴⁶ Örneğin, ‘*کم يوم الجمعة*’, ‘*كَمَا قَدْ مَلَكَتْ / Cuma günü pek çok genç köle aldım.*’³⁴⁷ cümlesinde araya giren câr-mecrûrlü bir fasıladan dolayı temyiz olan ‘*كَمَا*’ kelimesi mansûb olabileceği gibi, ‘*کم عندي من كتاب*’ / *Pek çok kitabım var!*³⁴⁸ şeklinde başına ‘*من*’ harf-i cerri getirilmek suretiyle de mecrûr olabilmektedir. Bunun ise fasıla ile temyiz izâfetini engellemek ve karışıklığa mahal vermemek sebebiyle olduğu belirtilmiştir.

³⁴³ el-Mubberred, *el-Muktadab*, c.III, s.66; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.183; Osman b. Ebî Ebî Bekr Cemâleddîn İbn Hâcib, *el-Kâfiye fi ‘İlmi’n-Nahvi ve ‘Ş-Şâfiyetu fi ‘İlmi’t-Tasrihi ve’l-Hattî*, Mektebetu’l-Âdâb, Kahire 2010, c.I, s.36; el-Câmî, *Kâfiye*, s.314; Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, c.IV, s.574; el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.204

³⁴⁴ Bakara 2/249

³⁴⁵ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.124

³⁴⁶ el-Mubberred, *el-Muktadab*, c.III, s.60; İbn Mâlik, *Teshîl*, s.124; ez-Zeccâcî, *el-Cümel fi’n-Nahv*, s.136; el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.204
ez-Zeccâcî, *el-Cümel fi’n-Nahv*, s.136

³⁴⁸ el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.205

Ancak ‘*کم*’ ile temyizi arasına müteaddi bir fiil girmiş ise temyiz, *mefûlun bih* ile karışmaması için zâhir bir ‘*من*’ harf-i cerr ile mecrûr olmak zorunda olduğu nahivciler tarafından belirtilmiştir. “*كم تركوا من جنّات و عيون!*”³⁴⁹ ayetinde bahçelerin ve pınarların çokluğu ifade edilmiş olup ‘*کم*’ edatı, ‘*ترك*’ fiilinin mukaddem mefûlu olmaktadır. Diğer yandan cümle; ‘*كم تركوا جنّات و عيون*’ şeklinde ‘*من*’ harf-i cerrî getirilmeden ifade edilmiş olsaydı bu durumda, ‘*جنّات*’ kelimesi terk etme ‘*ترك*’ fiilinin mefûlu olacağı ifade edilmiştir.³⁵⁰

Ancak bu konuda el-Ğalâyîni, ‘*كم قرأت من كتاب*’ / *Pek çok kitap okudum*’ şeklinde araya müteaddi bir fiilin girmesiyle telaffuz edilen cümle, eğer ‘*كم قرأت كتاباً*’ olarak ifade edilirse ‘*كتاباً*’ kelimesi ‘*قرأت*’ fiilinin mefûlu olacağını ifade ederek, ‘*کم*’ in temyizinin ise ‘*كم قراءة قرأت كتاباً*’ şeklinde masdar takdir edilerek mahzûf olduğunu beyan etmiştir. Bu durumda ise manasını “*Nice okumalarla kitabı okudum*” şeklinde arz etmektedir.³⁵¹

İstifhâm edatında olduğu gibi haberiyye edatı ‘*کم*’ in temyizinin de hazfedilmesinin caiz olduğu belirtilmiştir.³⁵² Ancak mahzûf bir temyize delâlet eden bir işaret olması gerektiği ifade edilmiştir. ‘*كم عصيت أمري!*’ / *Kaç emrime karşı geldin!*³⁵³ cümlesindeki temyiz taktiri: ‘*كم مرّة عصيته!*’ / *Kaç kez ona karşı geldin!*’ şeklinde olduğu ifade edilmiştir.

Salt olarak ‘*کم*’ edatı düşünülüğünde, klasik nahiv eserlerinde temyizinin üç farklı şekilde okunabildiği ifade edilmek-

³⁴⁹ Duhan 44/25

³⁵⁰ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.575; el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.205; el-Ğalâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.120

³⁵¹ el-Ğalâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.120

³⁵² Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.162; el-Muberred, *el-Muktadab*, c.III, s.56; ez-Zemaşerî, *el-Mufassal*, s.180; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemaşerî*, c.III, s.170; el-Kazvîni, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, s.111; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.575

³⁵³ el-Ğalâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.120

tedir.³⁵⁴ Söz konusu durum için Sîbeveyh, şâir el-Ferazdık'ın şu beyiti üzerinden istişhâd etmiştir:

“*كم عمّة لك يا جريرُ و خالة فُدعاء قد حلبتُ علّ عشاري*
Cerîr! Bana hizmet edip develerimi sağan bundan dolayı topuğu eğ-
rilmiş kaç halan ve teyzen var?”³⁵⁵

Beyitte ifade edilen ‘کم’in temyizi olan ‘عمّة’ kelimesinin üç farklı şekilde okunabileceğini nahivciler zikretmiştir. İlk olarak ‘عمّة’ şeklinde mansûb okunduğunda, ‘کم’ istifhâm edatı olarak değerlendirilmiş olmakta ve haliyle ‘عمّة’ kelimesi de müfred, mansûb ve nekra olarak istifhâm edatı ‘کم’in temyizi olmaktadır.

İkinci olarak, ‘کم عمّة’ şeklinde mecrûr okunursa ‘کم’, haberiyye olarak değerlendirilmiş olmaktadır. Bu da ‘عمّة ربّ’ manasında kullanılmaktadır.

Üçüncü olarak, ‘کم عمّة’ şeklinde merfû okunursa, temyiz mahzûf olup ‘کم مرة’ şeklinde takdir edilmektedir. Bu durumda ‘عمّة’ kelimesi ise *mubteda* olup merfû olacağı ifade edilmiştir.

1.4.1.5.2.1.3. İstifhâm Edatı İle Haberiye Edatı Olan Kem’in Benzerlikleri ve Farklılıkları

İbn Hişâm istifhâm edatı ile haberiyye edatı olan ‘کم’in, beş noktada müşterek olduğunu ifade etmiştir. İlk olarak ikisi de, müphemlik konusunda müşterektir. İkinci olarak, ikisi de mebnîdirler. Üçüncü olarak, isim cümlesinin parçasıdır. Dördüncü olarak ikisi de cümlenin başında yer alırlar. Son olarak ise, konumuz açısından önemli olan kısmıdır ki o da her ikisinin de temyize ihtiyaç duymalarıdır. Temyizleri üzerinde amel biçimi yönünden her ne kadar farklılıklar olsa da tek baş-

³⁵⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.162; el-Muberred, *el-Muktadab*, c.III, s.58; İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl*, c.I, s.318; es-Sabbân, *Haşiyetu’s-Sabbân*, c.IV, s.113,114; ez-Zeccâcî, *Kitâbu’l-Cümel fi’n-Nahv*, s.137-138

³⁵⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.162; Ayrıca bk. el-Muberred, *el-Muktadab*, c.III, s.58

larına müphem olarak kalan bu iki edat mutlak surette temyize ihtiyaç duyarlar.³⁵⁶

İbn Hişâm, beş noktada topladığı benzerlikleri yine beş ayrı hususta da farklılıklarını zikreder. Çağdaş Arap dilcilerde bu hususlar üzerinde mutabık kalmakla birlikte şu şekilde sıralanmıştır:³⁵⁷

1) Her iki edatın temyizleri i'râb yönünden birbirlerinden ayrılırlar. İstifhâm edatının temyizi 'من' harf-i cerri ile mecrûr olan bilmenin yanında aslı itibariyle genellikle müfred ve mansûbdur. Ancak haberiyye edatı 'كم' in temyizi, araya bir fasıla girmesi hariç aslen müfred-mecrûr veya cemi'-mecrûr olarak gelmektedir. Ayrıca İbn Hişâm haberiyyenin temyizinin izafet yoluyla gelmesinin gerekliliğini, istifhâmiyye edatından farklı bir özellik olarak ifade eder.³⁵⁸

2) Haberiyye edatı 'كم' in sadece geçmiş zaman bildirdiği ifade edilmiştir. 'كَمْ كُتِبَ سَأَشْتَرِي!' şeklinde gelecek zaman siygası ile kullanılamayacağı belirtilmiştir. İstifham bildiren 'كم' ise, 'كَمْ كِتَابًا سَأَشْتَرِي؟' / Kaç kitap satın alacaksın?' şeklinde gelecek zaman siygasıyla kullanılabileceği ifade edilmiştir.

3) Haberiyye edatı 'كم' bir konu hakkında haber/bilgi verdiği için doğru veya yanlış olma ihtimali olan cümlelerdir. Müsned ve müsnedun ileyhten oluşan anlamlı bir cümleyi nahivciler, haber ve inşâ olmak üzere iki kısımda incelemişlerdir. Bu durumda haber bildiren cümle manası itibariyle doğru veya yalan olması muhtemel olabilecek cümleleri içermekte iken inşî cümleler ise haberin aksine doğru ve yalan olma ihtima-

³⁵⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.207; Ayrıca bk. İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, c.IV, s.264; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.576; el-Çalâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.121

³⁵⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, 207; Ayrıca bk. İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, IV, 264; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, IV, 576; el-Çalâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, III, 121

³⁵⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.209

li olmayan ve sözü sarf edene de: “O doğru söylüyor ya da yalan söylüyor” şeklinde yargıda bulunamayacak sözlerdir. Örneğin, ‘کم کتب قرأت / Pek çok kitap okudum’ cümlesinin doğruluğu veya yanlışlığı tartışılabilir. Çünkü bize bir hüküm bildirmektedir. Ancak soru cümlesi inşaî cümle olduğu için onlarda doğru veya yanlışlık aranmaz. ‘کم رجلاً رأيت؟ / Kaç adam gördün?’ diyen birisine sorduğu soru için doğrudur veya yanlıştır şeklinde bir hükme varılamaz.³⁵⁹

4) Haberiyye edatı ile oluşturulan cümle terkibi cevaba ihtiyaç duymaz. Bu minvalde Haberiyye edatı ile oluşturulan bir terkip istifhâm bildirmeyip başlı başına bir haber bildirdiğinden dolayı cevaba ihtiyaç duymamaktadır.

5) Haberiyye edatı olan ‘کم’den *mubdel* olan ismin başına soru harfi olan ‘أ / hemze’ gelmez iken istifhâm edatı olan ‘کم’den *bedel* olan ismin başına ‘أ / hemze’nin geldiği dilliler tarafından haberiyye ve istifhâm edatının arasındaki farklılıklar olarak ifade edilmiştir. Örneğin, ‘کم عبید لی! خمسون بل ستون / Benim pek çok kölem var! Elli tane bilakis altmış tane’ cümlesinde açıklayıcı mahiyette ve haberiyye edatı olan ‘کم’den *bedel* olan ikinci kısımdaki ‘خمسون’ kelimesinin başına soru edatı olan ‘أ / hemze’ getirilemez. Ancak ‘کم مالک؟ أ عشرون أم ثلاثون / Ne kadar paran var? Yirmi mi yoksa otuz mu?’ soru cümlesinde istifhâm edatı olan ‘کم’den *mubdel* olan ismin başına yine soruya devam niteliğinde ‘أ / hemze’ getirildiği Arap dilliler tarafından ifade edilmiştir.

1.4.1.5.2.2. Belgisiz Çokluk Edatı Keeyyin ve Temyizi

Çokluk edatı كَأَيَّ anlam itibariyle haberiyye edatı ‘کم’ de ol-

³⁵⁹ Meânî ilminin iki önemli unsuru olan Haber ve İnşâ bildiren cümleler, cümlenin doğruluk veya yanlışlık bildirmesi veya bildirmemesi hususunda temerküz etmektedir. Ayrıntılı olarak bk. Ali el-Cârim-Mustafa Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâdiha*, Dar-u Kibâ, Şam, ts, s.186-187

duğu gibi 'زُبُّ' manası taşımakta olup³⁶⁰ aynı şekilde kesretten kinaye olarak kullanıldığı dilciler tarafından ifade edilmiştir.³⁶¹ Türkçemizdeki karşılığı ise nice, çok anlamlarına karşılık gelmektedir.³⁶² "كَيْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا / Kendi rızkıını taşıyamayan nice canlı vardır"³⁶³ ayetinde 'دَابَّةٍ' kelimesi için kesretten kinayede bulunmakta olup mana itibarıyla nice, pek çok gibi anlamlar katmaktadır. Nahivciler 'كَيْ' nin, teşbih edatı 'كُ' ve soru edatı olan 'أَيْ' harflerinin birleşmesi sonucu oluşan mürekkebe bir edat olduğunu zikretmişlerdir.³⁶⁴ İbn Hişâm, yukarıda görüldüğü üzere yazılmasının yanında sonunda meczûm bir nûn ile 'كَيْنٌ' şeklinde yazıldığını da ifade etmiştir.³⁶⁵ Bununla birlikte İbn Cinnî, *Sirru Sinâ'ati'l-İ'râb* adlı eserinde 'كَيْ' edatının 'كَعَيْنٌ' vezninde 'بَاعٌ', 'كَيْنٌ', 'كَعِنٌ', 'كَيْنٌ' vezninde 'كَا' şeklinde de okuduklarını ifade etmiştir.³⁶⁶ Ancak hem klasik hem de modern nahiv kaynaklarında 'كَيْنٌ' kullanımının yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu minvalde biz de çalışmamızda genel nahiv kaynaklarına uygunluk açısından 'كَيْنٌ' şeklindeki yazımı kullanmaya çalıştık.

Çokluk edatı olarak kullanılan 'كَيْنٌ' nin temyizinin dilciler, 'من' harf-i cerri ile mecrûr ve müfred olduğunu belirtmişlerdir.³⁶⁷ Kur'ân'da yaygın bir şekilde kullanılan 'كَيْنٌ' edatı nahiv eserlerinde de örnek cümleler olarak yer edinmiştir: "وَكَيْنٌ مِنْ نَبِيٍّ قَاتِلٌ"

³⁶⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.170; İbn Mâlik, *Teshîl*, s.125

³⁶¹ İbn Cinnî, *Sirru Sinâ'ati'l-İ'râb*, s.307

³⁶² Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.335

³⁶³ 12/105

³⁶⁴ İbn Cinnî, *Sirru Sinâ'ati'l-İ'râb*, thk. Hüseyin Hindâvey, Dâru'l-Kalem, Şam 1993/1413, s.307; Suyûtî, *el-İtkân*, c.III, s.1144; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.210

³⁶⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.209-210

³⁶⁶ İbn Cinnî, *Sirru Sinâ'ati'l-İ'râb*, s.307-308; Ayrıca bk. İbn Mâlik, *Teshîl*, s.125; es-Suyûtî, *el-İtkân*, c.III, s.1144

³⁶⁷ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.170; İbnü's-Serrâc, *el-Usûl*, s.320; İbn Mâlik, *Teshîl*, s.125; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.122

وَكَايِنٍ مِّنْ ذَابِيَةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ / Nice peygamberle birlikte birçok Rabbanî (bilgin)ler sa-
vaşa girdiler”³⁶⁸ ile “وَكَايِنٍ مِّنْ ذَابِيَةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ / Kendi rızıkını taşıyamayan nice canlı vardır ki onu ve sizi Al-
lah rızıklandırır. O, işitendir, bilendir”³⁶⁹ ayeti nahiv eserlerinde sıklıkla örnek olarak verilmektedir.

Çok az olmakla birlikte bazı dilcilere göre ‘كَأَيِّنْ’ çokluk edatı-
nın temyizinin mansûb olarak geldiği ifade edilmiştir.³⁷⁰ Basra
Ekolünün öne çıkan isimlerinden Yunus b. Habib, çokluk edatı
‘كَأَيِّنْ’nin temyizinin ‘كَأَيِّنْ رَجُلًا أَتَانِي’ şeklinde mansûb olduğunu
ifade etmiştir. Ayrıca İbn Hişâm da ‘كَأَيِّنْ’nin temyizinin mansûb
olmasına dair şu beyitleri delil olarak göstererek mansûb ola-
bileceğini ifade etmiştir:

“وَكَايِنٌ لَنَا فَضْلًا عَلَيْكُمْ وَمِنَّةٌ قَدِيمًا! وَلَا تَدْرُونَ مَا مَنِّ مُنْعِمٌ؟ / Lütüfta bulu-
nanın neler ihsan ettiğini bilmiyorsunuz, Bizim nice üstünlükleri-
miz ve cömertliğimiz vardır size karşı eskiden beri”³⁷¹

Diğer bir beyitte ise: “أَطْرَدَ الْيَأْسَ بِالرَّجَا، فَكَأَيِّنْ أَلْمَا حَمَّ يُسْرُهُ بَعْدَ عَشْرِ! /
Ümitsizliği umutla kov gitsin, nice ateşli acular zorluktan sonra
kolaylaşmıştır”³⁷² şeklinde mansûb olabileceğini belirtmiştir.

Sibeveyh, Yunus b. Habîb’in bu görüşünü nakletmekle bir-
likte Arapların ekseriyetinin ‘مِنْ’ harf-i cerri ile temyizi mecrûr
kullandıklarını ifade etmiştir. Özellikle kendisi ‘مِنْ’ harf-i cerri-
nin tekit için olduğunu ve ‘مِنْ’ harf-i cerri ile cümlenin tamam-
laması konusunda elzem olduğunu bilahare vurgulamıştır.³⁷³
Yunus b. Habîb ve İbn Hişâm’ın beyan ettikleri beyitlerdeki
kullanıma bakıldığında, bu görüşlerinin istifhâm edatı ‘مِنْ’e

³⁶⁸ Âli İmran 3/146

³⁶⁹ Ankebut 29/60

³⁷⁰ İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl*, s.320; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, c.I, s.210; İbn Mâlik, *Teshîl*,
s.125; el-Ğalâyîni, *Câmiu’d-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.122

³⁷¹ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, c.I, s.210

³⁷² İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, c.I, s.210

³⁷³ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.171; Ayrıca bk. İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl*, s.320

kiyasla temyiz ile aralarına bir fasıla girmesi şartına bağlı olarak ifade ettikleri söylenebilir. Şâz bir kullanım da olsa buradan ‘كَأَيِّنْ’nin temyizinin mansûb olarak geldiği bazı nahiv kitaplarında görülmektedir.

1.4.1.5.2.2.1. Keeyyin ile Kem Edatı Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Her iki edatın tanımında ‘رَبِّ / Nice, pek çok’ anlamlarının yer aldığını ifade etmiştik. Buna göre, çokluk edatı ‘كَأَيِّنْ’, mana itibariyle haberiyye edatı ‘كَمْ’ ile aynı olduğu dilciler tarafından ifade edilmiştir. İlk dönem klasik eserlerde bu benzerlikler ve farklılıklar ayrıntılı olarak ifade edilmemekle birlikte Arap Dilinin gelişiminden sonraki süreçte bu tasnifler daha düzenli karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem içerisinde sayabileceğimiz müelliflerden İbn Hişâm, salt olarak ‘كَمْ’ edatı ile benzerliklerini ve farklılıklarını beşer farklı noktada *Muğni'l-Lebîb* adlı eserinde bizlere aktarmıştır.³⁷⁴

İbn Hişâm bu iki edat arasındaki benzerlikleri şu şekilde tasnif etmiştir: İlk olarak ikisi de müphem birer edattır. İkincisi, bu müphemliğe bağlı olarak bir temyize ihtiyaç duymaları. Üçüncüsü, sükûn üzere mebnî olmaları. Dördüncüsü, cümlenin başında gelmeleri. Beşincisi, kesretten kinaye yani çokluk ifade etmeleri.

Farklılıklarını ise şu maddelerle sıralamıştır:

1) Çokluk edatı ‘كَأَيِّنْ’, mürekkebi bir edat olmakta haberiyye edatı ‘كَمْ’ ise basit yani birden fazla harf veya edattan müteşekkil değildir.

2) Çokluk edatı ‘كَأَيِّنْ’nin temyizi çoğunlukla zâhirî bir ‘مَنْ’ harf-i cerri ile mecrûdur. Çok azda olsa nadiren mansûb oldu-

³⁷⁴ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.209-210

ğunu yukarıda izah etmiştik. Ancak ‘کم’ habriyye edatı temyizi ile izafet kurmaktadır.

3) Çokluk edatı ‘كَأَيِّنْ’, istifhâm olarak kullanılmamaktadır. Ancak İbn Mâlik,³⁷⁵ İbn Kuteybe ve İbn ‘Uşfûr gibi dilciler ‘كَأَيِّنْ’nin istifham edatı olarak da kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. İbn Hişâm, söz konusu durumun nadir olduğunu ifade etmekle birlikte bu üç dilcinin, İbn Mesûd’dan rivayetle şu hadisi delil getirdiklerini ifade eder: “كَأَيُّ تَقْرَأُ سُورَةَ الأَحْزَابِ آيَةً فَقَالَ: ثَلَاثًا وَسَبْعِينَ” *Şöyle dedi: Yetmiş üç*” hadisinde soru edatı olarak kullanılan edat ‘كَأَيِّنْ’ olup, soruya muhatap olan kişinin de cevap verdiği görülmektedir. Bu görüşü savunan dilciler zikredilen hadise binaen ‘كَأَيِّنْ’ çokluk edatının, soru edatı ‘كَمْ’ gibi kullanıldığı ifade edilmiştir.³⁷⁶

4) Çokluk edatı ‘كَأَيِّنْ’nin başına harf-i cer gelerek mucrûr olmamaktadır. Yine bu duruma zıt olarak İbn Kuteybe ve İbn ‘Uşfûr ‘كَأَيِّنْ’nin başına harf-i cer gelebileceğini söylemişlerdir.³⁷⁷

5) Son olarak ise çokluk edatı ‘كَأَيِّنْ’nin haberi müfred olarak değil sadece cümle olarak geldiği belirtilmiştir.

1.4.1.5.2.3. Belgisizlik Edatı Kezâ ve Temyizi

Nahivciler tarafından ‘كَذَا’nin üç farklı şekilde kullanıldığı ifade edilmiştir. Söz konusu durumlardan ilki, “Bu gibi, öyle...” anlamında kullanılan ve teşbih harfi ‘ك’ ile işaret zamiri ‘ئِذَا’nin birleşiminden oluşan tamlamadır. İkincisi, sayıların dışındaki isimler için kinaye olarak kullanılan ve üçüncüsü de sayılar-

³⁷⁵ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.125

İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.210

376

³⁷⁷ Ayrıntılı olarak bk. İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.210

dan kinaye olarak kullanılan ve bizimde üzerinde duracağımız olan belgisizlik edatı 'كذا' dir.³⁷⁸

Belgisizlik edatı 'كذا', haberiyye edatı 'كم' ve 'كأين' ile aynı manada olup azlık veya çokluk bildiren sayılardan kinaye olarak kullanılan müphem bir isimdir.³⁷⁹ Çokluk bildirmesi durumunda 'كذا دَرَهْمًا / له كذا و كذا دَرَهْمًا' *Onun o kadar dirhemi var ki!*³⁸⁰ manasına gelmektedir.

Azlık bildirmesi durumunda ise 'فَرَأْتُ كَذَا سَاعَةً' *Bir saat kardarcık okudum*³⁸¹ anlamlarına geldiği görülmektedir. Nahivciler genellikle atıfla tekrar edilerek kullanıldığını ifade etmekle birlikte, bazen de atıfsız veya tek olarak cümlenin ortasında kullanıldığını ifade etmişlerdir.³⁸² Cümledeki konumuna göre *fâil, nâib-i fâil, mefûlun bih, mefûl-u mutlak, mubteda ve haber* olarak mahallen i' râb edilir.³⁸³ Genel itibariyle *bunca, çok, şu kadar ve şu kardarcık* anlamlarına gelmektedir.³⁸⁴

Belgisizlik edatı 'كذا'nin temyizi ekseriyetle müfret-mansûb olarak kendisinden sonra gelir.³⁸⁵ Ancak bununla birlikte Kûfeliler, belgisizlik edatı 'كذا'nin tekrarsız ve atıfsız olduklarında temyizinin izafetle sarih sayılara kıyasla mecrûr olabileceğini savunmuşlardır.³⁸⁶ Kûfelilerin bu görüşüne göre; 'له عندي كذا' şeklinde 'ثلاثة' şeklinde de 'كذا دراهم' şeklinde 'مائة' sayısına kıyasla, 'كذا دراهم' şeklinde de 'دراهم'

³⁷⁸ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.211

³⁷⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.170; İbn Mâlik, *Teshîl*, s.125; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, c.IV, s.277; ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s.180; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.580

³⁸⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.171; ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s.180

³⁸¹ er-Racihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.411

³⁸² İbn Mâlik, *Teshîl*, s.125; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.580; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.123; Akyüz, *Arapça'da Sayılar*, s.168

³⁸³ er-Racihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.411; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.123; Akyüz, *Arapça'da Sayılar*, s.168

³⁸⁴ Akyüz, *Arapça'da Sayılar*, s.168; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, s.339

³⁸⁵ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.171; ez-Zemahşerî, *el-Mufassal*, s.180; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.211

³⁸⁶ es-Suyûtî, *Hemu'l-Hevâmi*, c.II, s.280; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, c.I, s.211-212

sayısına kıyasla söylenebilmektedir. Dolayısıyla 'كذا'nin temyizinin cemi' olarak gelmesi de mümkündür.³⁸⁷ Kûfelilerin haricinde Bağdat Dil Ekolü temsilcilerinden olan İbn Mâlik ise, belgisizlik edatı 'كذا'nin temyizinin mansûb olmasının yanında 'من' harf-i cerri ile mecrûr olabileceğini *el-Elfiyye* adlı eserinde şu beyitlerle ifade etmiştir:

كذا، كم ve ك(كم)، كَأَيْنِ و كذا و يُنْتَصَبُ تَمْيِيزُ ذَيْنِ أَوْ بِهِ صِلَ (مِنْ) نَصَبٌ/ كَأَيْنِ
gibidir, *temyizi mansûb olur ya da من birleştirebilir (mejrûr yap)*³⁸⁸

Burada İbn Mâlik, 'كذا' edatının 'كم' gibi olduğunu, ona benzediğini bu sebepten dolayı 'من' harf-i cerri ile -temyizinin mansûb olmasının yanında- mejrûr olabileceğini ifade etmektedir.³⁸⁹ İbn Mâlik'in diğer bir eseri olan *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmilu'l-Makâsîd* adlı eserinde ise belgisizlik edatı 'كذا'yi; tek başına tekrarsız olarak kullanılması, atıf harfi 'و/ vâv' ile mükerrer kullanılması ve atıf harfsiz mükerrer kullanılması durumlarına göre üç farklı şekilde ele almaktadır.

İbn Mâlik, bu durumlardan 'كذا'nin tekrarsız kullanılması halinde iki farklı kıyas yapmaktadır. İlk olarak müfred sayılara kıyas edilebileceğini ifade etmekte dolayısıyla temyizinin izafetle cemi' olabileceğini ifade etmektedir. İkinci bir durumda ise 'مائة' sayısına kıyaslayarak temyizinin müfred-mejrûr olabileceğini ifade eder. Belgisizlik edatı 'كذا'nin atıfsız mükerrer kullanılması durumunda İbn Mâlik, 11'dan 19'a kadar olan 'أحد عشر' gibi mürekkep sayılara kıyaslamaktadır. Söz konusu durumda ise 'كذا'nin temyizi müfred-mansûb olmaktadır. Atıf harfi 'و' ile mükerrer olması durumunda ise İbn Mâlik, 'أحد و' sayısına yani ma'tûf sayılara kıyasla temyizinin mansûb

³⁸⁷ es-Suyûtî, *Hemu'l-Hevâmi'*, c.II, s.280

³⁸⁸ İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, s.49

³⁸⁹ İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, s.49

geleceğini aktarmıştır. Sonuç itibariyle İbn Mâlik, ‘کذا’nin temyizinin müfred veya cemi’ olmakla birlikte hem mecrûr hem de mansûb olabileceğini ifade etmiştir.³⁹⁰

Ancak belgisizlik edatı ‘کذا’nin temyizinin izafetle veya ‘من’ ile mecrûr olması, hem Basra Ekolünün ilk temsilcileri hem de sonraki dilciler tarafından pek kabul görmemiştir.³⁹¹ Günümüz nahiv kitaplarında da ‘کذا’nin temyizinin vucûben mansûb olması gerektiği daha çok kabul görmektedir.³⁹² H. Abbas, Kûfelilerin sarîh sayılara kıyasını, zayıf ve kabul edilemez olarak ifade etmiştir.³⁹³ Ancak Kûfelilerin ‘کذا’nin temyizinin sarîh sayılara kıyasla cemi’ olarak gelebileceğine dair görüşleri her ne kadar Basralılar ve kadim nahivciler tarafından kabul edilmese de modern bazı nahiv kitaplarında yerini almıştır. Onlardan biri olan er-Râcihî, eserinde ‘کذا’nin temyizinin müfred veya cemi’ gelebileceğini ifade etmiş ve şu örnekle açıklamıştır: “رَأَيْتُ كَذَا / جاءاً Pek çok adamlar gördüm”³⁹⁴

1.4.1.5.2.3.1. Keeyyin ile Kezâ Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Çokluk edatı ‘كأين’ ile ‘كذا’ arasında; mürekkeb olmaları, mebnî olmaları, müphem olmaları ve her ikisinin de bir temyize ihtiyaç duymaları yönünden benzerlikler bulunmaktadır.³⁹⁵ Arap nahivciler bu iki edatı üç hususta ayrı görmüş-

³⁹⁰ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.125

³⁹¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.171; İbnu’s-Serrâc, *el-Uşûl*, s.320; ez-Zemaşerî, *el-Mufasssal*, s.180; İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, c.I, s.211-212; es-Suyûtî, *Hemu’l-Hevâmi*, c.II, s.280

³⁹² Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, c.IV, s.580; er-Racihi, *et-Tatbîku’n-Nahvî*, s.411; el-Ğalâyînî, *Câmiu’d-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.123; en-Nâdirî, *Nahvu’l-Lugati’l-Arabiyye*; s.716; Ak-yüz, *Arapça’da Sayılar*, s.168

³⁹³ Hasan, *en-Nahvu’l-Vâfi*, c.IV, s.580

³⁹⁴ er-Racihi, *et-Tatbîku’n-Nahvî*, s.411

³⁹⁵ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, c.I, s.211; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-Nazâir fi’n-Nahiv*, thk. Abdulâlî Salim Mukerrem, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1985/1406, c.IV, s.124-

lerdir. Bu farklılık daha çok 'كذا' edatının yapısı itibariyle olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü 'كذا'nin atıflı mükerrer yapısı, 'كأين' ve diğer kinâyî edatlara göre, belgisizlik edatı 'كذا'yi ayırt edici bir konuma sokmaktadır.

Öncelikle 'كذا', cümlelerin başında değil ortasında geldiği belirtilmiştir. 'كذا و كذا قَبْضَتْ دَرَهْمًا' cümlesi, 'كذا و كذا قَبْضَتْ دَرَهْمًا' şeklinde diğer kinâyî edatlarda olduğu gibi cümlelerin başında gelmeyeceği navivciler tarafından ifade edilmiştir. İkinci olarak, 'كذا'nin genellikle atıf harfi 'و' ile mükerrer kullanıldığı ifade edilmiştir ki, 'كذا' edatının bu durumu diğer edatlara nazaran kendisi farklı kılmaktadır. Son olarak 'كأين'den ayıran üçüncü özellik ise 'كذا'nin temyizinin vucûben mansûb gelmesi dilciler tarafından ifade edilmiştir. 'كأين'nin temyizi 'من' harf-i cerri ile mucrûr olurken buna mukabil belgisizlik edatı 'كذا'nin temyiz mansûb gelmek zorundadır.³⁹⁶

1.4.1.5.2.4. Keyte ve Zeyte Belgisizlik Edatları

Kinâyî edatlarının sonuncularından olan 'كَيْتَ' ve 'ذَيْتَ', söylenen sözden kinâyî olup temyize ihtiyaç duymamaktadır.³⁹⁷ Şu ana kadar bahsedilen belgisizlik edatlarının aksine herhangi bir sayıdan kinâyî olmayıp, bu edatların bir kısma veya haberden kinâyî edilmek üzere kullanıldığı ifade edilmiştir. Asılları itibariyle 'كَيْتَ' ve 'ذَيْتَ' olan bu edatlar, şeddelerin tahfif yapılması ve sonlarına açık 'ت' harfi getirilmesi suretiyle, fetha üzere mebnî olarak atıfla tekrarlı bir halde tekitle kullanıldığı nahivciler tara-

125

³⁹⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, c.I, s.211; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir fi'n-Nahiv*, c.IV, s.124-125

³⁹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.180

findan ifade edilmiştir.³⁹⁸ Bu minvalde asılları 'كَيْتٌ' ve 'ذَيْتٌ' olan bu iki edat tahfif sonucu 'كَيْتٌ' ve 'ذَيْتٌ' şekline tahvil edilmektedir.

A. Hasan, fetha üzere mebnî olmasının yanında kesra ve damme ile mebnî olarak gelebileceklerini de ifade etmiştir. Mana ve icra bakımından aynı görevleri ifa eden bu iki edat, cümle içerisindeki konumlarına göre i'râbdan yerlerini almaktadırlar. Bu durumda 'كَيْتٌ' ve 'ذَيْتٌ' edatları dilciler tarafından cümle içerisinde mahallî olarak mansûb, merfû ya da mecrûr olarak i'râb edilmiştir.³⁹⁹

Atıf harfi 'و' ile mükerrer olarak kullanılan bu iki edat, 'فَعَلَ كَيْتٌ / زَيْدٌ بِكَيْتٍ و كَيْتٌ / Zeyd şöyle şöyle yaptı' cümlesinde 'كَيْتٌ' yerine, 'فَعَلَ ذَيْتٌ / زَيْدٌ بِذَيْتٍ و ذَيْتٌ' şeklinde de birbirinin yerine kullanılarak aynı mana ve görevi icra ettiği dilciler tarafından ifade edilir.

1.4.2. Cümle Temyizi

Müfred temyizün müphem bir isme açıklık getirdiğini şimdiye kadarki kısımda aktarmaya çalıştık. İkinci bir temyiz türü ise cümlelerin geneline ait bir hükümdeki kapalılığı ortadan kaldıran temyizdir.⁴⁰⁰ Cümle temyizi, anlamında kapalılık olan cümleyi açıklamak için kullanılan temyiz şekli olmaktadır.

Cümle temyizi, Arap dilciler tarafından nahiv kitaplarında farklı şekillerde isimlendirilmiştir. ez-Zemahşerî, "تميز الجملة / cümle temyizi"⁴⁰¹ tabirini kullanırken el-Enbârî ve Ebû Ali el-Hasan en-Nahvî, âmîlinin fiil olmasından dolayı "تميز الفعل / fi-il temyizi"⁴⁰² tabirini, İbnu'l-Hâcib ve İbn Hişâm ise "تميز النسبة /

³⁹⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.101; ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.180; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.583; er-Râcîhî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.412; Çörtü, *Arapça Dil Bilgis Nahiv*, s.231

³⁹⁹ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.IV, s.583

⁴⁰⁰ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.65

⁴⁰¹ ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s.65

⁴⁰² el-Enbârî, *Esrâru'l-Arabiyye*, s.196; Ebû Ali el-Fârisî, *el-İdâh*, s.183

nispet temyizi" tabirini kullanmıştır.⁴⁰³ *Nispet* tabirini nahivciler, cümledeki bir unsurun açıklanması olarak değil, unsurlar arası ilişkilerdeki kapalılığa nispet edildiği için bu isimlendirmeyi kullanılmıştır.⁴⁰⁴ Günümüz Arapça nahiv kitaplarında zikredilen tabirlere ek olarak bu temyiz çeşidinin, "مَلْحُوظٌ/*melhûz*" olarak isimlendirildiği de ifade edilmektedir. Ancak modern dilcilerden er-Râcihî, bu temyiz çeşidi için *melhûz* tabirinin daha az kullanıldığına işaret etmiştir.⁴⁰⁵ Kadim ve çağdaş Arapça nahiv eserlerinde genellikle *cümle* veya *nispet* temyizi şeklinde kullanıldığını müşahede etmekteyiz.⁴⁰⁶

Arapça nahiv kitaplarındaki bu yaygın kullanıma karşın, Türkçe nahiv kitaplarında ve eğitim literatüründe ise *Melhûz* tabirinin yaygın bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz.⁴⁰⁷ Bu tabir Arapça eğitim literatürümüze her ne kadar *melhûz temyiz* olarak geçse de bu temyiz çeşidi için araştırmamızın başlığında *cümle temyizi* tabirini kullanmayı uygun gördük. Çünkü kadim ve modern Arapça nahiv kitaplarında yaygın kullanımın bu olması ve birinci kısım olan *Müfred Temyiz'e* mukabil müfredin zıddı olarak *Cümle* tabirinin kullanılması konun bütünlüğünü koruması açısından daha uygun yapmakta ve konuyu daha anlaşılır kılmaktadır.

Cümle temyizi veya bir diğer ifadeyle nispet temyizi, cümle içerisinde kastedilen mana üzerindeki müphem ve muallaklığı izale etmektedir. Cümle içerisinde unsurların birbirlerine ne cihetten nispet edildiği hususu müphem kalmaktadır. Örneğin; 'طاب محمد / *Muhammed güzel olmuştur*' cümlesinde 'طاب'

⁴⁰³ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, s.74; İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, c.II, s.366

⁴⁰⁴ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, c.II, s.366

⁴⁰⁵ er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.258

⁴⁰⁶ Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.418; el-Antâkî, *el-Muhît*, c.II, s.198; en-Nâdirî; *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*; s.711; er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s.258; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.115

⁴⁰⁷ Maksudoğlu, *Arapça Dilbilgisi*, s.334; Çörtü, *Arapça Dil Bilgisi Nahiv*, s.226

fiilinin fâili olan ‘محمد’ kelimesine nispetin ne cihetten olduğu hususunda kapalılık ortaya çıktığı görülmektedir. *Muhammed güzel olmuştur* derken bize ahlakî olarak mı, ilmî olarak mı ya da herhangi bir meziyet açısından mı olduğu ifade edilmektedir. Tam da bu noktada temyiz devreye girmektedir ki cümlede oluşan bu müphemliği ne cihetten olduğu konusunda açıklığa kavuşturmaktadır. Bu minvalde söz konusu cümle, ‘طاب محمد خلقاً / *Muhammed ahlakça güzeldir*’ şeklinde temyize ihtiyaç duymaktadır.⁴⁰⁸

Cümle temyizinde, fiilin failine nispeti olduğu gibi aynı şekilde fiilin mefûlune de nispeti de mümkündür. Mefûle nispeti durumunda, ‘زرعتُ الأرض قمحاً / *Yeri buğdayla ektim*’ veya ‘وفجرتنا والأرض عيوناً / *Yeri de fişkirttik kaynaklar halinde*’⁴⁰⁹ her iki cümlede de fiilin mefûlune nispeti söz konusu olup temyiz olan kelimeler çıkartıldığında, cümlelerin geneline ait bir hükümde kapalılık tezahür etmektedir. Bu doğrultuda her iki cümlenin temyize ihtiyaç duydukları görülmektedir.

Cümlenin temyizi sadece fiilin fâiline veya mefûlune nispetinden müteşekkil değildir. Bir diğer ifadeyle sadece fiil cümlelerinde oluşan kapalılık nedeniyle temyize ihtiyaç duyulmaktadır. İsim cümlelerinde de meydana gelen müphemlik aynı şekilde temyize ihtiyaç duyulmasına sebep olmaktadır. Bu minvalde ‘زَيْدٌ أَفْضَلُ مِنْ عَلِيٍّ عِلْمًا’ isim cümlesinde “*Zeyd, Ali’den bilgi yönünden daha üstündür*” derken burada nispet edilen üstünlük, o üstünlüğün ne cihetten olduğuna dair müphemliği doğurmaktadır. Bu minvalde temyiz olan ‘عِلْمًا’ kelimesi ortaya çıkan kapalılığı izale etmektedir. Şayet temyiz olmaması durumunda ise Zeyd’in ne açıdan Ali’ye üstün olduğu husu-

⁴⁰⁸ el-Antâkî, *el-Minhâc*, s.231

⁴⁰⁹ Kamer 54/12 (Ayetin meali için bk. Elmalılı M. Hamdi Yazır, Kur’ân-ı Kerim Meali, sadeleştiren Mehmed Gökteş, Okyanus Yay., İstanbul, ts, s.254

su, muhtemel birçok şey içererek, mefhum-u mananın müphem kalacağı görülecektir.⁴¹⁰

Nispet temyizinin cümlelerdeki kapalılığı giderdiğini yukarıda bahsetmiştik. Cümledeki bu kapalılığı gideren temyiz, ‘مَحْوَلْ/ *muhavvel*’ ve ‘أَغْيَرُ مَحْوَلْ/ *gayrı muhavvel*’ olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.⁴¹¹ Arapça nahiv kitaplarında daha çok *muhavvel* ve *gayrı muhavvel* şeklinde ifade edilmekle birlikte bu ayrım ‘مَنْقُولْ/ *menkûl*’ ve ‘أَغْيَرُ مَنْقُولْ/ *gayrı menkûl*’ olarak da isimlendirilmektedir.⁴¹² Ancak bu ayrımın daha çok çağdaş eserlerde yapılmış olduğunu müşahade etmekteyiz.

İlk dönem klasik kaynaklar temyizi, müfred ve cümle olmak üzere iki ana kısma ayırmışlardır. Fakat *Cümle* temyizini muhavvel ve gayrı muhavvel olarak kendi içerisinde ayırma yoluna gitmemişlerdir. Taki nahiv ilminin ve dahi nahiv ekollerinin teşekkülünden sonraki dönemlerde yaşayan müelliflerden İbn Hişâm, İbn ‘Akîl ve İbn ‘Ufûr gibi dilciler nispet temyizini fâilden ve mefûlden muhavvel olarak iki kısımda ifade edene kadar. Geriye kalan kısımlar ise taaccüp fiilin temyizi ve ism-i tafdülin temyizi olarak farklı fasıllarda, *Cümle* temyizinin alt başlığı içerisinde ya da ayrıca müstakil bir başlık içerisinde dile getirmişlerdir.⁴¹³ Bunun sebebini ise el-Antâkî; nahivcilerin taaccüp, medh ve zem fiillerinin temyizlerinin ne fâilden ne mefûlden ne de mubtedadan muhavvel olmadıklarını bilakis yeni bir kelimenin bir cümleye izafeti olduğu konusunda ittifak etmelerinden ileri geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca el-Antâkî’nin kendisi temyizi müfred,

⁴¹⁰ er-Racihî, *et-Tatbîku ‘n-Nahvî*, s.259

⁴¹¹ İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, c.II, s.367; en-Nâdirî; *Nahvu’l-Lugati’l-Arabiyye*; s.712; el-Ğalâyînî, *Câmiu’d-Durûsi’l-Arabî*, c.III, s.115

⁴¹² eş-Şartûnî, *Mebâdiu’l-Arabiyye*, c.III, s.181

⁴¹³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Evdahu’l-Mesâlik*, c.II, s.367; Bahâuddîn Abdullah İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru’t-Turâs, Kahire 1980, c.II, s.287; Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Ali İbn ‘Ufûr, *el-Mukarrîb*, nşr. Muhammed Ali Beydûn, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1998, s.230

cümle-i muhavvel ve cümle-i gayrı muhavvel şeklinde üç kısımdan oluştuğunu ifade etmiştir.⁴¹⁴

Çağdaş dilcilerden Esa'd en-Nâdirî, taaccüp fiilinin temyizi- ni ve ism-i tafdilîni temyizini gayrı muhavvelin dışında ayrı bir kategoride değerlendirmiştir.⁴¹⁵ en-Nâdirî'nin cümle temyizi- ni ele alış biçiminden de anlaşılacağı üzere modern eserlerde, bu ayrımın tam yapılamadığı görülmektedir. Ancak hem ko- nunun daha anlaşılır olması hem de çağdaş eserlerin geneline uygunluğu açısından muhavvel ve gayrı muhavvel olarak iki kısımda incelemeyi, taaccüp fillerini de gayrı muhavvel içeri- sinde aktarmayı uygun gördük.

1.4.2.1. Muhavvel Temyiz

Muhavvel kelimesi, sözlükte kök harfleri 'ح و ل' olan 'حَالٌ' fi- ilinin tef'îl babında 'حَوْلٌ' sülasi mezîd fiilinin ism-i mefûl kalı- bından türetilmiş bir isimdir. Bir temyiz çeşidi olarak muhav- vel ise mümeyyezin nispeti durumunda yani birbiri ile ilişki- lendirilen müphem iki unsurun olması durumunda temyizin -mana bakımından aynı olsa da- aslından dönüşerek gelmesi haline denir. Bu dönüşüm de ya muhtedadan⁴¹⁶ ya fâilden ya da mefûlden olmak üzere üç şekilde olmaktadır.⁴¹⁷

1.4.2.1.1. Muhteda'dan Muhavvel Temyiz

Muhtedadan muhavvel temyiz; aslı muhteda olan yani mana bakımından muhteda gibi gördüğümüz temyizdir. "أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا" / *Ben, servetçe senden daha zenginim; insan sayısı bakımın- dan da senden daha güçlüyüm*"⁴¹⁸ ayetinde 'مَالًا' ve 'نَفْرًا' kelimele-

⁴¹⁴ el-Antâkî, *el-Muhîd*, c.II, s.201

⁴¹⁵ en-Nâdirî; *Nahvu'l-Luğatî'l-Arabiyye*; s.712

el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.116

⁴¹⁷ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesalik*, c.II, s.366

⁴¹⁸ Kehf 18/34

ri muhtedadan muhavvel temyizdir. Cümlelerin aslına baktığımızda ‘مالي أكثر من مالك و نفري أعز من نَفرك’ şeklinde takdir edilmektedir. Bu durumda ise mana: “Benim malım senin malından daha çok ve benim neferim senin neferinden daha güçlü.” şeklinde olmaktadır. Ayette temyiz olan kelimeler, aslına rücu edildiğinde ‘مالي’ ve ‘نَفري’ şeklinde muhteda konumunda oldukları görülmektedir. Asıl olarak takdir edilen cümle yerine yeni cümle kullanıldığında ‘مالي’ ve ‘نَفري’ kelimelerinin yeni cümledeki görevleri muhtedadan dönüşmüş temyiz oldukları görülmektedir.

Başka bir örnek vermek gerekirse; ‘محمد أحسن منك خلقاً’ / *Muhammed ahlak bakımından senden daha güzeldir*⁴¹⁹ cümlesinin aslına baktığımızda cümle şu şekilde takdir edilmektedir: ‘خلق محمد أحسن منك’ yani “Muhammed’in ahlakı seninkinden daha güzeldir” burada temyiz olan ‘خلق’ kelimesinin aslında muhteda olarak takdir edildiği görülmektedir.

Muhtedadan muhavvel temyiz, ism-i tafdilî temyizi şeklinde geldiğini örnekler üzerinde görmekteyiz. Hemen hemen bütün dilciler, ism-i tafdilî kalıbının temyize ihtiyaç duyan bir yapı olduğunu ifade etmişlerdir.

Erken dönem sonrası müelliflerden İbn Hişâm, İbn ‘Akîl ve İbn ‘Ufûr gibi bazı dilciler muhavvel temyizi iki kısımda ele alarak fâil ve mefûlden muhavvel olacağını ifade etmişlerdir.⁴²⁰ Kadim nahiv kitapları genellikle konuyu bu şekilde ele almaktadır. Çağdaş eserlere baktığımızda ise Esa’d en-Nâdirî ve Abbas Hasan gibi nahivciler de fâil ve mefûl olarak iki grupta incelemişlerdir.⁴²¹

İbn Hişâm, ism-i tafdilî temyizinin i’râbının mansûb olması konusunda, fâilden muhavvel olması şartını dile getirmiştir.⁴²²

⁴¹⁹ el-Antâkî, *el-Minhâc*, s.232

⁴²⁰ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, c.II, s.366; İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, c.II, s.287; İbn ‘Ufûr, *el-Mukarrib*, s.230

⁴²¹ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.712; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, c.II, s.418-419

⁴²² İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, c.II, s.367

İbn Hişâm'ın bu görüşüne göre, 'زَيْدٌ أَكْثَرُ مَالًا' / *Zeyd mal bakımından daha çoktur*⁴²³ cümlesinde telaffuz edilen temyiz, 'كُنْتُ مَالٌ زَيْدٌ' şeklinde fâilden muhavvel olarak takdir edilmelidir.

Diğer yandan ise el-Ğalâyînî ve el-Antâkî gibi çağdaş dilciler, muhtedadan muhavvel olduğunu kabul ederek üç kısımda konuyu ele almışlardır. Ancak el-Antâkî, bu gruptaki temyiz çeşidinde, ism-i tafdîlin temyizi olarak verilen terkiplerin muhtedadan değil de fâilden muhavvel olduklarını savunmaktadır. el-Antâkî bu görüşün daha çok kabul edilen görüş olduğunu ifade etmektedir. Bu görüşe göre yukarıda ifade edilen 'محمد أحسن منك خلقاً' cümlesindeki temyiz, 'محمد حسن خلقه' şeklinde 'حسن' fiilinin fâili olarak takdir edilmektedir.⁴²⁴

İsm-i tafdîlin temyizinin hangi unsurdan muhavvel olduğu hakkında her ne kadar dilciler arasında ihtilaf olsa da ister muhtedadan isterse de fâilden muhavvel olsun ism-i tafdîl, nahiv kitaplarında her zaman temyize ihtiyaç duyan bir konu olarak ayrı öneme sahip olmuştur.

Mustafa el-Ğalâyînî, ism-i tafdîlin makablindeki ve sonrasındaki isim ile aynı cinsinden değilse vucûben mansûb olarak geleceğini ifade etmiştir.⁴²⁵ Bu durumda; 'أنت أعلى منزلاً' / *Sen konum bakımından daha yücesin*⁴²⁶ cümlesinde ism-i tafdîl olan 'أعلى' kelimesinin öncesindeki 'أنت' ile sonrasındaki 'منزلاً' kelimesinin aynı türden olmadığı görülmektedir. Cümledeki 'أنت' bir şahıs zamiri iken ism-i tafdîlden sonraki 'منزلاً' kelimesi ise gayrı âkil bir isimdir. Aynı türden isimler olmaması sebebiyle temyiz vucûben mansûb olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca el-Ğalâyînî, 'أنت أفضل رجل' / *Sen adamlık bakımından en iyisi-*

⁴²³ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesalik*, c.II, s.367

⁴²⁴ el-Antâkî, *el-Minhâc*, s.232

⁴²⁵ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.116

⁴²⁶ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.116

*sin*⁴²⁷ cümlesinde olduğu gibi, ism-i tafdülin öncesi ile sonrasındaki isimlerin aynı türden olması durumunda ise, temyiz-in ism-i tafdüle vucûben muzâf olarak gelerek mecrûr olacağını belirtir. Cümlede ism-i tafdülden önce telaffuz edilen 'أنت' zamiri ile sonrasındaki temyiz olan 'رَجُلٍ' ismi, bir insan olarak aynı türü nitelemektedir. Bu sebepten temyiz vucûben muzâf olarak mecrûr gelmektedir.

Diğer yandan ism-i tafdüle temyiz haricinde başka bir isim muzâf olmuş ise temyiz her ne şekilde olursa olsun her zaman mansûb olması gerektiği hem kadim hem de çağdaş dilciler tarafından ifade edilmiştir.⁴²⁸ Çünkü 'هو أَكْرَمُ النَّاسِ رَجُلًا' / *Sen adamlık bakımından insanların en cömerdisin*⁴²⁹ cümlesinde ism-i tafdülin temyiz haricinde bir isme muzâf olduğu görülmektedir. Bu duruma binaen temyiz olan kelimenin de ism-i tafdüle ile ikinci bir izafeti kuramaması onu vucûben mansûb yapmaktadır.

1.4.2.1.2. Fâil'den Muhavvel Temyiz

Temyizin muhavvel olması, onun aslı itibariyle başka bir unsurdan dönüşmesi hali idi. Temyizin asıl olan cümledeki konununun fâil olarak takdir edilmesi, bize onun fâilden muhavvel olduğunu bir diğer ifade ile aslı itibariyle fâil olduğunu göstermektedir. Bu durumda fâilden muhavvel, aslı fâil olan ve mana bakımından fâil gibi gördüğümüz temyizdir.

el-Ğalâyînî bu temyiz çeşidi için; "ما أَحْسَنَ خَالِدًا أَدْبًا" / *Halid edepçe ne de güzeldir*" cümlesini örnek göstermektedir. Cümlenin aslının, 'حَسَنَ أَدْبُ خَالِدٍ' olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda mana da *Halid'in edebi güzeldir* şeklinde değişmektedir. Temyiz

⁴²⁷ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.116

⁴²⁸ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, c.II, s.367; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.116

⁴²⁹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik*, c.II, s.367

olan 'أَدْبًا' kelimesinin ise, cümle içerisinde dönüşmeden önceki konumunun fâil olduğu görülmektedir.⁴³⁰

Aynı şekilde hemen hemen bütün dilcilerin fâilden muhavvel temyize örnek olarak gösterdikleri şu ayeti vermek yerinde olacaktır: "وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا/ Baş, yaşlılık aleviyle tutuştu"⁴³¹ Nahivciler, ayette telaffuz edilen 'شَيْبًا' kelimesinin temyiz olduğunu ifade etmektedirler. Burada temyiz olan kelimenin aslına rücu ederek bakıldığında ise dilciler, 'اشْتَعَلَ شَيْبَ الرَّأْسِ' şeklinde fâilden muhavvel olduğu görülmektedir. Bununla birlikte mananın da *Başın yaşlılığı tutuştu* şeklinde değişmesi kaçınılmaz olmaktadır.

1.4.2.1.3. Mefûl'den Muhavvel Temyiz

Aslı itibariyle mefûl olarak takdir edilen temyizdir. Mana bakımından mefûl gibi görülen ve asıl cümlede mefûl konumunda olan temyizlerdir. en-Nâdirî mefûlden muhavvel temyize örnek olarak; "رَتَّبْتُ الْكِتَابَ أَبْوَابًا/ Kitabı bablara göre düzenledim"⁴³² cümlesini örnek göstermektedir. Cümlede 'أَبْوَابًا' kelimesi mefûlden menkûl temyizdir. Cümlenin aslında "رَتَّبْتُ أَبْوَابَ الْكِتَابِ" şeklinde takdir edildiği ve buna göre temyiz olan 'أَبْوَابُ' kelimesinin mefûl olduğu ifade edilmiştir. Cümlenin anlamının da *Kitabın bablarını düzenledim* şeklinde olduğu görülmektedir.

Klasik ve çağdaş eserlerde bu temyiz çeşidi için genellikle "وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا/ Yeryüzünü de kaynaklar halinde fişkırttık"⁴³³ ayeti örnek gösterilmektedir. Arap dilciler ayetin aslı itibariyle "وَفَجَّرْنَا عُيُونَ الْأَرْضِ/ Yeryüzünün kaynaklarını fişkırttık" şeklinde olduğunu ve normalde temyiz olan 'عُيُونًا' kelimesinin, bu cümlede mefûl olarak geldiğini ifade etmişlerdir.

⁴³⁰ el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.115

⁴³¹ Meryem 19/4

⁴³² en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.712

⁴³³ Kamer 54/12

Nahivciler muhavvel temyizlerin hepsi için daima mansûb olarak geldiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla muhavvel temyizde asıl olanın nasb halinde olması gerektiğidir. Bu minvalde dilciler, bu gruptakiler için ‘مِنْ’ harf-i cerri ile ve yahut izâfetle mecrûr olamayacaklarını belirtmişlerdir.⁴³⁴ Ancak daha önce de zikrettiğimiz gibi muhtedadan muhavvel temyizlerin ism-i tafdîl ile oluşturulan terkiplerindeki ayrımı istisnâ bir kaide olarak da unutulmaması da gerekmektedir.

1.4.2.2. Gayrı Muhavvel Temyiz

Kapalılık cümlede olmasına rağmen herhangi bir ögeden muhavvel olmayan; muhteda, fâil ve mefûlden dönüşmemiş olan temyizlerdir.⁴³⁵ Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki araştırmamız sonucunda gayrı muhavvel temyizlerin içerisine taaccüp, medh ve zemm fiillerinin temyizleri ile bunların dışındaki temyizlerin girdiği sonucuna ulaşılmış bulunmaktayız. Ancak bu şekilde bir ayrım ne klasik nahiv eserlerinde ne de çağdaş eserlerde bulunmaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere dilciler tarafından taaccüp, medh ve zemm fiilleri kendi içlerinde bazı ihtilaflar barındırması hasebiyle herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutulamamıştır. Bu sebepten dolayı taaccüp, medh ve zemm fiillerinin temyizlerini farklı başlıklar altında izah etmeye çalışacağız.

Bir kelimenin gayrı muhavvel temyiz olabilmesi onun herhangi bir ögeden dönüşmemiş olmasına bağlı olarak meydana gelmektedir. Şayet temyiz diyebileceğimiz kelimenin aslına tahvili söz konusu ise gayrı muhavvel olamayacağını dilciler ifade etmiştir. ‘مَلَأْتُ خَزَائِنِي كِتَابًا / Dolaplarımı kitaplarla doldurdum’⁴³⁶

⁴³⁴ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesalik*, c.II, s.367; İbn 'Uşfûr, *el-Mukarrib*, s.230; Ayrıca bk. eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.IV, s.311

⁴³⁵ eş-Şartûnî, *Mebâdiu'l-Arabiyye*, c.IV, s.311

⁴³⁶ el-Galâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabi*, c.III, s.116

veya صراخاً مَلَأَ الْأَطْفَالَ الْبَيْتَ صراخاً⁴³⁷ cümlesinde olduğu gibi 'كُتِبَ' ve 'صُرَاخاً' kelimeleri asılları itibariyle de temyizdirler. Zira muhteda, fâil veya mefûl gibi herhangi bir unsura dönüşmesi ya da unsurdan dönüştüğü ifade edilemez.

Genel itibariyle modern dilciler gayrı muhavvel temyizinin içerisinde taaccüp, medh ve zemm fiillerinin temyizlerini de dahil etmektedirler. Ancak en-Nâdirî, gayrı muhavvel temyizinin içerisinde taaccüp, medh ve zemm fiillerinin temyizlerini katmadan ele alır ve diğerlerini de gayrı muhavvelin dışında tutarak *Cümle* temyizinin bir parçası şeklinde ele almaktadır.⁴³⁸ Bu durum bize, dilciler arasında gayrı muhavvel temyizinin kapsamına dair bir birliğin oluşturulamadığını göstermektedir.

Gayrı muhavvel temyizinin i'râbı konusunda dilciler mansûb olmanın yanında 'من' harf-i cerri ile de mucrûr olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu durumda 'مَلَأْتُ خَزَائِنِي كُتِبَ' cümlesinde mansûb olan temyiz, 'مَلَأْتُ خَزَائِنِي مِنْ كِتَابٍ' şeklinde mecrûr olarak telaffuz edilebilmektedir.⁴³⁹

1.4.2.2.1. Taaccüp Filleri ve Temyizi

Taaccüp filleri, herhangi bir konuda dehşete kapılma, hayranlığını ifade etme, beğenme ya da aksine kerih görme, hoş karşılamama gibi olumlu veya olumsuz manalarda şaşkınlığı ifade eden deyimsel cümle çeşitleridir. Taaccüp fillerini semaî olarak anlamlarından çıkarmanın yanında kıyasî olarak sülâsi filleri 'مَا أَفْعَلَهُ' ve 'أَفْعَلُ بِهِ' vezninde getirilerek de yapılmaktadır.⁴⁴⁰ Hem semaî hem de kıyâsî olarak; 'لِلَّهِ دُرُّهُ رَجُلًا!' / *Aferin ona ne adam ama/adamlık yönünden!*⁴⁴¹, 'أَكْرَمُ بِهِ فَارِسًا!' / *Ne de cömert süva-*

⁴³⁷ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, s.712

⁴³⁸ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Luğati'l-Arabiyye*, s.712

⁴³⁹ İbn 'Uşfûr, *el-Mukarrib*, s.230-231; el-Galâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, c.III, s.116

⁴⁴⁰ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.130

⁴⁴¹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.174

ri'⁴⁴², 'مَا أَطِيبَ الْعِنَبَ مَذَاقًا!' / *Üzüm tat bakımından ne de güzel'*⁴⁴³ cümlelerini örnek olarak vermek mümkündür.

Taaccüp fiilere örnek olarak verilen bu cümlelerde mansûb olan 'رَجُلًا، فَارِسًا' ve 'مَذَاقًا' kelimeleri taaccüp fiilerinin temyizleridir. Bu üç cümledeki temyiz olmadan başlı başına her taaccüp ifaden cümle anlamsal olarak kapalılık ifade etmekte ve temyize olan ihtiyacı bariz bir şekilde hissedilmektedir. Söz konusu örnek ve kalıpların dışında bunlara ilaveten 'كَفَى ب' kalıbı da vardır ki Sîbeveyh bu terkibi ayrıca zikretmiş ve "كَفَى بِكَ فَارِسًا / *Süvarilik bakımından sen yetersin*"⁴⁴⁴ örneğini vermiştir. Aynı şekilde 'كَفَى بِكَ' derken ne cihetten yeterlilik ifade ettiği müphem kalmakta ve temyize ihtiyaç duymakta olduğu açıkça görülmektedir.

Taaccüp fiillerinin mutaaccübu yani temyizleri için, İbn Mâlik mefûl üzere mansûb olduğunu dile getirmiştir.⁴⁴⁵ Her ne kadar İbn Mâlik mefûl dese de klasik ve çağdaş dilciler tarafından mutaaccübu temyiz üzere mansûb olarak kabul edilmekte ve İbn Mâlik'in mefûl görüşünün ise şâz olarak kaldığı görülmektedir.

Sîbeveyh, gayrı muhavvel temyizlerin mansûb olmasının yanında 'مِنْ' harf-i cerri ile de mucrûr olabileceğini ifade etmiş ve bununda tekid için olduğunu zikretmiştir.⁴⁴⁶ Bu minvalde gayrı muhavvelin bir parçası olarak taaccüp fiillerinin temyizleri de 'مِنْ' harf-i cerri ile mecrûr olabilmektedir. Bu kaide gereği yukarıda belirtilen cümlelerin 'مِنْ' harf-i cerri ile mecrûr halleri birinci cümlede 'لِلَّ ذُرَّهُ مِنْ رَجُلٍ', ikinci cümlede 'مِنْ بِهْ مِنْ' 'أَكْرَمَ', üçüncü cümlede 'مِنْ مَذَاقٍ' 'فَارِسٍ' şeklindedir.

⁴⁴² İbnu's-Serrâc, *el-Usûl*, c.I, s.226

⁴⁴³ en-Nâdirî, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, s.712

⁴⁴⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.175

⁴⁴⁵ İbn Mâlik, *Teshîl*, s.130

⁴⁴⁶ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, c.II, s.174; Ayrıca bk. el-Mubberred, *el-Muktadab*, c.III, s.35

1.4.2.2.2. Medh-Zem Fiilleri ve Temyizi

Medh kelimesi sözlükte *övmek, methetmek*; zem ise medhin zıttı olup *yermek, kötölemek* anlamlarına gelmektedir. Övme ve yerme fiilleri olarak da adlandırılan bu fiiller, medh anlamı taşıyan ‘نعم’ ve ‘حَبْدا’ kelimeleri olup *ne iyi, ne de güzel* anlamında; zem anlamı taşıyan ‘بئس’ ve ‘لاحبذا’ kelimeleri olup *ne kötü* anlamında bir şeyi yermek veya kerih görmek için kullanıldığı nahi eserlerinde ifade edilmektedir. Söz konusu bu fiiller Basralılar tarafından, zaman itibariyle mâzî olduğu kabul edilmekle birlikte ne mâzî ne de muzâri çekimleri bulunmadığı için câmid fiiller olarak kabul edilmiştir. Bunun sebebi olarak da sadece müenneslik tâ’sına ve muttasıl zamirlere bitişebilmelerini delil gösterirler. Örneğin, ‘بئس الجارية’ şeklinde müenneslik tâ’sının bitişmesi veya ‘نعموا رجالاً’ şeklinde muttasıl bir zamirin bitişmesi sebep olarak gösterilmiştir.⁴⁴⁷

Kûfeliler ise, başta el-Ferrâ olmak üzere Basralıların görüşüne mukabil medh ve zem fiillerinin isim olduklarını ifade etmişlerdir. Kûfe Ekolüne mensup dâimiler bu görüşü ortaya atarken şu delilleri ileri sürdüklerini müşahade etmekteyiz. Birincisi başlarına harf-i cer gelebilmektedir. Örneğin, ‘ما هو بنعم المولود’ / *O hiç de iyi çocuk değildir* şeklinde başına bir harf-i cerrin bitişmesi. İkincisi aynı şekilde başına bir nidâ harfinin gelmesidir. Buna göre ‘يا نعم المولى و نعم النصير’ / *Ey ne güzel sahip ve ne güzel yardımcı* örneğinde olduğu gibi başına nidâ harfi gelmektedir. Üçüncü olarak ise fiillerin özelliklerinden biri olan zaman ifadeleriyle birlikte gelememeleridir. Medh veya zem fiilini ‘نعم’ / *نعم* şekline zaman ifadeleriyle kullanılmadığını ve mâzî dışında çekimleri olmadığını ifade ederler. Kûfe ekolüne

el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.86; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, c.IV, s.389; Abdullah

447

b. ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1988/1409, c.II, s.150

mensup dilciler bu üç özelliği delil göstererek medh ve zem fiillerinin fiil değil, isim olduklarını belirtmişlerdir.⁴⁴⁸

Medh ve zem fiillerinin kullanılabilmesi için kendilerinden sonra gelen kelimenin fâil olarak 'أل' / *harf-i tarifli* bir şekilde merfû gelmesi ya da vucûben müstetir bir zamirin açıklayıcısı olarak temyiz gelmesi şeklinde iki farklı i'râb olduğu klasik eserlerde ifade edilmektedir.⁴⁴⁹ Bizi burada ilgilendiren kısmı ise temyiz olarak gelme halidir. Medh ve zem fiilleri temyiz alacakları zaman, fâilleri gizli bir zamir olup bu müstetir zamirin açıklayıcısı olarak temyiz almaktadırlar. Bu durumda ise temyiz mansûb-nekra olarak i'râb edildiğini İbn Yaîş ifade etmektedir.

Söz konusu durumda 'نعم رجلا زيد' / *Zeyd ne de güzel adamdır*' cümlesinde 'نعم' medh fiilinin fâili, gizli 'هو' zamiri olup 'رجلا' kelimesi ise bu gizli zamir 'هو'nin temyizi olmaktadır. Bu durumda da medh ve zem fiillerinin temyizi mansûb-nekra olarak i'râb edildiği görülmektedir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ el-Enbârî, *el-İnsâf*, s.86-90; Abdullatif b. Ebî Bekr ez-Zebîdî, *Kitâbu İhtilâfi'n-Nusra fi İhtilâfi Nuhâti'l-Kûfe ve'l-Basra*, thk. Tânk el-Cenâbî, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1987/1407, s.115-116

⁴⁴⁹ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, c.IV, s.393-394; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, c.II, s.151-152

⁴⁵⁰ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, c.IV, s.394; İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, c.II, s.151

SONUÇ

Dil, ontolojik olarak insanlı tarihinin başlangıcından günümüze kadar tarihin her evresinde önemini koruyarak gelmiştir. Arap dili, diğer dillere nazaran zengin bir yapıya ve köklü bir maziye sahip olmasını, tarihi serüveni boyunca yapılan çalışmalara borçludur. Arapça'nın İslam dinini tecrübe etmesi ve İslam dininin dili olması mevcut zenginliğini sürekli artırarak, diğer diller arasında önemli bir yere haiz olmasına sebep olmuştur.

Arap dili gramerine ait bir unsur olarak temyiz, mansûbât olarak adlandırılan isimler içerisinde yer almaktadır. Arap dilinde konuşulan bir kelamın temel cümle unsurları itibariyle müphem olması önemli bir kıstastır. Temyiz unsurunun temelini ise cümlede meydana gelen bu müphemlik oluşturmaktadır. Bu minvalde mana itibariyle *bir şeyi başka bir şeyden ayırmak, ayırt edici hale getirmek* olan temyiz, cümle içerisinde müphem kalan isim veya cümleleri açıklayıcı bir görevi üstlenen unsurdur.

Müphem isimleri tefsir etmesiyle müfred temyiz kısmı, cümle içerisindeki birden çok kapalılığa nispeti sebebiyle de cümle temyiz formu olmak üzere, temelde iki ana kısımdan oluşmaktadır. Temyiz'in asıl i'râbı mansûb olmakla birlikte farklı i'râb formatlarında da gelmektedir. Gerek müfred gerekse

cümle temyiz çeşidi ile bir cümleyi ifade etmek, takdir edildiği asıl cümleden farklı olarak ona daha zengin ve ağıdalı bir biçime soktuğu ifade edilebilir. Bu şekilde hem farklı i'râb biçimlerinde gelmesi hem de ifade edilen cümleyi bir başka formatta söyleme biçimiyle temyiz, diğer gramer unsurlarından kendisini ayırmakta ve farklı kılmaktadır.

Arap dili gramerindeki diğer unsurlar, temyizde olduğu kadar i'râb çeşitliliği içerisinde görülmemektedir. Arapça'da isimler ref', cer ve nasb olmak üzere üç kategori içerisinde tasnif edilmiş ve i'râb açısından konumları belirlenmiştir. Buna göre temyiz temelde mansûb isim olmakla birlikte izâfet ve harf-i cerrli bir şekilde mecrûr da kullanılmıştır. Ayrıca bazı dilciler göre çok istisnai bir durum olarak şâz bir şekilde merfû hali de göz önüne alındığında neredeyse Arap gramerindeki isimler için belirtilen bu üç i'râb biçimini alabilmektedir.

Bir diğer açıdan temyiz, müphem yapıya sahip cümlelerin içerisindeki mubteda, fâil ve mefûl gibi unsurların temyiz unsuruna dönüştürülerek yeni bir anlatım tarzına bürünmesi temyiz özgü bir durumdur. Birbirinin yerine geçebilen unsurlara nazaran temyiz üç farklı unsurun yerine geçebilmektedir. Temyizin bu yönü diğer nahiv unsurlarında olmayan bir durumdur. Zâid bir unsur olmasına rağmen cümledeki kapalılığı gidermesi sebebiyle cümlede diğer zâid unsurlar gibi hafzedilmesi mümkün değildir. Ayrıca cümleyi şiirsel bir forma sokması edebi bir güzellik kazandırmaktadır. Bu tarz kullanımlar Kur'ân ayetlerinde açıkça görülmektedir.

Arap dilinin zengin yapısı içerisinde, yine bu zengin ve derin özelliğini vurgulayıcı bir unsur olarak temyiz, önemli konulardan biri olarak temayüz etmektedir. Bu bağlamda dilciler tarafından beyan edilen farklı görüşlerin incelenmesi suretiyle temyiz ayrıntılı hatlarıyla ele alınmasını konu edinen bu çalışma, Arap dili gramerindeki diğer bütün unsurlar

gibi temyizın icra ettiği görevi inceleyip farklılıklarını ortaya koymayı amaç edinmiştir. Arap dilindeki diğer i'râb unsurlarına da aynı perspektifden bakılması için bir ışık tutması ön görölmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulhamid, M. M., *Durûsu't-Tasrîf*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1416/1995.
- Akbaş, R., *Arap Gramer İlminin Yapısı Hakkında Tartışmalar*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Van Yüzüncü Yıl Üni. SBE, Van 2014.
- Akdağ, H., *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Kitabevi, Konya ts.
- Aksan, D., *Anlambilim*, Bilgi Yay., İstanbul 2016.
- Akyüz, V., *Arapça'da Sayılar*, Kitabevi Yay., İstanbul 1998.
- _____, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yay., 2015.
- el-Antâkî, M., *el-Muhît fi Usûli'l-Arabî ve Nahviha ve Sarfiha*, Dâru'ş-Şarki'l-Arabî, Beyrut ts., c.I-III.
- _____, *el-Minhâc fi'l-Kavâid ve'l-İ'râb*, Dâru'ş-Şarki'l-Arabî, Beyrut ts.
- Aristoteles, *Peotika*, çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.
- Avn, H., *el-Lugatu ve'n-Nahv*, Matbaatu Royal, İskenderiye 1952.
- Banguoğlu, T., *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay., 9.Baskı, Ankara, 2011.
- Bahşi, T., "Nahiv Öğretiminde Manzum Eserler İbn Mâlik'in el-Elfiyye'si Örneği", V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi – Bildiriler Kitabı II, İstanbul 2016, ss. 233-250.
- Başkan, Ö., *Lengüistik Metodu*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1967.
- Bayrav, S., *Filolojinin Oluşumu*, İstanbul Üni. Edbiyat Fak. Yay., İstanbul 1975.
- Birgivî, T. M.-İbn Hâcib, *Mecmûatu'n-Nahv Avâmil, İzhâr, Kâfiye*, Yasin Yay., İstanbul, ts.

- el-Buhârî, M. İ., *Muhtasar Sahihu'l-İmâmî'l-Buhârî*, thk. Muhammed Nâsîru'd-Dîn el-Albânî, Mektebetu'l-Maârîf, Riyad 2002, c.I-II.
- Bulut, A., *Sîbeveyh'in El-Kitâb'ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları, İşleme Yöntemi ve Koyduğu Kurallar*, (yayımlanmamış doktora tezi), Samsun 2003.
- _____, "el-Ferrâ'nın, Meâni'l-Kur'ân'ında Kullandığı Kûfe Dil Okuluna Ait Terimler", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14-15 (2003), ss.323-340.
- el-Cârim, A. – Emîn, M., *el-Belâgatü'l-Vâdiha*, Dar-u Kibâ', Şam, ts.
- el-Cevherî, İ. H., *es-Sihâh*, Dâr'ul-İlmi'l-Muallimîn, Beyrut 1979, c.I-VII.
- Cevizci, A., *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay, İstanbul 1999.
- el-Curcâvâ, H. E., *el-Avâmilü'l-Mietü'n-Nahviyye fi Usul-i İlmi'l-Arabiyye*, thk. el-Bedrâvâ Zehrân, Dâru'l-Maârif, Kahire ts.
- Çanga, M., *Kur'ân-ı Kerim Lugatı*, Timaş Yay., İstanbul 2012.
- Çögenli, M. S., *Kur'ân ve Hadîs Örneklî Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Bakanlar Medya, İstanbul 2009.
- Çörtü, M. M., *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İFAV Yay., İstanbul 2013.
- el-Curcânî, E. A., *Delâilü'l-İ'câz*, tlk. Mahmud Muhammed Şâkir, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire ts.
- Dayf, Ş., *el-Medârisü'n-Nahviyye*, Dâru'l-Maârif, Kahire 1968.
- Demirayak, K., *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yay., Kayseri 2014.
- Dilaçar, A., "Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı: Belleten*, 1971 Tarihli Sayısı, 2.Baskı (1989), ss. 83-145.
- Doğan, D. M., *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Yazar Yay., Ankara 2013.
- Durmuş, İ., "Nahiv", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXXII, ss.300-306.
- Ebbâh, M. M. V., *Târîhu'n-Nahvi'l-Arabî fi'l-Meşrik ve'l-Mağrib*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1429/2008.
- el-Enbârî, E., *Nuzhetü'l-Elibbâ fi Tabakâti'l-Udebâ*, thk. İbrahim Sâmirâî, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün 1405/1985.
- _____, *Esrâru'l-Arabiyye*, thk. Muhammed Behçet el-Baytâr, Şam ts.
- _____, *el-İnsâf fi Mesâilî'l-Hilâf Beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, Mektebetu'l-Hâncî, Kaihre 2002.
- el-Endelüsî, E. E. M. Y., *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*, nşr. Ahmet Cafferoglu, Evkaf Matbaası, İstanbul 1930-31.

- Ergin, M. C., "Arap Nahvinin Doğuşu", *Dicle Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, c.VII, 2 (2005)
- _____, "Arap Dilinde Nahiv İletleri Üzerine", *Marife Dergisi*, 1 (2009), ss.159-183.
- _____, "Basra ve Kûfe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.V, 1 (2003), ss.39-65.
- _____, *Arap Dilinde İstifham Edatları*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dicle Üni. SBE, Diyarbakır 1998.
- el-Ezherî, E. M., *Tezhîbu'l-Luga, Dâru'l-Mısriyye, Kahire ts.*, c.I-XVI.
- el-Fârîsî, E. H., *el-Îdâhu'l-'Adudî*, thk. Kâzım Bahrulmercan, Âlemu'l-Kutup, Beyrut 1996/1416.
- el-Ferrâ, E. Y., *Meâni'l-Kur'an*, Âlemu'l-Kutup, Beyrut 1983, c.I-III.
- Goldziher, I., *Klasik Arap Literatürü*, çev. Rahmi Er-Azmi Yüksel, Vadi Yay., Ankara 2012.
- Gündüzöz, S., "Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine", *On Dokuz Mayıs Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, (1997), ss.283-300.
- el-Ğalâyînî, M., *Câmiu'd-Durûsi'l-Arabî*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1993, c.I-III.
- el-Hafâcî, İ. S., *Sırru'l-Fesâha*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1982.
- el-Hamd, G. K., "Nahiv Eserlerinin Te'lîfinde Takip Edilen Yöntemler", çev. Ali Bulut, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.VIII, 1 (2008), ss.375-387.
- Hasan, A., *en-Nahou'l-Vâfi*, Dâru'l-Maârif, Kahire 1974, c.I-IV.
- el-Haşîmî, S. A., *el-Kavâidu'l-Esâsiyye li'Lugati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Marife, Beyrut 2005.
- el-Hudarî, M., *Hâşiyeti'l-Hudarî 'alâ ibn Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Daru'l-Fikr, ts., c.I-II.
- İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl*, B.A, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dârut-Turâs, Kahire 1980, c.I-IV.
- İbn Cinnî, E. O., *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1952, c.I-III.
- _____, *Sırru Sınâ'ati'l-İ'râb*, thk. Hüseyin Hindâvey, Dâru'l-Kalem, Şam 1993/1413.
- İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiyye*, Mektebetu'l-Büşrâ, Karaçi 2011.

- _____, *el-Kâfiye fi İlmi'n-Nahvi ve's-Şâfiyeti fi İlmi't-Tasrîfi ve'l-Hatti*, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire 2010, c.I-II.
- İbn Hişâm el-Ensârî, C. A., *Katru'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ*, Dâru'l-Vatan, Riyad 1999.
- _____, *Evdahu'l-Mesalik ile'l-Eifyyeti İbn-i Mâlik*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut ts., c.I-IV.
- Muğni'l-Lebib an Kutubi'l-E'ârib*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1991, c.I-II.
- İbn Mâlik el-Endülûsî, M. A., *Metnu Elfıyyeti İbni Mâlik*, tkl. Abdullatif b. Muhammed el-Hatîb, Mektebetu Dâri'l-Arûbe, Kuveyt 2006.
- _____, *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmîlu'l-Makâsîd*, thk. Muhammed Kâmil Barakât, Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî, Kahire 1967.
- İbn Nedîm, E. M., *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd, Kahire 2008.
- İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, Dâru'l-Maârif, Kahire ts., c.1-55.
- İbnu's-Serrâc, E. M. S., *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. Abdulhüseyn el-Fetlî, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1417/1996, c.I-IV.
- İbn 'Ufûr, E. H. A., *el-Mukarrib*, nşr. Muhammed Ali Beydûn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- İbn Ya'îş el-Mevsilî, E., *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, thk. Emîl Bedî Yakûb, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, c.I-VI.
- İnanç, Y., *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kıraat İlişkisi*, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 2016.
- İnce, N. N., *Hicrî İlk Dört Asırda Arap Dili Sesbilim Çalışmaları*, (doktora tezi), Konya 2005.
- el-Kazvînî, H., *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, thk. İbrahim Şemseddîn, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- el-Kıftî, C. E., *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî / Muessesetu'l-Kutubi's-Segâfiyye, Kahire/Beyrut, 1406/1986, c.I-IV.
- Kınar, K., "Arap Gramerinde Âmil Teorisi", *Bilimnâme*, XI/2 (2006), ss.157-179.
- Kıran, Z., "Dilbilim ve Temel İlkeleri", *Hacettepe Üni. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.II, 2 (1984) ss. 87-96.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2011.
- Küçükkalay, H., *Kur'ân Dili Arapça*, Denizkuşları Matbaası, Konya 1969.

- Maksudoğlu, M., *Arapça Dilbigisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- Mekdûr, İ., "Aristo Mantığı ve Arap Grameri", çev. Bünyamin Aydın-Yunus Emre Akbay, *Süleyman Demirel Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 32 (2014), ss.189-199.
- el-Muberrred, E. M., *el-Muktdab*, thk. Muhammed Abdulhâlik Adîme, Kahire 1415/1994, c.I-III.
- Mu'cemu'l-Vasît*, haz. Nâsır Seyydi Ahmed-Mustafa Muhammed-Muhammed Dervîş-Eymen Abdullah, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut 2008.
- Mutçalı, S., *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul 2015.
- en-Nâdirî, M. E., *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1997.
- en-Nisâbüri, E. A. M., *el-Mustedrak ale's-Sahîbeyn*, thk. Mustafa Abdulkadir el-Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, c.I-IV.
- Özbalıkcı, M. R., "Sîbeveyhî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.XXXVII, ss.130-134.
- _____, *Kur'ân ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü*, Yeni Akademi Yay., İzmir 2006.
- Platon, *Kratylos*, çev. Furkan Akderin, Say Yay., İstanbul 2015.
- er-Râcihi, A., *en-Nahvu'l-Arabî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 1979.
- _____, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, Mektebetu'l-Maârif, Riyad 1999.
- es-Sabbân, M. A., *Hâşiyetu's-Sabbân Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Mektebetu't-Tevfikîyye, ts, c.I-IV.
- es-Sâmîrî, F. S., *ed-Dirâsetu'n-Nahviyye ve'l-Lugaviyye 'inde'z-Zemahşerî*, Dâru's-Sedîn, Bağdat 1390/1971.
- Sa'leb, E. A., *Mecâlis-u Sa'leb*, thk. Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Maârifi bi-Mısır, Kahire, ts, c.I-XII.
- es-Sekkâkî, E. Y., *Miftâhu'l-Ullûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- Sîbeveyh, E. Ö. K., *el-Kitâb*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1408/1988, 3.Baskı, c.I-IV.
- es-Suyûtî, C., *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerh-i Cemi'l-Cevâmi'*, thk. Ahmed Şemseddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998/1418, c.I-IV.
- _____, *el-İtkân fi Ullûmi'l-Kur'ân*, thk. Merkezi'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, Mecmau'l-Melik Fahd, Medine, h.1426, c.I-VII.
- _____, *el-Eşbâh ve'n-Nazâir fi'n-Nahiv*, thk. Abdulâlî Salim Mukerrem, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1985/1406, c.I-IX.

- Şahin, Ş-Günday, H., *Arapça Dil Bilgisi*, Alfa Yay., İstanbul 2009.
- eş-Şartûnî, R., *Mebâdiu'l-Arabîyye fi's-Sarf ve'n-Nahiv*, Dâru'l-İlim, Tahran, ts, c.I-IV.
- Şen, A., *Muhammed Hayr el-Hulvânî'nin Nahivdeki Yenilikçi Yaklaşımı*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Konya 2010.
- Thraks, D., *Gramer Sanatı*, çev. Eyüp Çoraklı, Alfa Yay., İstanbul 2017.
- Uzun, T., *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, Damla Ofset, Konya 1997.
- Yıldırım, N., "Gramer Tarihine Genel Bir Bakış", 17 Şubat 2008, <https://nyildirim.wordpress.com/2008/02/17/gramer-tarihine-genel-bir-bakis/>, (erişim tarihi : 20.04.2017)
- Yıldız, M. "Modern Dilbilim Ekseninde Klasik Arap Flolojisinde Dilin İşleyişi Sorunu", *On Dokuz Mayıs Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, ss.111-128.
- ez-Zebîdî, S. M. M., *Tâcu'l-Arûs*, et-Turâsu'l-Arabî, Kuveyt, ts, c.I-XL.
- ez-Zebîdî, A. E. B., *Kitâb-u İhtilâfi'n-Nusra fi İhtilâfi Nuhâti'l-Kûfe ve'l-Basra*, thk. Târik el-Cenâbî, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1987/1407.
- ez-Zeccâc, E. İ., *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbu*, İlmü'l-Kutub, Beyrut 1988/1408, c.I-V.
- ez-Zeccâcî, E. A., *el-Cümel fi'n-Nahv*, thk. Ali Tevfik el-Hamed, Dâru'l-Emel, Beyrut, 1984/1404.
- ez-Zemahşerî, E. M. Ö. *el-Mufasssal*, nşr. Muhammed Bedreddin Ebû Firâs, Dâru'l-Cil, Beyrut ts.
- Zeydan, C., *Târîhu Edebi'l-Lugati'l-Arabîyye*, thk. Şevki Dayf, Dâru'l-Hilal, ts, c.I-III.

Tarihe damgasını vuran her medeniyet ilmi, fikri ve kültürel birikimleri ile kendisinden söz ettirmiştir. Önemli her medeniyet ve kültürün kendi ilmi birikimlerini oluştururken mensubu oldukları dil, her zaman ayrı bir yere haiz olmuştur. Özellikle dilin yapısını, mantığını ve felsefesini anlamanın diğer ilimlerin özellikle sosyal bilimlerin alt yapısını teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Bir dilin mantığı, kendisini gramer kaideleri üzerinde ortaya çıkarır. Dilin yapısı, kelime üretme kuralları ve cümle dizimi kuralları kendisine ait mantığı görmeye yarayan faktörler olarak ifade edilebilir. Arap dilinde cümle dizimine ait unsurlardan biri de temyizdir.

Kadim Arap dili gramerine ait eserler ile çağdaş nahiv eserleri taranmak suretiyle ortaya konulan bu çalışma, temyiz unsurunu ayrıntılı bir şekilde ele alarak Arap dilindeki yerini ortaya koymayı hedeflemiştir. Tezimizin ana ve alt başlıklarına dair bölümlendirme, klasik ve çağdaş eserlerde ele alınan usul ve çerçeve dairesinde olmuştur. İstifade edilen bazı kaynakların basım yeri ve yayınevi olmayanları, olmadığına dair herhangi bir kısaltma ifadesi kullanmadan dipnot ve kaynakça kısmında aktarılmıştır.

E-ISBN 978-625-5523-06-8

9 786255 523068